Рк Т3(2Ук)
Д 79

ДУБРОВСЬКИЙ

ПЕРША ФАБРИКА НА УКРАЇНІ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

elib.nplu.org

Б 271275

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр Рк.Т3(2Ук);Д79 Інв.№ 2432761

Автор Дубровський В.

Назва Перша фабрика на Україні.

Місце, рік видання Х., 1930.

Кіл-ть стор. 117,[2]с.і табл.

-\\- окр. листів

-\\- ілюстрацій

-\\- карт

-\\- схем

Том частина вип

Конволют

Примітка: 22.03.2005.

elib.nplu.org

Б 271275

В. ДУБРОВСЬКИЙ

ПЕРША ФАБРИКА НА УКРАЇНІ

СЛОБІДСЬКА ГЛУШКІВСЬКА МАНУФАКТУРА

(1719 — 1727 Р. Р.)

2432761

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ 1930

elib.nplu.org

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку", „Картковому репертуарі" та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Укрголовліт № 639. 31/I 1930.
Зам. № 1132. Тираж. 3.000

Державна ордена Трудового
Червоного Прапора
Республіканська бібліотека
УРСР імені КПРС
-4-

ВСТУП

Виникнення мануфактури двома шляхами — шляхом об'єднання в одному капіталістичному підприємстві робітників різних спеціяльностей або шляхом диференціяції функцій робітників однієї спеціяльности, що їх об'єднано в капіталістичному підприємстві,— відбивається в двох основних ознаках мануфактури, як такої: „з одного боку, мануфактура вводе в процес виробництва розподіл праці чи розвиває його далі, з другого боку, вона комбінує ремества, що раніш були самостійними" [1]). У залежності від самої природи продукту, що його виробляється, мануфактура може бути двох видів: або коли продукт одержується шляхом суто механічного об'єднання самостійних часткових продуктів (гетерогенна мануфактура) або ж коли продукт своєю готовою формою зобов'язаний послідовній низці процесів і маніпуляцій, що зв'язані поміж себе (вищий вид мануфактури — органічна мануфактура [2]). Першою передумовою виникнення мануфактури було перехоплення торговельним капіталом від цехів засобів ремесничого виробництва і протиставлення їх, як капіталу, робітничій силі [3]), що тим самим примушувалася найматися на капіталістичні підприємства — мануфактури. Отже, крім технічних передумов (ремеснича досконалість виробництва), важливою передумовою виникнення мануфактури є достатнє накопичення торговельного капіталу для придбання засобів виробництва й найму робітників [4]). Таким чином наявність кадру робітників-ремесників, що не мають власних засобів виробництва (інструментів в першу чергу), що для існування примушені продавати капіталістові підприємцю свою працю, є третя важлива передумова виникнення мануфактури, як і взагалі капіталістичного способу виробництва [5]), бо мануфактура є одною з найранніших стадій його.

---

[1]) К. Маркс. Собр. соч., т. IV. ГИЗ, 1920, ст. 327.
[2]) Ibid., ст. 321.
[3]) Ibid., ст. 350.
[4]) Ibid., ст. 351 і прим. 69.
[5]) Ibid., ст. 737.

Первісне накопичення капіталу й одночасне утворення кадрів вільнонайманих робітників супроводжується й обумовлюється в значній мірі заходами безпосереднього притиску працюючого населення з боку накопичувача: загарбанням ґрунтів від селянства, примушенням павперизованого населення працювати за зверху встановлену мінімальну плату в підприємствах мануфактуристів, знищенням або скороченням власного виробництва селянства й утворенням тим самим ринку збуту для мануфактуриста. Коротко кажучи, капиталістична мануфактура з найранніших моментів свого існування характеризується тим, що: 1) вона провадиться в формі ручного виробництва й базується на дрібних закладах, 2) запроваджує поміж ними розподілення праці, розвиваючи його і всередині самої майстерні, 3) має на чолі виробництва торговця, який розгортає виробництво в широкому розмірі з метою продажу його продуктів, 4) переводить працюючих на стан найманих робітників, що працюють або в майстерні господаря, або в себе вдома[6]). Треба при тім підкреслити, що праця ремесників за замовленням підприємця не тільки не відкидає поняття капіталістичної мануфактури, а, навпаки, іноді є навіть ознакою її дальшого розвитку, її обов'язковим додатком[7]). Правда, головна ознака капіталістичного розвитку — наймана праця в мануфактурі ніколи не досягає тієї закінчености, що буває у фабриці[8]).

Панування в Росії й на Україні мануфактурних метод виробництва відноситься переважно на другу половину XVIII — першу половину XIX ст., починаючи з торговельного й промислового перевороту першої чверти XVIII ст. аж до перемоги великої фабрично-заводської промисловости в останній чверті XIX ст. У кінці XVII ст. — початку XVIII ст. торговельний капітал на терені нашої країни вже остільки був організований, що фактично керував уже виробництвом ремесників і міг узяти на себе утворення вищих форм мануфактури, що працювали б не лише для державних потреб, але й для широкого ринку[9]). Цей же торговельний капітал став базисом, на якому заснувалося велике виробництво за доби Петра I[10]). Крім завізного російського капіталу, Україна за тих часів — на початку XVIII ст. — вступила на шлях накопичення власного свого капіталу: насамперед у формі великого землевласництва й набуття сільським господар-

---

[6]) Ленін. „Сочинения", т. II. ГИЗ, 1926, ст. 268 і т. III. ГИЗ, 1927, ст. 298 — 1929.

[7]) Ленін. „Сочинения", т. III, ст. 321 — 343.

[8]) Ibid., ст. 338.

[9]) Покровский. „Рус. ист.", т. II ГИЗ 1923, ст. 264 — 267; Туган-Барановский. „Рус. фабр. в прошлом и настоящем". М. 1922, ст., 9 — 10.

[10]) Туган-Барановский op. cit., ст. 16.

ством її товарових форм [11]). Повільна ліквідація української автономії, реґляментація й обмеження торговельних прав для України (гетьманщини) — все це несприятливо, розуміється, мусило впливати на процес розвитку українського торговельного капіталу й перетворення його почасти на промисловий. Але ж не в такій мірі, щоб завадити тубільному українському й зайшлому російському капіталові розгорнути на Україні свою діяльність щодо утворення мануфактури; сам петербурзький уряд підтримував це діло в деякій мірі [12]), зокрема намагаючися завести на Україні вовняну промисловість [13]). Не можна погодитися з акад. Слабченком, що на Україні умови для розвитку мануфактури були гірші за російські: „украинские казенные фабрики были немноголюдны... в гетьманщине не было сильных капиталистов — предпринимателей ни в среде купечества, ни в рядах шляхетства. Для поддержания суконных фабрик приходилось присылать великорусских крестьян. Крупная промышленность в XVIII ст. в Украине только ставилась на очередь... В виду господства в Украине децентрализованного хозяйства не было благоприятных экономических условий для создания здесь крупной промышленности...“ [14])

„Мануфактуры, необходимые для нужд империи, не получили широкого развития в виду многих обстоятельств. Что касается препон экономического порядка, то они сводились к небольшому собственно ничтожному кредиту, необходимому (по причине отсутствия крупных капиталов на Украине) для поднятия значительных предприятий... [15]) Мануфактур в гетьманщине было и мало и были они не сильны“ [16]); „для постановки на надлежащую высоту текстильной промышленности в Украине во многих случаях не доставало технических средств... Техника, таким образом, стояла не высоко...“ [17]) „Мануфактура в Украине не получила широкого распространения...“ [18]) „Строгой дифференциации труда не проводилось, о разделении труда по существу было трудно

---

[11]) За це див. проф. А. П. Оглоблин „Мануфактура в гетьманщине“. ДВУ, 1925, ст. 32. Sqq.

[12]) Оглоблін op. cit., ст. 40, 43.

[13]) М. Є. Слабченко. „Хозяйство гетьманщины. Судьбы фабрики и промышленности“. ДВУ, 1922, ст. 66 — 70.

[14]) М. Є. Слабченко op. cit., ст. 74 — 75; песимістичний погляд Слабченка на умови розгортання української мануфактури взагалі відбився також і на його характеристиці стану Глушківської мануфактури за перші роки її існування (ibid., ст. 72), яка не відповідає дійсності.

[15]) Ibid., ст. 81.

[16]) Ibid., ст. 88.

[17]) Ibid., ст. 91.

[18]) Ibid., ст. 92.

говорить. Украинский рабочий дома на мануфактуру не работал..." [19]) „Мануфактура в своем классическом виде в гетьманщине встретила сильных конкурентов в лице домашней промышленности, одиночных мастеров и, самое главное, в лице дешевой и организованной по мануфактурному образцу вотчинной фабрики" [20]). Недостатнє ознайомлення з джерелами, без сумніву, рішуче вплинуло на таку неґативну оцінку з боку ак. Слабченка стану ранньої української мануфактури. Тому об'єктивнішими здаються висновки іншого дослідника української мануфактури проф. Оглобліна: „Мануфактура, занесенная на Украину, извне несоразмерная с силами местного хозяйства, зачастую российское казенное учреждение, все же не могла изолировать себя от воздействий этого хозяйства, не сумела избегнуть связи с местным обществом. Многими сторонами своей жизни, серьезными моментами своей деятельности она соприкасалась с гетьманщиной, на чью територию ее забросила судьба. Существование мануфактуры было фактом, очень заметным в истории местного хозяйства и общества. Не вырастая органически из украинского хозяйства, она подходила к нему с самыми важными своими запросами, извлекая оттуда необходимое ей сырье и отбирая значительное количество населения для своей работы" [21]). Відмічаючи, що суто українська старшина й купецтво не завели в першій половині XVIII ст. своїх власних мануфактурних підприємств і що вони були засновані російськими й іншими наїжджими особами через те, що підприємства на Україні коштували б при вільнонайманій праці занадто дорого, через те, що не було великих капіталів і унормованого кредиту, через те, що „мануфактура была непосильной для большинства украинского шляхетства",— проф. Оглоблін все ж таки підкреслює, що „тем не менее связи мануфактуры с украинским шляхетством несомненны"... [22]) „Эти мануфактуры были связаны с гетьманщиной не только через крупное землевладение, но гораздо более сложными и глубокими связями. Втягивая в свою работу население данной местности, создавая свой определенный промышленный район, используя местное сырье, мануфактура порождала целый ряд подсобных промыслов, которые занимали рабочие руки окружающей местности, распространяя технические навыки, создавала благоприятные условия для кустарных промыслов соответствующего производства. Наконец, она постепенно осваивалась с местным рынком. Мануфактура не проходила бесследно... Местное население

[19]) М. Є. Слабченко op. cit, ст. 95.
[20]) Ibid., ст. 102.
[21]) Оглоблін. op. cit., ст. 209.
[22]) Ibid., ст. 213.

использовало их технический опыт, следы которого мы находим и в следующем столетии“ [23]).

Серед небагатьох мануфактур на Україні першої половини XVIII ст. (Почепівська, Шептаківська й Топальська — парусно-полотняні, Рясківська й Путивльська-Глушківська — сукняні, Шостенська порохова, Охтирська тютюнова, Ніженська шкіряна) — хоч в порівнянні з Росією в територіяльному відношенні й щодо населення це вже не так мало — без сумніву, найцікавішою є Путивльська (що нераз підкреслює проф. Оглоблін). Матеріяли ревізії її у 1726-27 р., що освітлюють перші роки її існування (з 1719 до 1727 р. включно), яскраво доводять, що це було дійсно капіталістичне підприємство мануфактурного типу з усіма характерними для нього ознаками: з технічного боку — розподілом праці з частиною висококваліфікованих майстрів серед досить численного робочого персоналу її, розподілом самого процесу ручного виробництва на низку послідовних обробок продукту (органічна мануфактура); з економічного боку — повною власністю на засоби виробництва підприємця-капіталіста, при чому частина робітників цілком уже спролетаризована, а частина в значній мірі відірвана від сільського господарства; досить послідовним переведенням принципу найманости робочої сили; призначенням всієї досить великої продукції виробництва для продажу. Всі основні ознаки, що характеризують капіталістичну мануфактуру, ми побачимо тут наочно. Особливо ж цікавим для нас буде те, що: 1) накопичення основного капіталу для організації цієї мануфактури було переведено з місцевих українських джерел шляхом безпосереднього визиску селянства й козаків і торговельними операціями; 2) робітники цієї мануфактури у переважній частині місцевого українського походження. Тому, залишаючи на боці такий не актуальний факт, що сам підприємець випадково не українського походження, можемо з певністю твердити, що перша фабрика на Україні — Глушківська мануфактура була витвором українського торговельного капіталу і тим самим доводити, що 1) думки про кволість тубільного торговельного капіталу, зокрема щодо української мануфактури, не обґрунтовані, 2) український торговельний капітал прагнув і паретворювався на промисловий одночасно і в тих же формах, як і в Західній Европі і в Росії. Ріжниця лише в маштабах і в місцевих особливостях, з яких може найголовнішою є те, що українські мануфактури, зокрема й Путивльська-Глушківська, виникли без зв'язку з кволими українськими ремесничими цехами. Це відповідає тому основному

[23]) Ibid. ст., 214 — 215.

явищу в розвиткові українського капіталізму, що він за тих часів зростав майже виключно на базі сільського господарства. Отже вивчення обставин виникнення і умов перших років існування Глушківської мануфактури цікаво не лише, як нова окрема сторінка до ще недостатньо вивченого процесу народження української промисловости й пролетаріяту, а й для загальних спостережень і висновків щодо перших кроків українського промислового капіталізму. В цьому відношенні Глушківська мануфактура — явище виключної ваги своїм значінням і економічними формами. Тому й дослідження історії Глушківської мануфактури має важливе загальне значіння.

1. ДО ІСТОРІОГРАФІЇ ПИТАННЯ

Недостатня розробка за архівними джерелами історії української фабрично-заводської промисловости залишила досі цю важливу ділянку в українській історіографії маловідомою. Дуже своєчасна й цікава спроба проф. А. П. Оглобліна зробити систематизовану зводку наявних відомостей про це з літературного матеріялу („Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетманщине", ДВУ, 1925 р. і „Оч. ист. укр. фаб. Предкапиталистическая фабрика", ДВУ, 1925 р.) і спроба акад. М. Слабченка проаналізувати „Судьбы фабрики и промышленности в Гетьманщине в XVII — XVIII ст." („Организация хозяйства Украины от Богд. Хм. до мировой войны", т. 2, ДВУ, 1922 р.) на підставі існуючої літератури зробили підсумок попередніх випадкових і різноманітних публікацій відомостей за українську фабрично-заводську промисловість у минулому, поставили на чергу дня вивчення цього питання та дали можливість наявно бачити, наскільки недостатні розпорошені літературні відомості й яка велика потреба є в плановому вивченні, обробці й публікації архівних першоджерел щодо цього.

Зокрема щодо Глушківської мануфактури на Слобожанщині у XVIII ст., особливо за найцікавіший момент її виникнення й перших кроків у 1719 — 1727 р. до останнього часу не було досить повного матеріялу. Першою публікацією щодо цього була невеличка стаття Н. Добротворського „Историческая справка о Глушковской суконной фабрике", яку автор склав на підставі особистого обстеження у 1884 р. архіву цієї фабрики [1]). У цій замітці в самих загальних рисах переказувалося про основні факти з розвитку цієї фабрики з її початку у 1719 р. аж до другої половини XIX ст. Дальшим кроком була публікація у 1894 р. серед інших матеріялів Верховної Таємної Ради щодо слідства М. М. Голіцина у 1729 р. про примусове захоплення господарем цієї фабрики І. Дубровським козаків Каризької сотні

[1]) „Киев. Стар.", 1886, р. XII, ст., 741 — 743. Де цей архів нині?

Сумського полку [2]). Серед слідчих документів було досить цікавих матеріялів, що проливали світло й на саму мануфактуру. Ще більше відомостей про фабрику за цей час давали скарги І. Дубровського, екстракт його справи й рішення на них Кабінета Міністрів у 1738 р., які було опубліковано у 1909 р. [3]) і, нарешті, постанова цього кабінета міністрів у 1740 р. на заяву І. Дубровського, що була надрукована у 1912 р. [4]). Цим власне обмежуються натепер наші відомості за Глушківську мануфактуру в перші роки її існування, якщо не рахувати зовсім дрібних згадувань [5]).

Акад. М. Слабченко у своїй згаданій вище праці не використав навіть цієї літератури, оглядаючи у відповідному місці її долю Глушківської мануфактури [6]). Проф. А. Оглоблін, скомпанувавши досить просторий огляд, на підставі згаданих друкованих джерел, зовнішнього боку існування фабрики й усіх подій, що трапилися в її житті й кар'єрі тих осіб, що з нею були так чи інакше зв'язані, майже не торкнувся внутрішнього стану, організації й виробництва цього важливого у минулому підприємства [7]).

Отже, таким чином історія Слобідської Глушківської мануфактури потрібує дальших розшуків та вивчення. Архівні справи слідства, що переводилося у 1726 — 1727 р.р., подають деякі цінні відомості за стан цієї фабрики в перші роки її існування.

2. РЕВІЗІЯ ГЛУШКІВСЬКОЇ МАНУФАКТУРИ

У 1726 — 1727 р. р.

Причини й хід слідства 1726 — 1727 р. р. в загальних рисах відомі [8]). Абшитований службовець з двору Петра І Іван Матвійович Дубровський, користуючися особистим протекторатом Катерини Олексіївни, а може й самого імператора, засновує у 1719—20 р. недалеко від Білопілля в с. Глушкове на березі р. Сейму мануфактурну фабрику й розгортає жваву діяльність по придбанню ґрунтів, сіл, по фундації всяких допоміжних підприємств, по збиранню прибутків і податків. У 1722 р. він приняв до себе

---

[2]) „Сборн. Им. Рус. Ист. Общ.", т. XCIV ст., 589 — 598.

[3]) „Сборн. ИРИО", т. CXXX, ст., 30 — 41; 634 — 642.

[4]) „Сборн. ИРИО", т. CXXXVIII ст., 146 — 149.

[5]) „Сборн. ИРИО", т. LXVIII, ст. 283 — 284; т. CXX, ст. 275, 299; т. CIV, ст. 221, 333; т. LXXXIV, ст. 158.

[6]) М. Слабченко op. cit., ст. 72.

[7]) А. Оглоблін op. cit., ст. 87 — 109.

[8]) А. Оглоблін op. cit., ст. 92 — 93, 97 — 98,

компаньйоном бригадира В. Д. Корчміна і під захистом останнього продовжував поширювати свої маетності. Але вже у 1722 р. були на нього скарги за примусове притягнення у підданство козаків Коризької сотні Сумського полку, в межах якої лежали ґрунти й села І. Дубровського. Проте через протекцію ці скарги не мали неприємних для І. Дубровського наслідків і не припиняли його діяльности. Лише після смерти Петра І справи набувають для І. Дубровського гіркого звороту. У кінці 1725 — на початку 1726 р. Ів. Дубровський сповістив свого „компанійщика" Корчміна, що він сподівається у 1726 р. виробити сукна на 3 полки, й висунув план взяти підряд на виготовлення сукна й подбою для мундирів 13 полків російського війська, що стояло тоді на Україні, про чому він розрахував, що його підприємство зможе виконати це зобов'язання, бо за військовими правилами мундири видавалися раз на три роки, — отже виходило, що на рік треба було виготовити не більш як на $4^1/_2$ полки. Таким чином він висунув план захоплення корисного підряду, ризикуючи деякою неповнотою виконання його у 1726 р. Це ні його, ні Корчміна, мабуть, не лякало, бо Корчмін негайно ж подав відповідну пропозицію до Мануфактур Колеґії, додавши зразки сукна з зазначенням їх ціни, і прохав надіслати все це до Військової Колеґії. Але в Мануфактур Колеґії ця смілива афера зустріла недовір'я й рішучий опір.

7 лютого 1726 р. Мануфактур Колеґія, „ведая оной мануфактури состояніе", наказала комісарові Охтирських тютюнових заводів Павлову, аби той перевірив певність відомостей листа Корчміна [9]). Павлов з'ясував, що цілком готових сукон на фабриці ще нема, а лише недороблених 2300 арш. та стаметів і каразеї фарбованих 839 арш. 12 липня Павлов подав про це і про відмовлення Ів. Дубровського дати „сказку" звіт до Мануфактур Колеґії, а остання 23 липня передала цю справу до Кабінету Міністрів, подавши при тім висновок досить суворий, порівнюючи з провиною: „... за вишеписанное неправдивое о сукнах об'явленіе и за ослушаніе в дачѣ сказки надлежит его, Дубровского, выслать в СПБург за караулом и допросить" [10]). Справа ще нібито йде лише за примусовий допит, — про конфіскату ще нема ні слова. 28 липня до Дубровського надсилається розпорядження такого змісту: „Указ с Кабинета Ея И. В-ва самодержцы всероссійской Путивлской суконной мануфактуры управителю Івану Дубровскому. Ея Им. В-во указала быть тебѣ во всем послушну генералу маеору

---

[9]) Харк. Центр. Іст. Архів. Фонд. Арх. Ген. Військ. Суду. Оп. 8, вяз. 2 спр. № 60.

[10]) „Сб. ИРИО", т. XCIV, ст. 593; т. CXXX, ст. 638.

господину Вельяминову и о всем ево репортовать. Алексей Макаров"[11]). Невідомо, що вплинуло на рішення Кабінету, який 12 серпня в листі до Мануфактур Колеґії не лише підтвердив думку останньої про потребу допитати І. Дубровського в примусовому порядку, а також визначив місце арешту при Малоросійській Колеґії й, не чекаючи наслідків цього слідства, покарав його конфіскатою всього майна[12]). Така надзвичайна й передчасна кара дозволяє припустити можливість якоїсь ворожої І. Дубровському інтриґи серед дворцових кіл у дусі тодішньої звичайної боротьби временщиків[13]). Малоросійська Колеґія, зокрема Вельямінов, виявляють дуже великий інтерес до цієї справи й ведуть її швидким темпом. Одержавши повідомлення про урядовий вирок над І. Дубровським[14]), Малорос. Колеґія 31 серпня 1726 р. постановила: відрядити адьютанта Аненкова, щоб він привіз І. Дубровського до Мал. Колеґії під караулом, а другого обер-офіцера командирувати в Глушкове, щоб після арешту Дубровського він: 1) описав все чисто майно Дубровського й за підписом своїм і тамтешніх людей надіслав терміново цей опис до Малор. Колеґії; 2) залишився там „безотлучно" для керування цим маєтком; 3) збирав усі прибутки на імператрицю, які були за Дубровського, згідно відомостей від войтів; 4) стежив, аби

---

11) Спр. № 60, ст. 5.

12) „Сб. ИРИО", т. XCIV, ст. 593.

13) Офіційно його обвинувачували загальною фразою „за худые поступки" („Сб. ИРИО", т. CXXX, ст. 39, 638 — 639); проте І. Дубровський потім твердив, що все це трапилося через „нападки" Макарова з товаришами („Сб. ИРИО" т. CXXX, ст. 31, 33, 34; т. CXXXVIII, ст. 148) і що „худых поступков никаких не явилось" — за слідством, звичайно (ibid., ст. 34) і через деякий час почав подавати численні оскарження, домагатися реабілітації й повернення майна („Сб. ИРИО", т. CXX, ст. 275, 299; т. CXXX, ст. 30 — 36; т. CXXXVIII, ст. 147 — 149). Йому, нарешті, повернули у 1740 р. садибу у Глушкові й рухоме майно („Сб. ИРИО", т. CXXX, ст. 641 — 642), цим ніби реабілітували його. Думка Н. Добротворського, що фабрику забрано у Дубровського нібито „за жестокое обхожденіе с мастеровыми" (КСТ, 1886, XII, ст. 742) не підтверджується даними слідства 1726 - 27 р.

Привід для арешту й конфіскати — нібито неправдиве повідомлення через Корчміна про запас сукон — не дуже серйозна підстава для обвинувачення й цей мотив швидко одкидається. Друге більш важливе обвинувачення — в примусовому захопленні ґрунтів і козаків Коризької сотні в підданство — стара заглохла з 1724 р. справа, яка знову виплила у зв'язку зі зняттям Дубровського з фабрики, теж чомусь напотім втратила для урядових кіл своє значіння; принаймні ні Мануфактур Колеґія, ні Вотчинна Колеґія не квапилися розглянути цю справу й поховонили її в своїх канцеляріях, не даючи свого висновку Сенатові (див. „Сб. ИРИО" т. XCIV, ст. 598, 589 — 590, 500). Оскільки мету було досягнуто, неугодну людину усунуто, справа втратила для якихсь урядових службовців свій інтерес. Дубровський також зі своїми скаргами чекає чомусь 1738 і дальших років.

14) У справі № 60 нема ні ориґіналу, ні копії наказу з центру. Лише в постанові Малорос. Колеґії з 31/VIII згадується указ з Кабінету від 29 серпня (?) — ст. 3.

не було затримки в діяльності підприємства; 5) надіслав до Малор. Колеґії відомості про прибутки від маєтку щотижня; 6) завів для цих зборів „обстоятельные приходные книги“; 7) оголосив, щоб, хто має які „обиды“ на Дубровського, їхали б скаржитися до Малорос. Колеґії у Глухів. Тоді ж було видано й інструкцію такого ж змісту поручикові Андрію Вестову, якого відрядили до Глушкова [15]).

5 вересня Аненков вже привіз Дубровського під караулом до Глухова. Вельямінов в терміновому порядку вживав заходів, щоб вишукати будь-які провини І. Дубровського. Проте на цей раз фігурував лише момент непорозуміння з інформацією через Корчміна про готові сукна й про відмову Дубровського відповідати Павлову. В той же день 5/IX Дубровського примусили відповідати на „вопросные пункты“ в цій справі. На запитання перше — чи писав Дубровський до Корчміна про те, що готові сукна на 4 полки, чи прохав Корчміна довести це до відому Військової Колеґії, Дубровський відповів: „К бригадиру и гвардии маеору господину Корчмину что на Путивлской суконной мануфактуре в готовности сукон на четыре полка і больши он Дубровской не писал и чтоб о том об'явить в Военной Колегии не просил, а писал он Дубровской к нему бригадиру Корчмину в такой силе, чтоб он господин бригадир просил в Военной Колегии о приемѣ с Путивлской фабрики суконъ хотя на один полк, понеже в то время у него Дубровского на Путивлской мануфактуре сукна было в готовности на один полк некрашеного“. На друге запитання — через що Павлов знайшов у нього лише 2300 арш. і ті невалені, а готових сукон не було — „и гдѣ те сукны девались или и в готовности ничего не было“, Дубровський відповів: „По посланому из Мануфактур Колегии указу по свидѣтельству Ахтырских табачных заводов Комиссара Павлова на оной мануфактуре сукна 2300 было, ис которого болшая половина валеного, а коликое число валеного і неваленого было подлинно сказать не упомнит, і валеные были некрашеные, а сверх того у него Дубровского было крашеного 700 аршин, а других сукон он Дубровской не красил за незнанием, каким цвѣтом их красить, а готовых сукон на четыре полка и болши в то время у него

[15]) Спр. № 60, ст. 3 — 4, 7 — 8. Цікаво, що чорнетка інструкції Андрію Вестову була складена ще 29 серпня, а потім з виправками й доповненнями її внесли до протоколу Мал. Колеґії з 31 серпня, вже як постанову Колеґії. В чорнетці інструкції нема посилки на указ з Кабінету; в постанові Колеґії з 31/VIII вже згадується указ Кабінету з 29/VIII (?) Виходить, що інструкцію на підставі нібито постанови складали за два дні до оформлення постанови. Це свідчить, принаймні, за дуже прискорений, темп заходів Вельямінова. Чи не було якихсь приватних листів та вказівок до нього з боку Макарова?

Дубровского не было, а готовое сукно 700 аршин у него Дубровского ныне в расходе оной мануфактуры служителем в зачот жалованья і продано, а сколько служителем роздано и продано подлинно сказать не упомнит, а той роздаче и о продаже їмѣєт он Дубровской записные книги, которые имѣются нинѣ в мануфактурном дворе в канторе".

На третє запитання — чому Дубровский „о помянутом доносил лживо к тому ж в даче о том скаски комисару Павлову явился ослушен и не дал", — Дубровський відповів: „господину брегадиру и гвардіи маеору Корчмину доносил он Дубровский, как в сем допросе в первом пункте сказал правдиво, а в даче о том скаски комисару Павлову ослушен не явился, понеже оной Комисар от него Дубровского никакой скаски не требовал" [16]).

9/IX 1726 р. Малорос. Колеґія, заслухавши цей допит Дубровського, наказала надіслати Вєстову указа: одписати на імператрицю деревні й інше майно Дубровського й усе це майно зберігати до указу; довідатися про грошові й хлібні збори й прибутки Дубровського, взявши у старост і войтів про це відомості за їхними руками; збирати за цими відомостями прибутки до імператорської казни; дивитися за войтами й урядниками, щоб працювали заводи, щоб не було зупинки їх, щоб поліпшувати їх становище; допитатися, чи не вивіз Дубровський кудинебудь своїх пожитків і де вони нині; чи є якінебудь у Дубровського борги; а коли є в кого майно Дубровського, то щоб під загрозою кари об'явили Вєстову, а коли не об'являть, а потім знайдеться у них, то їх суворо оштрафують; щоб били челом на обиди від Дубровського до Малорос. Колеґії, якщо такі обиди будуть; щоб подав відомість детальну до Малорос Колеґії з нарочним з войтів під салдатським конвоєм; а як надішле, то щоб негайно розібрати й доповісти Малорос. Колеґії, а до Військової Генеральної Канцелярії надіслати промеморію, щоб оголосити мешканцям України, якщо хто має від Дубровського обиди, то щоб скаржилися до Малорос. Колеґії; у Дубровського взяти докладні відомості про утримання всієї мануфактури (організація, прибутки й видатки), про те, де переховується чистий прибуток, чи не депонував він денебудь капіталу, чи нема боргів, — все це зібравши, доповісти Малорос. Колеґії, а також доповісти з Колеґії в Кабінет про все це [17]).

10 вересня відповідного розпорядчого листа за змістом цієї постанови Малорос. Колеґії було надіслано Вєстову, а до Генеральної Військової Канцелярії промеморію (остання дала на це

---

[16]) Спр. № 60, ст. 11 — 12. Також у спр. № 125.
[17]) Ibid., ст. 15 — 18.

відповідь 24/IX) [18]). 12 вересня Малор. Колеґія продовжувала допит Дубровського. На цьому допиті він пояснював, що: „На Путивлских суконных заводах ведомства ево, а имянно в селѣ Глушкове фабрика началась с 721 году, с каторого году на оной фабрики токмо строились двор и мастеровые люди обучались и инструмента имели быть в покупке, а что какой фабрики в год происходило и куда употреблялось не упомнит, понеже де о состоянии той мануфактуры за отлучками своими в разные места обстоятельной записки не чинил, а мастеровых и работных людей всякого чина мужеска и женска полу сначала тех заводов содержалось и нине содержится с 500 человек, а жалованння им давано каждому по состоянию ремесла и даходов мануфактурных и ис приходов деревенских...“ „... а что того жалованья в год происходило и кому порознь тому имѣются вѣдомости в с. Глушкове в канторе на мануфактурном дворе, а деревень, которыми он Дубровской владѣл, с подданных в приходе у него Дубровского было даходов, а имянно денег в 722 — 270 руб., в 723 — 236 руб., а хлеба в тех годах не збирано; в 724 хлеба рожью по осминѣ с двора — 400 четвертей, а денег не збирано, в 725 пшеном по разсмотрѣнію по пожиткам подданных — 400 четвертей, а денег не збирано жъ, в нинѣшнем 726 году с тех деревень из заводов збору еще никакова не было, а окромѣ того с тех деревень никаких доходов не збирывано, и ис тех собранных доходов в расходѣ якой фабрики мастеровым людем иноземцом, а почем давано сказать не упомнит, а имѣетца о том вѣдомость в помянутой канторѣ, а за расходом в остаткѣ тех доходов ничего не имѣет, также из собранных заводов и из собственных своих пожитков для збережания никуда от него Дубровского не отправлено и никаких долгов ни на ком не имѣет а какіе імеет пожитки и оные все содержатца в доме ево в селе Глушковѣ“ [19]).

18 вересня Вєстов подав відомості про наслідки свого слідства з реєстром майстрів, платні їм, майна тощо [20]). Проти цього звідомлення, а також у зв'язку зі скаргами двох майстрів - чужоземців, що Дубровський винен їм ще заробітні гроші, Малорос. Колеґія 23 вересня постановила: 1) взяти від Дубровського „обстоятельную вѣдомость“ як щодо опису Вєстова, так і проти скарги цих майстрів; 2) до Мануфактур Колеґії надіслати промеморію „обявя іс присланного іс Кабинета Ея Им. Величества указу обстоятельно і требовать определенія, чтоб оная Коллеґія на место помянутого компанейщика — Дубровского о выборѣ і о

[18]) Ibid., ст. 19 — 22.

[19]) Ibid., ст. 23 — 24; справа № 125. В цій справі є також уривчатий екстракт допитів Дубровського.

[20]) Спр. № 60, ст. 27.

посылки на означенную мануфактуру доброго человѣка, ково оная Колегія заблагоразсудить учинила по силе Ея Им. Величества указу в немедленном времени, дабы та мануфактура ни в чем остановки не имѣла...“ 3) наказати Вестову, щоб щодо опису й збору податків він робив по інструкції й указу „без всякого упущенія“,— скільки і в яких селах росіян і черкас, на чиїх землях і коли поселено їх, за якими правами Дубровський володіє ними „іли под видом на посторонних ково укреплены, так же і о протчих худых ево поступках... обстоятельно следовать“ — і ці відомості надіслати до Малор. Колеґії негайно; 4) свине сало на стамети й свічки на винницю купити на тамтешні прибутки; 5) жінці й дітям Дубровського давати харч з його двора „з запискою ж, а под арестом их не держать“; 6) листи, що надсилає Дубровський й що з інших місць до Дубровського надсилаються, „допущать со усмотрѣніем, ежели по тем письмам какой важности касатца не будет, а буде покажется какая важность, о тех писать і подлинные прислать в Малорос. Колегію чего ему смотреть накрепко“; 7) щодо присилок з Сівської Канцелярії й інших місць до Дубровського, то не допускати, коли будуть надсилати без указу Малоросійської Колеґії; 8) надіслати до Сівської Канцелярії листа, щоб не писали до Дубровського, а до Малорос. Колеґії, бо майно його вже одписано до казни [21]).

24 вересня надсилається з Малоросійської Колеґії за цією постановою відповідні листи: промеморія до Мануфактур Колеґії, указ до Вестова, указ до Сівської Канцелярії [22]).

Але ж лише 14 жовтня Малор. Колеґія доповідає Кабінетові, що Дубровський „в Малорос. Коллегию сыскан“, що його тримають під караулом, „і о прочих ево худых поступках следуется“, що для опису його майна відряджено А. Вестова, а про наслідки всіх цих заходів буде повідомлено [23]).

Десь у ці дні кінця вересня й початку жовтня перевели в Малоросійській Колеґії ґрунтовий допит Дубровського за всіми даними, що надіслав Вестов. Настирливість допиту ясно видко з тих 40 запитань, що на них мусив відповідати Дубровський:

Запитання 1-ше. Чи є „навитых основами суконными 10 да ненавитых 47 станов“ і чому до цих основ нема вовни гідної на уток?

Відповідь. „Навитых основами 30, а не 10 станов, а 20 учинено вновь, на которых еще дела никакова не было і к оным основам способной шерсти имѣется“.

---

21) Спр № 60, ст. 35 — 36.

22) Ibid, ст. 39 — 40, 41 — 42, 43 — 44.

23) Ibid., ст. 45.

Запитання 2-ге. Скільки пудів є вовни шпенської, черкаської, верболозької і ін. і чи можна з неї робити сукно і „будет ли против прежних проб“?

Відповідь. Є 600 пудів, а може й більше різної вовни; з неї сукно робити можна — „і ежель будет доброй присмотр над мастеровими людми, то против проби сукон, каковы делаются в Москве в мануфактурном дворе, будут“.

Запитання 3-є. Чому Дубровський заборонив робити на другому стаметному заводі на 4-х станах стамети, а наказав робити сукно? Скільки є стаметних станів і де брав сало на стамети?

Відповідь. Заборонив тому, що не було покупців на цей стамет. А всього стаметних станів є 40. На цю стаметну роботу треба свине сало, яке купували.

Запитання 4-є. Скільки майстрів, скільки їм платили й чи є контракти?

Відповідь. Всяких майстрів понад 500 осіб; про платню й контракти є відомість на мануфактурному дворі.

Запитання 5-е. У Дубровського є 15 шинків на одкупі, з них 4 — в Глушкові, Званом, Корижі, Глушці. Чи взяв він їх у Сівській Провін. Канцелярії? коли й до якого терміну їх здано? чи заплачено за них на рік по 215 карб. $37^{1}/_{2}$ к.? чому не заплачено за останню третину 1726 р.? що треба сплатити? чи кінчився вже термін одкупу? чи не припиниться завод, якщо ці шинки буде однято? а решта шинків чи на 4 роки і звідки оддано йому? скільки належить сплатити одкупних грошей і з яких шинків?

Відповідь. 15 шинків (з них 4 з Сівської Провін. Канцелярії) є на одкупу з I/VII 1724 р. до I/VII 1726 р. Одкупні гроші за 2 роки по 215 карб. $37^{1}/_{2}$ коп. і за одну третину заплочено повністю; а за $^{2}/_{3}$ не заплочено через те, що „зборные денги имѣли быть в расходе в мануфактурном дворе на разные потребы“, а треба за $^{2}/_{3}$ заплатити „по расчету“ з одрахуванням одної третини. Термін одкупу пройшов 1/VII 1726 р. Ті ж 4 шинки він знову взяв на одкуп з публічного торгу, давши вищу ціну на 3 роки. Решту шинків взяв він на одкуп з Сівської Пров. Канцелярії в серпні 1725 р. на 4 роки, — за них платить по 120 карб. на рік; ці гроші ще не плачено. Якщо заберуть ці шинки, то завод стане „того ради, что на оные шинки вино, пиво, мед дабывалось из ево Дубровского двора, а оное вино варивалось ис покупного хлѣба, также из зборного с мелниц некаторого часть и что за оной напиток имѣло быть прибыли, то из оных плачено откупные денги, а за платежем оных откупных остаточные денги той же прибыли давано мануфактурным мастеровым людем годовая и месичная плата“.

Державна ордена Трудового Червоного Прапора Республіканська бібліотека УРСР імені КПРС -4-

2432761

Запитання 6-е. Скільки й де у нього сіл? скільки в них росіян і черкасів? як давно і на яких землях їх оселено? чи старосели вони, чи новосели? За якими указами чи кріпостями він володів ними чи на когось іншого „под видом“ укріпив їх, і де ці кріпості?

Відповідь. Володів селами вкупі з компанійщиком бриґадиром Корчміном: дер. Кулбаки, дер. Мужици, с. Вишнівка, с. Комарівка, с. Кобилки, с. Глушкове, дер. Весела, с. Зване, с. Кориж, с. Сухинівка, д. Козирівка, д. Худяківка, д. Заболотівка, д. Коров'яківка, с. Тіткино, с. Глушець, с. Дяківка. Скільки в них росіян і черкасів старих і новоселів він не пригадує, а перелік їх є в перепису чоловічого роду в Сівську. Володіли ними вони по купчих від Сівських поміщиків; „а под видом на посторонних людей ни на ково не укреплены“; ці кріпості нині у Корчміна.

Далі запитання торкалися зарплати різним майстрам і робітникам по категоріях (про це дивись нижче).

Запитання 38-е. „Мастеровым людям денежная и хлебная, и соляная (плата), и сало, и платье и прочее из чего давалось?“

Відповідь. „Денежная плата была из доходов шинков и от про(даж)ного хлеба і от прочих всяких промислов, а не из деревенских доходов; а хлеб даван из зборного с мелниц, а когда с оных мелниц доходу не бывало, то ис покупного, платья давано из сукон, на которых перво мастеровые люди обучались; а сапоги, шапки и рукавицы також соль і сало давано ис откупных доходов“.

Запитання 39-е. Скільки видано сукна майстрам і продано?

Відповідь. З 700 арш. сукна Яг. Менші й Маєру „в зачот жалованья была дача, а по сколько аршин и по какой цене аршин и на скольке рублей — не помнит; есть о том подлинная записка в канторе в мануфактурном дворе“.

Запитання 40-е. Чи показав правду в цій відповіді?

Відповідь. Так, „без утайки“ [24]).

Надсилаючи свій опис, Вестов репортував, що він все чисто переписав, що понад цим нічого не залишилося, як кажуть поняті урядники й отамани; що Іван Чернов Тернавський управитель Дубровського перед одвозом останнього в Глухов забрав 2-х коней за згодою Дубровського; що підчас опису були присутніми — дворяни Путивльського повіту — Іван Бабарсов, Феофан Вишневський, та Федір Трифонов — „оные, не дождав

---

[24]) Спр. № 60, ст. 47 — 60.

оной описи, из с. Глушкова ночною порою бѣжали"; що розшукали декілька листів під лавкою щодо мануфактурних заводів, які Вєстов надіслав до Малорос. Колеґії [25]).

Проте Малорос. Колеґія не задовольнилася цим слідством Вєстова: офіційною підставою для переведення слідства вдруге був арґумент, що Вєстов не обрахував усіх чисто прибутків Дубровського повністю. Заслухавши 14 листопада згаданий допит Дубровського на підставі звідомлення Вєстова, в 40 пактах, Малорос. Колеґія постановила: відрядити на фабрику обер-офіцера з інструкцією, щоб він довідався від тамтешніх войтів і старшин і від околичних людей про все: як давно і на яких землях осаджено заводи, за якими указами чи кріпостями Дубровський володіє ними, від яких поміщиків уступлено ці села й деревні; чи записано на ім'я Дубровського чи „под видом на постороннего ково укреплены", з якого року почав Дубровський володіти ними; чи на дачах Дубровського заводи побудовано чи на ґрунтах інших поміщиків; які були збори з сіл і заводів на Дубровського, скільки на рік в них ярмарок, коли базари бувають; скільки побудовано шинків, корчм і харчевених ізб; скільки з них і з млинів, винокурень, мостів, перевозів, харчевень збиралося на Дубровського грошима й хлібом; чи нема чого поза описом в інших селах за Дубровським,— про все це взяти сказки за руками у шинкарів, мірошніків, винників, зборщиків,— і це слідство привезти до Малорос. Колеґії терміново, бо за допитом Дубровського й описом Вєстова „доходов явилось мало". При тім постановлено було наказати Вєстову, щоб він збирав грошові й хлібні доходи до казни, „также манафактурные и винокуренные заводы производить порядочно и ни в чем бы остановки не имели, без всякого упущения усматривая в произвождении тех заводов сверх прежняго к лучшей пользе . . ." репортувати до Малорос. Колеґії, що він зробить і які доходи збере щомісячно. А коли треба якінебудь матеріяли для заводів, щоб писав „обстоятельно" й прохав указу від Малорос. Колеґії „не упущая времени" [26]).

Ця постанова Малорос. Колеґії з 14 листопада була, мабуть, передрішена Вельяміновим, бо ще 12 листопада він уже прохав Глухівського коменданта Скорнякова-Писарева відрядити обер-офіцера та двох москалів для переведення слідства вдруге [27]). 16 листопада комендант відрядив поручика Якова Лебедева та двох москалів [28]). Лебедев не подобався Вельямінову: 16 листо-

[25]) Ibid., ст. 63 — 64.
[26]) Ibid., ст. 90 — 91.
[27]) Ibid., ст. 97.
[28]) Ibid., ст. 98.

пада з Малорос. Колеґії пишуть до коменданта, що Лебедев не вміє писати й тому він не годящий для переведення слідства. Вельямінов вимагає відрядити персонально капітана Івана Брянчанінова [29]). На другий день 16/XI Скорняков-Писарев примушений відповісти, що він командирує Брянчанінова,— „но токмо оного надлежит посылать на вечные квартиры во Мцѣнск для збору подушных денег понѣже іного при полку капитана не имѣется" [30]). Стриманий протест коменданта не мав сили. На слідство поїхав Брянчанінов.

Не чекаючи відповіді Скорнякова-Писарева, Вельямінов уже 15 листопада сповістив Вестова, що відряджено Брянчанінова зі слідчим дорученням [31]). В інструкції Брянчанінову було доручено: щоб він довідався, коли заводи й села І. Дубровського поселено й на яких землях, чи знов їх оселено Дубровським; за якими указами чи документами Дубровський володів ними, хто з поміщиків одписав може на нього чи на підставну особу; з якого року почав Дубровський ними володіти, сам чи з кимнебудь в компанії; ці заводи побудовані на його дачах чи на поміщицьких; які збори грошеві, хлібні й інші збиралися на нього; скільки їх збирали за рік; скільки в тих деревнях буває ярмарків і торгів і де саме; які базари й де бувають щотижня; скільки побудовано шинків і корчм і „харчевенных избъ"; скільки з тих ярмарків, базарів, з млинів, винокурень, мостових перевозів, шинків, харчевень, мануфактурних заводів збиралося на рік Дубровському грошевих, хлібних й інших прибутків; чи нема по інших повітах у Дубровського сіл чи заводів, „также и о протчих его Дубровского худых поступках" перевести слідство й привезти всі сказки за руками тамтешніх урядників негайно до Малорос. Колеґії, „понеже по допросу его Дубровского и по описи поручика Вестова с оных деревень и заводов явилось доходов малое число". До інструкції було додано реєстра сіл і дворів в них за описом Вестова [32]).

Такі нервові розпорядження Малорос. Колеґії не допомагали рухливості Вестова. 6 грудня Малорос. Колеґія примушена була

---

[29]) Спр. № 60, ст. 99.

[30]) Ibid., ст. 100.

[31]) Ibid., ст. 93.

[32]) Ibid., ст. 104—105; Спр. № 125, ст. 1. Спр. № 52, ст. 10 зв. Крім того, ще за життя Вестова було переведено ревізіяльний перепис трьох сіл — Глушкова, Званого й Корижа окремо (спр. № 31). Відомості за кожне село складаються тут з таких частин: а) опис дворів, з зазначенням за кожний, хто його оселив, на чиїй землі, за часів чийого урядування, в якому році; б) описання нерухомого майна — домів, садиб і інших будівель Дубровського; в) свідчення за власноручним підписом дворян, майстрів з фабрик, зборщиків податків та інших про різні відомості (як Дубровський придбав це майно та які й коли збиралися на нього податки).

надіслати йому листа, де, посилаючись на попередній указ про збирання прибутків до казни та про неприпинення виробництва, вона нагадує, що Вєстов не прислав досі повідомлення, що потрібно для цих заводів, які матеріяли, і пропонує повідомити про це [33]). Це викликалося, очевидно, тим, що виробництво на Глушківській фабриці від раптового переходу до казни почало занепадати.

19/XII 1726 р. кабінет-секретар Макаров писав Вельямінову, щоб додатково до сповіщення, що почали слідство в справі Дубровського, „писать обстоятельно" до Кабінету Ея Ім. Величества, „а до того времени, пока иследуется, свободить его Дубровского на крепкие поруки или б за чесним арестом он был при заводах, дабы послѣ не сказал, что заводы без него разорились и то разумѣетца в такой образ, что ежели до него важных дел не касаетца (і комисар Неѣлов, которой оттуда послан, чтоб над ним был), а ежели да него касаетца важные дела, то ево Дубровского из за караула не освобожать и на поруки не отдавать" [34]).

З цього листа випливає: 1) що центр не цілком додержувався погляду Малорос. Колеґії про потребу суворого ставлення до Дубровського; 2) що про „важные дела" в центрі не було жодних відомостей (їх старанно вишукувала Малорос. Колеґія); 3) що там були занепокоєні руйнацією Глушківського підприємства; 4) що в центрі мануфактуру розглядали ще як майно Ів. Дубровського.

Малорос. Колеґія не поспішала з відповіддю на це. Лише 9 січня 1727 р. вона постановила: надіслати до Кабінету екстракт з ревізії Вєстова й допиту Дубровського — „... а ево компанейщика Дубровского; до подлинного следствія за указом содержать в Малорос. Колегии под караулом по-прежнему, для того в вышеписанном присланном ис Кабинета Е. И. Величества указе"... (посилка на перший указ про арешт і допит Дубровського, про відомості за сукна на чотири полки і про висилку Дубровського під караулом і одписання його маєтностей); отже за цим указом „... по описи посланного з оной Колегии порутчика Вестова в тех заводах и деревнях пожитков и протчего у него Дубровского явилось малое число, так же о тамошних приходах и о расходах и о состояніи мануфактурных заводов подлинного обстоятельства он Дубровский не показал, а для следствия на мануфактурные и протчие заводы і деревни, которими он Дубровской владел, послан из оной Колегии капитан Брянчанинов"... (далі викладено доручення Брянчанінову). Слідство Брянчанінова 9/I 1727 ще не було закінчено — „зачем ево Дубровского

---

[33]) Спр. № 60, ст. 94.
[34]) Спр. № 52, ст. 11.

сво(бо)дить невозможно". Вирішено було притім нагадати Брянчанінову, щоб він як мога скоріше провадив слідство під загрозою за затримку карати військовим судом. Потім наказували Брянчанінову допитати слуг Дубровського, войтів, старост і господарів — чи нема ще у Дубровського пожитків, грошей, скота і т. ін. „также и писем сверх описи чего в утайке и не вывезено ли куда им Дубровским каких пожитков і денег и протчего для збережения куда і где и у ково оное ныне имѣетца под охраненіем"... Оскільки від Брянчанінова нема досі звісток, наказували, щоб він надіслав доповідь, що зроблено вже в слідстві, а по закінченні слідства всі матеріяли [35]).

Таким чином з цієї постанови яскраво видко, що Малорос. Колеґія, всупереч листові з центру, затягувала справу, не хтіла випустити на волю Дубровського, хтіла розшукати будь-які його провини, бо слідство Вєстова потрібного обґрунтування для обвинувачення Дубровського не дало. Наказ відповідний Брянчанінову про прискорення слідства було надіслано 12 січня, а екстракт для Кабінету надіслали лише 17 січня зі сповіщенням, що наказ Кабінету з 29/VIII 1726 р. про арешт Дубровського виконано. Між тим, Дубровський сидів під караулом [36]).

21 лютого 1727 р. Дубровський подав таку чолобитну: „в прошлом 719 году в октябре м-це бил челом он Ея Им. Величеству, дабы ему под милостивою Ея Им. Величества протекцыею построить суконные и овчарные заводы на ево покупных землях Киевской губ. в Путивлском уѣзде, а как оные заводы построены будут и что от оных заводов будет прибыли обѣщал он от той прибыли две доли давать в казну Ея Им. Величества, а третью долю дабы пожаловано было на пропитание ево. И по имянному Ея Им. Величества указу такие заводы ему построить велено. И он такия заводы многим своим трудом и коштом построил и множества людей суконному ремеслу обучил и мастеров доставал он из других стран многим же своим коштом. И ныне такая фабрика построина им и приведена не в малую силу, от которого ныне можно имѣть Ея Им. Величеству немалою прибыль, також де и ему в вечное свое пропитание. А в прошлом 726 году сентября 3 числа взят он в Малорос. Колегію под арестом не знаема за какую вину і все ево имение и фабрика и при ней имеющіе деревни отписаны на Ея Им. Величество и до днесь в оной Колегіи держитца под арестом не знаемо для чего. И за такой вышеозначенной многой ево труд и положенной кошт ныне он под арестом умирает голодною смертью, а фабрика без него

[35]) Спр. № 52, ст. 12 — 13 зв.
[36]) Спр. № 52, ст. 14, 21 — 22 37 — 38.

приходит во всеконечное разореніе. А от той фабрике надлежало было заплатить ему за прошлый 726 год в казну Ея Им. Величества 3.000 рублей, о чем он писал в прошлом 726 году до взятья ево в Малорос. Колегию в кабинет Ея Им. Величества і в собственную вотчинную Ея Величества канцелярию, в которою сумму он отправил в платеж 3.000 рублей против посланнаго к нему писма от гдна говмаршала Дмитрия Шепелева на конюшенных дворовых служителей сукна зделаннаго на их фабрике 840 аршин ценою по 55 коп. да на подбои оных сукон стамету 400 аршин ценою по 20 копеек аршин, да на попоны лошадям фризов 600 аршин ценою по 20 копеек аршин. Да по писму ево ж гдна говмаршала велено зделать еще на помянутых же конюшенных служителей сукна 1.000 аршин да байки 1.000 ж аршин красной и бѣлой и такое число сукна и байки у него ко отправленію зделано и ныне на фабрике оное лежит в готовности. А за взятьем ево в Малорос. Колегию отправить того было невозможно також де и Ея Им. Величеству денги, которыя надлежало платить в Сѣвскую Правинцыю за откупные кабаки в тех селах, которые имѣютца при фабрике, и за пошлинной зборъ и поромной перевоз за оным ево взятьем в Малор. Колегию ничего за прошлой 726 год не плочено, а таких денег надлежит в оную Правинцию платить 500 рублев и болши. А о свободе ево на поруки присланные ис Кабинета Ея Им. Величества писма в Малор. Колегіи имѣютца. И дабы указом Ея Им. Величества повелено было ево из Малор. Колегіи для отправленія Ея Им. Величества интересу свободить. А какое до него касаетца дѣло, то будет он в Малор. Колегіи ответствовать" [37]).

Таким чином Дубровський якось довідався про лист кабінет-секретаря Макарова з 19. XII. 1726 р. Проте він, мабуть, не знав про інші листи того ж Макарова, з яких видко, що арешт Дубровського був для Макарова несподіванкою й небажаною притім. 13 жовтня 1726 р. Макаров писав Вельямінову (останній одержав цього листа 9. XI. 1726 р., а дублікат цього листа Макаров чомусь ще раз надіслав 12. XI. 1726 р.): „Обносится такой слух, якобы Дубровской здесь содержитца за крепким караулом и то может статца, однакож наипаче сумнително ему, что о заводах суконных твердят, якобы они конечно без него остановились и мастеровые люди разбежались. Того для всемерно извольтѣ того смотреть, дабы в заводах никакой остановки не было и дѣлали на оных сукна и подбои по прежнему и ежели паче чаяния что остановились за неименіем денег, то надлежит денег заимно прислать хотя от себя ис Колегіи и те заводы снабдить, а ево

[37]) Ibid., ст. 14 зв. 16.

Дубровского, ежели не будет до него касатца по дѣлам какой важности, то освободить ево на крепкие поруки и чтоб он от заводов отнюдь без указу никуды не отлучался, а что он в допросе сказал и что впред по тому дѣлу происходить будет о том в кабинет Ея Им. Величества писать не мешкав. И ежели те заводы не гораздо далеки от Глухова, то б побывать и хорошенько разпорядить" [38]).

Вельямінов не поспішав виконати ці розпорядження Макарова. Останній 12 лютого 1727 р. знову пише йому:

„Прошедшего октября в 13 д. писал он, чтоб в заводах суконных никакой остановки не было, но дѣлали б на оных сукна и подбои по прежнему, а Дубровского, ежели не будет до него касатца по дѣлам какой важности, то б свободить ево на крепкие поруки, о чем и ныне напоминаетъ, а ежели добрых порук по нем не будет, то послать ево на те заводы за караулом и чтоб он при тех заводах за караулом был неотложно, а между тем в Кабинет писать, что он в допросе сказал и какое имянно ево преступление явилось" [39]).

22. II. 1727 р. Малорос. Колеґія одержала сповіщення, що 22. II поручик Вєстов в с. Глушкові помер. В той же день терміново Малорос. Колеґія призначила й відрядила на цю посаду поручика Степана Арсеньєва [40]).

4 березня Малорос. Колеґія слухала екстракт справи і постановила (оскільки слідство Брянчанінова ще не закінчилося, Ів. Неєлов від Мануфактур Колеґії досі не приїхав для управління мануфактурою, були листи Макарова до Малорос. Колеґії з 9. XI, 12. XI, 19. XII 1726 р. і 12. II. 1727 р., Дубровського Малорос. Колеґія досі не випустила на волю „до подлинного следствия для того, что по описи порутчика Вестова пожитков і протчего у него Дубровского явилось малое число, также и о тамошних приходах и расходах и о состоянии мануфактуры и протчих заводов подлинного обстоятельства он Дубровской не показал", Малорос. Колеґія писала про все це до Кабінету й відомість надіслана про стан мануфактури і про прибутки - видатки, а указу з Кабінету не одержано, між тим Дубровський подав чолобитну, щоб його випустили на волю):

„. . . того ради по вышеписанным тайного Кабинет - секретаря письма его кампанѣйщика Дубровского із Малор. Колеґии із за

---

[38]) Спр. № 52, ст. 16 зв. Чи не може цей лист бути доказом того, що Малорос. Колеґія в цій справі діяла самочинно, а може що й указу про арешт Дубровського й конфіскату його майна з Кабінету не було, а був лише накая про слухняність Дубровського Вельямінову?

[39]) Спр. № 52, ст. 17.

[40]) Ibid., ст. 17 зв.

караула свободить на добрые и знатные поруки до указу (кому б о том можно было поверить), для того хотя ко управленію вышеозначенной мануфактуры на место умершего порутчика Вестова другой порутчик же Арсеньев и отправленъ, но оной к тому не заобычен, от чего может какое упущеніе учинить, а Мануфактур Колегіи ассесор Нѣелов для принятия и управления той мануфактуры прибытием умедлил, зачем также за неимѣніем при тех заводех разных материалов, о которых требовал порутчик Вестов, как о том вышеупомянуто, могут те заводы притить во упущеніе, чего ради, чтоб без него Дубровского на тех заводех никакой остановки не было и не пришли оные во упущение, для смотренія и управленія быть при тех заводех ему Дубровскому безотлучно і без указу Малорос. Колегіи от тех заводов отнюдь никуда не отлучатца. Собрать в том по нему Дубровском поручную запись с подкрепленіем отнятием и у порутчиков его движимых и недвижимых имѣній і что указом Ея Ім. В-ва за то из порутчиком учинить будет повелено. И по собраніи поручной записи отпустить ево Дубровского на означенные заводы немедленно и смотрѣть ему Дубровскому дабы никакой в заводах остановки не было и дѣлали на оных сукна и подбои и протчае по прежнему, как о том вышеупомянутой тайный Кабинет-секретарь Макаров в письмах об'являет, дабы после не сказал, что те заводы без него разорились. И о том во извѣстие в Кабинет Ея Им. В-ва послать доношеніе. А к порутчику Арсеньеву о бытіи ево Дубровского при тех заводах послать указ, велеть ему для смотренія над ним Дубровским в произвожденіи мануфактури быть тамо до указу и смотрѣть, чтоб оные заводы производились против прежнего и ни в чем бы остановки не имели, так же денежные и хлебные и протчие всякие доходы з деревень и заводов и с протчего, которые имѣли быть при нем Дубровском, збирать ему порутчику в казну Ея Им. В-ва без опущенія. А что собрано, также сколько сукон и подбою и протчего здѣлано будет записывать в приходные книги імянно, которые для того ис Колегіи посланы и когда к произвожденію оных заводов на разные матеріалы и на дачю мастеровым и работным людем будет он Дубровской требовать у него порутчика денег и оные по писменному ево требованію деньги ему Дубровскому давать, записав в расход с роспискою без удержанія. Токмо смотрѣть, чтоб іс тѣх денег между тем под видом на посторонние расходы не держал да и того прилежно смотрѣть, чтоб он Дубровской тех заводов не привел в какое упущение і тамошним мастеровым и работным людем і в селах и деревнях поданным обид и налог не чинил и ни к каким худым поступкам, также и к зборам и до деревень и до заводов, кроме в правленіи одной мануфактуры,

ево Дубровского не допущать, а что чинитца будет и сколко чего в приходе и по требованию ево Дубровского в расходе будет, о том в Малорос. Колегію репортовать помесячно. А описных сел и деревень, которыми он Дубровской владѣл, войтом и урядником для ведома об'явить указом, что он Дубровской із Малорос. Колегіи отпущен до указу для управленія той мануфактури, чтоб на оных никакой остановки не было и не пришли во упущеніе, на которых велено ему Дубровскому быть безотлучно і без указу от тех заводов отнюдь никуда не отлучатца, а в деревенские и ни в какие дѣла и к зборам и до подданных вступать и никому обыды і налог чинить не велено, что все смотреть велено порутчику Арсеньеву, а ежели он Дубровской учнет чинить им какие обиды и разореніе, к тому вступатца будет в деревенскіе дела или к каким зборам, о том им об'являть помянутому порутчику Арсеньеву, понеже оные деревни отписаны на Ея Им. В-во. О чем к ним войтам и урядником послать из Малорос. Колегіи указ. А к капитану Брянчанинову в подтвержденіе послать же указ велеть об нем Дубровском и о протчем по данной інструкціи и по посланным указам следствие производить в самом скором времени, а ежели ж тем укоснѣет, за то ответствовать будет пред военным судом...“ [41]).

Лише 8 березня 1727 р. Брянчанінов подав звідомлення за переведене ним слідство [42]). Ці матеріяли дали новий привід для допитів Дубровського й тримання його у становищі підсудного. Порівнюючи визнання Дубровського з реєстрами Брянчанінова, Малорос. Колеґія констатує, що „...и против помянутых сказок по оному допросу денег болши 19 руб. 30 коп., хлѣба менш 127 четвертей 4 четверики“. Основний струмінь слідства було спростовано з старої теми (неправдиве повідомлення про кількість сукон) на нову: дослідження метод набуття Дубровським ґрунтів. 21 квітня Малор. Колеґія постановила допитати ретельно Дубровського про кожне село, про яке в слідстві зазначено, що володіє ним він після поміщиків, як він їм заволодів — ґрунтами й селянами, які були кріпості на них, які були прибутки й видатки [43]).

На допиті Дубровський твердив, що ґрунтами Путівльських поміщиків з селянами володів не він, а „компанѣйщик ево господин генерал-майор Корчмин“, а деякі він сам придбав за купчими кріпостями від поміщиків, і що ці купчі переховуються у Корчміна.

---

[41]) Спр. № 52, ст. 18 — 19 зв.

[42]) Спр. № 125, ст. 1 sqq.

[43]) Ibid.; і далі відомості за цією справою.

19 травня 1727 р. Малорос. Колеґія постановила: надіслати копії з усіх матеріялів слідства Брянчанінова й Вестова до Мануфактур Колеґії, сповістивши, що Дубровського арештували, допитали, маєтки його описали і віддали у відання асесора Неєлова; щождо того, що Дубровський посилався, як на підставу для володіння ними на кріпості, що нібито були у Корчміна, то Малорос. Колеґія прохала Мануфактур Колеґію з'ясувати це в Вотчинній Колеґії. Самого ж Дубровського вирішено було надіслати до СПбургу під караулом унтер-офіцера і 3-х салдатів „на ево коштѣ", давши цьому унтер-офіцерові інструкцію „приняв ево Дубровского отвесть в Кабінет Е. И. В-ва".

4. VI. 1727 р. нарешті Малорос. Колеґія пише до Кабінету про відправлення Дубровського під караулом до СПбургу. Разом з тим 6. VI Малорос. Колеґія звернулася до Мануфактур Колеґії, щоб та довідалася у Вотчинній Колеґії про правність володіння Корчміном і Дубровським маєтками. 6. VI ж видається інструкція унтерові, як везти Дубровського — „токмо ѣдучи дорогою ево компанѣйщина Дубровского беречи, чтоб не ушел под опасением военного суда".

23. VI 1727 р. цей унтер Никифор Алексіїв подав до Малорос. Колеґії розписку від 14. VII в здачі Дубровського до Кабінету, а Мануфактур Колеґія не дала йому, хоч він і здав їй листа і вимагав розписки. Кабинет же Дубровського і лист надіслав до Сенату.

У вересні 1727 р., як відомо, Малор. Колеґія припинила свою діяльність і з I. X. 1727 р. на Україні став за гетьмана Д. Апостол. Отже, тут справа Дубровського тим самим припинилась, а довелося йому чекати вироку й шукати права в центрі імперії.

3. СКАРГИ НА ІВ. ДУБРОВСЬКОГО [44])

Порушення слідства над Дубровським й заклик подавати на нього заяви, якщо він комусь скривдив, викликали низку скарг, переважно з приводу його землеволодіння. Це ускладнило слідство, затягнуло його аж до кінця Малоросійської Колеґії, зробило його, так би мовити, перманентним і призвело тим самим до фактичної втрати Дубровським свого майна й фабрики й примусило його чекати особистої реабілізації аж понад десять років. Отже, розглянемо серію цих скарг у 1726-27 р.

Перша скарга. 14 жовтня 1726 р. управитель кн. О. Д. Меншікова — Петро Сапегін подав до Малорос. Колеґії скаргу в такій справі. У 1708 р. царським указом Меншікову було

---

[44]) Матеріял для цього розділу ввесь цілком узято зі справи № 125.

подаровано с. Іванівське з деревнями в Рильському і Путивльському повітах. До цього було докуплено у різних поміщиків ґрунти вотчинні та помісні, а саме: в с. Корижі у Шечкових — 183 четверті, в Залуцькій та Биринській волостях у Кореневих та в Булгакова — 55 чв., в с. Кобилках і д. Мужица у Глібових — 72 четв.; у Ницарській струзі у Федотових — перевіз; у Вишневських — в с. Коров'яківці, с. Кулбаках, с. Корижі — 207 ч.; на р. Сейму місце для млина, в с. Кулбаках — 50 жилих садиб, „на которых и ныне живут волные люди черкасы" ; в Колодезькій та Залуцькій волостях в Мізинцова — 80 четв. Разом — 597 четв. На ці землі були в Меншикова справжні кріпості. Проте Дубровський заволодів ними і користується вже декілька років. Дубровський же твердив, що саме цими землями він не володіє, а в згаданих селах і урочищах мав володіння за купчими кріпостями його компанійщик бриґ. Корчмін, „с которым он имѣл мануфактурные заводы". Ці маєтки Корчмін купив у 1707 р. у різних Путивльських поміщиків. Дубровський свідчив, що він не знає тих, хто продав Корчмінові ці маєтності — „а он де Дубровской вѣдал толко одни мануфактурные заводы, а в деревенскіе и в протчіе приказные дѣла ему Дубровскому по имянному........ указу.... вступать не вѣлено..."

Сапєгін настоював, щоб довести свою справу на свідченнях — черкасів і поміщиків. Слідство, що перевів Брянчанінов, дало такі наслідки:

1) Поміщики Шечкови засвідчили, що їх батько і дядько дійсно виміняли землю Меншікову, якою до того „насильно" володів сумський полковник Кондратьєв. З 1721 р. ж володіє нею Дубровський, „а почему не знают, а они Шечковы ему Дубровскому не поступались, только из них Мартин Шечков показал, слышал де он от отца своего, что Дубровской вымучил у него на помѣстную землю незнаѣмо какую крѣпость".

2) Поміщики Кореневи засвідчили, що свої ґрунта вони продали Меншікову, а з 1721 р. заволодів ними Дубровський.

3) Поміщик Глібов сказав, що він з братом дійсно продали землю Меншікову — „для того, что тою землею с угодьї і усадьбы с поселѣнными черкасы, отняв у них насилно, завладѣли Іван Дубровской да путивлский помѣщик Михайла Щекин".

4) Черкаси д. Мужици і с. Кобилки засвідчили, що раніш ними володів, „отняв насилством", Сумской полковник Кондратьєв з дітьми, з 1721 р. „владѣл Дубровской и брал с них всякие поборы и работу отбывали, а почему владѣл, не знают"... (дворів в д. Мужици 16, в с. Кобилках — 12).

5) Поміщики Вишнівські свідчили, що свої маєтки вони продали Меншікову — „для того, что отняв оные насилно владѣл

Сумской полковник Анд. Кондратьев з детми, а потом насильно ж владѣл компанейщик Дубровской". Це підтвердили черкаси, а також зазначили, що Дубровський „брал с них всякие поборы и отбывали работы" (70 дворів).

Проти свідчень тубільців Дубровський у всіх випадках свого володіння ґрунтами чи побудування на них чогонебудь посилався на уступку йому цього майна від попередніх власників.

Друга скарга — з 27 вересня 1726 р. служника кн. Юрія Трубецького — Леонтія Копитова, що в с. Корижі і с. Званому є маєтки „161 четв. с осміною в поли" з будинками й черкасами кн. Трубецького, що були куплені у Шечкова і Аладьїна, на що є кріпості — „чем всем владѣет насилно Іван Дубровской і всякіе с оных помѣщиковы доходы збирает он Дубровской на себя с оных черкас і подрежаетца он Дубровской во Брянск и в Москву і в Санкт-Петербурх і в ыные городы ставить муку рженую, крупы, пшено і вино, собирая с тѣх поселѣнных черкас, и многие обыды і грабительство чинит, от чего оные черкасы пришли в разорѣніе".

Дубровський же казав, що силоміць він цими маєтками не володів, що податків з черкас не тягнув і обид не робив. Проте Копитов доводив, що „помянутыми землями и черкасы он Дубровской владѣл і с тѣх черкас помѣщиков доходы збирал и с 1720 году во всягодно на подряд в Москву і в Санкт-Питербурх і во Брянск вино, крупы гречневые і овсяные і пшено брали с тѣх черкас грабѣжем по повелѣнію ево Дубровского атаман Лаврин Бойка, Іван Весловский, Кондрат Плис, Михайла Кмет, Никита Портеной, Дмитрей Шинкарь, Федор Федоров, Тимофей Рубаной, Григорий Рыбалкин, писари Афанасей Обѣручев, Афанасей Решатов і оное подрядное вино возили тѣ поселѣнные черкасы на своих подводах поневолѣ да тѣ ж ево Дубровского зборщики атаман с товарищи с оных черкас грабѣжом брали лошадей і всякую рогатую и прочую скотину і птиц і улі со пчелми, казаны мѣдные, которые і нинѣ імѣютца у него Дубровского на собственных ево винницах, о чем при розыске подасть реестр с ценою" . . .

Дубровський заперечував, кажучи, що цими ґрунтами володів не він, а Корчмін за купчими від різних осіб, що він не наказував збирати продукты і т. далі, заперечував він усі пункти обвинувачення.

На слідстві Брянчанінова з'ясувалося таке:

1) Аладьїн свідчив, що він продав Трубецькому у 1726 р. свої ґрунта 11 четв. з черкасами в с. Корижі, якими раніш володів „насилно" Сумський полковник Кондратьєв, а з 1720 р. Дубровський — „а почему не знает, а он Аладьин и брат ево ему Дубровскому не поступались и крѣпостей не давал";

Сумской полковник Анд. Кондратьев з детми, а потом насильно ж владѣл компанейщик Дубровской". Це підтвердили черкаси, а також зазначили, що Дубровський „брал с них всякие поборы и отбывали работы" (70 дворів).

Проти свідчень тубільців Дубровський у всіх випадках свого володіння ґрунтами чи побудування на них чогонебудь посилався на уступку йому цього майна від попередніх власників.

Друга скарга — з 27 вересня 1726 р. служника кн. Юрія Трубецького — Леонтія Копитова, що в с. Корижі і с. Званому є маєтки „161 четв. с осміною в поли" з будинками й черкасами кн. Трубецького, що були куплені у Шечкова і Аладьїна, на що є кріпості — „чем всем владѣет насилно Іван Дубровской і всякіе с оных помѣщиковы доходы збирает он Дубровской на себя с оных черкас і подрежаетца он Дубровской во Брянск и в Москву і в Санкт-Петербурх і в ыные городы ставить муку ржаную, крупы, пшено і вино, собирая с тѣх поселѣнных черкас, и многие обыды і грабительство чинит, от чего оные черкасы пришли в разорѣніе".

Дубровський же казав, що силоміць він цими маєтками не володів, що податків з черкас не тягнув і обид не робив. Проте Копитов доводив, що „помянутыми землями и черкасы он Дубровской владѣл і с тѣх черкас помѣщиков доходы збирал и с 1720 году во всягодно на подряд в Москву і в Санкт-Питербурх і во Брянск вино, крупы гречневые і овсяные і пшено брали с тѣх черкас грабѣжем по повелѣнію ево Дубровского атаман Лаврин Бойка, Іван Весловский, Кондрат Плис, Михайла Кмет, Никита Портеной, Дмитрей Шинкарь, Федор Федоров, Тимофей Рубаной, Григорий Рыбалкин, писари Афанасей Обѣручев, Афанасей Решатов і оное подрядное вино возили тѣ поселѣнные черкасы на своих подводах поневолѣ да тѣ ж ево Дубровского зборщики атаман с товарищи с оных черкас грабѣжом брали лошадей і всякую рогатую и прочую скотину і птиц і улі со пчелми, казаны мѣдные, которые і нинѣ імѣютца у него Дубровского на собственных ево винницах, о чем при розыске подасть реестр с ценою" . . .

Дубровський заперечував, кажучи, що цими ґрунтами володів не він, а Корчмін за купчими від різних осіб, що він не наказував збирати продукты і т. далі, заперечував він усі пункти обвинувачення.

На слідстві Брянчанінова з'ясувалося таке:

1) Аладьїн свідчив, що він продав Трубецькому у 1726 р. свої ґрунта 11 четв. з черкасами в с. Корижі, якими раніш володів „насилно" Сумський полковник Кондратьєв, а з 1720 р. Дубровський — „а почему не знает, а он Аладьин и брат ево ему Дубровскому не поступались и крѣпостей не давал";

2) Іван Шечков засвідчив те ж саме, що з 1720 р. Дубровський заволодів 17 дворами черкас, що належали ще його дідові й батькові;

3) Тимох Шечков казав, що у 1723 р. він продав Трубецькому 100 четвертей, якими раніш володів „насилно" Кондратьев, а з 1721 р. Дубровський;

4) черкаси з Корижа свідчили, що Дубровський взяв з них у 1723 р. 4 четв. жита та 30 коп, у 1725 р.— 1 четверик гречаних круп,— більш нічого не брав, підвод не ганяв і т. ін.;

5) інші ж свідчили, що у 1724 р. „отвозили евого Дубровского двѣ куфы вина в Москву на дву подводах во двор тѣстя ево..."

Обставини набуття кн. Трубецьким цих ґрунтів і причини виникнення маєткових суперечок між ним та Дубровським так характерні, що на них слід зупинитися уважніше. Дубровський, ухиляючися від позову на нього й виказуючи, як володільця спірних ґрунтів, Корчміна, твердив, що по наказу цариці „повелено ему бригадиру Корчміну с ним Дубровским имѣть кампанею в тех селѣх и деревнях мануфактурные и суконные заводы; и в деревенских делах велено ответствовать ему бригадиру Корчмину, а ему Дубровскому велено надсматривать токмо одни мануфактурные заводы и ни в какие приказные и деревенские дела ему Дубровскому вступать не велѣно"[45]).

Свідки з цих сіл нічого не знали за продаж ґрунтів Трубецькому: 1) три старожили з с. Корижа казали — „про то они сказать не знают, понеже с тех 723 і 725 годов его г. ген. Трубецкого в том селѣ Корыжи никакими черкасами и землею владѣния не было"...; 2) селяни, що сиділи на спірній землі, Ів. Стародубець та Мик. Шеповал, засвідчили, що за продаж Трубецкому вони нічого не знають і що у 1725 р. на нього у Корижі податків не збиралося; 3) теж підтвердив отаман с. Корижа Ів. Кислий; 4) отаман с. Званого казав, що про продаж цей він нічого не знає, „понеже с того 725 году ево госп. г. Трубецкого в том селѣ Званном никакими поселѣнными черкасы и землею владѣнія не было"; 5) вільні черкаси з с. Званого засвідчили, що продажу Трубецькому вони також не знають. За продаж Аладьїним Трубецькому ґрунтів свідчили, що знали: отаман с. Тіткина Бойко, мешканці с. Глушкова Кисіль та Мик. Портяной, Дм. Шинкар, Тим. Рубанов[46]).

Таке протиріччя цілком пояснюється обставинами цього продажу. І Шечков і Аладьїн продали те, чим вони фактично давно

---

[45]) Спр. № 1, далі позов Дубровського з Трубецьким за цією справою.
[46]) Ibid., ст. 27 — 28, 31, 33, 34, 36 зв., 37, 38.

не володіли, а чим володів Сумський полковник Андр. Кондратьєв. Щодо 17 черкаських дворів у с. Корижі на ґрунтах Мартина Івановича й Івана Мартиновича Шечкових, то слідство встановило, що рахувалися вони „. . .по продаже отца ево поступщикова Івана да дяди его Петра Мартыновых детей Шечковик в 179 году (1709 г.? В. Д.) мая 15 дня господину рехс - маршалу генералу фельтмаршалу кн. Алекс. Дан. Меншикову", хоч з 1721 до 1726 р. володів ними Дубровський, а у 1725 р. їх передав („поступился") Ів. Шечков Трубецькому [47]).

Уповноважений Трубецького подавав на доказ свого права купчі кріпості: 1) від Тим. Ів. Шечкова з 31. І. 1723 р. на 100 четвертей ґрунту з садибами, лісами й сіножатями за 49 карб. 30 алт. (записана у Красноярській приказній канцелярії); 2) від Вас. Сем. Аладьїна з 30. VII. 1725 р. на 11 четвертей з осміною з селянськими садибами й хоромами за 50 карб. (записана у Петербурзі). 3) від Вас. Ів. Аладьїна з 10. VII. 1725 р. на 50 четвертей пашні й перелогу у с. Званому й Званій Дуброві за угоддями за 100 карб. [48]).

Всі ці три документи є підозрілими з таких міркувань: 1) всі вони починаються запевненням, що продаж цей зроблено „для собственных своїх нужд и уплаты долгов, а не для какого неправдивого укрепления й тайного подлогу и всякого переводу, но сущею правдою"; 2) друга й третя купчі закінчуються такими словами: „а ежели кто прежде сего и нынѣ тою моею поместною землею и крестьянскими усадьбами и строениями владѣет насилством и ей генеральше и княгине Прасковье Ивановне (продаж цей було зроблено на ім'я кн. Трубецької. В. Д.) о завладѣніи бить челом и искать самой или кому она от себя повелит",— отже бачимо цілком одверті натяки на дійсні мотиви цього продажу; 3) у другій та третій купчих підпис не продавця - поручика київського гарнізону Аладьїна, а канцеляриста Вас. Ів. Бурого; а в першій — теж підписався не сам продавець, а піп Астраханської Троїцької церкви Фед. Нікіфоров [49]).

Отже можливо, що це були навіть непевні документи (у справі оригіналів нема, а лише копії). Але ж для Малорос. Колеґії, що ретельно дбала за вишукування провин Ів. Дубровського, і цього було досить. Потрапивши у такі лабети, Дубровський звернувся 24. X. 1726 р. з Глухова листовно до Корчміна, сповіщаючи його за такі прикрі події, прохаючи допомогти й радючи якось полагодитися з такою впливовою особою, як кн. Трубецький (чомусь

---

47) Ibid., ст. 31.
48) Ibid., ст. 16, 18, 20 — 21, 43, 45, 47.
49) Ibid., ст. 19.

цей лист потрапив не до Корчміна, а до служника Трубецького Л. Копитова, який і копію з нього зробив і подав до Малорос. Колеґії). Дубровський писав таке:

„Милостивой мой гдрь Василѣй Дмитревич! Уведомляю Вас моего гдря, что путивлские помещики, а іменно: отставной драгун Тимофѣй Іванов сын Шечков да Киевского гарнизона порутчик Василѣй Семенов сын Аладын продали его сиятельству князю Юрью Юрьевичу Трубецкому в Путивлском уѣздѣ земли 161 четверть промеж владения вашего обща со мною, а імянно: в селѣ Корыжѣ Шечков продал 100 четвертей, а в селѣ Званом Аладын продал 50 четвертей, да в Карыже 11 четвертѣй. А на перед сего несколко человек Шечковых продали вам в селѣ Корыже земли свои и протчие другия помѣщики, которыми землями и поселенными на оных землях черкасами позволили Вы владѣть мнѣ против учиненного указу с вашею милостью кампанѣи к содержанию в обществе суконной мануфактуры. А в нынешнем 1726 году сего октября м-ця подал прошение генерала майора князя Юрья Юрьевича Трубецкого служитель ево (далі зміст скарги Копитова й відповіді Ів. Дубровського)... Того ради прошу Вас моего гдря не изволте меня допускать до далной турбацьи с такими знатными персонами, токмо изволтѣ справяся с своими крепостьями. И будѣ у вас от помянутых помѣщиков в продажѣ земель нѣт, то изволтѣ, как наискорѣе о том у его сиятельства князя Юрья Юрьевича просить, дабы изволил у нас взять земли ис поселенными черкасы, хотя и вдвое, токмо чтоб подалѣ от мануфактуры і в одном мѣсте. А что упомянул в челобитье служитель его сиятельства Леонтѣй Копытов будто мы купленными гдна его землями и поселенными черкасы владѣли, то хотя і владения наша было то, за то как с вашей стороны так и с моей изволтѣ обѣщать его сіятельству наградить от всякого деревенского заводу і скота и по строению дворовому і в распашкѣ земли и ко всяким хлебным сменам обещайтѣ чинить ссуду и спроможения. И как скоро с его сиятельством зделку изволитѣ учинить, то как наискорѣе изволтѣ меня уведомить. Також де изволтѣ у его сиятельства просить, чтобы о том изволил прислать указ служителю своему Леонтью Копытову, на чем у Вас положено будет промеж собою, а имянно ізволтѣ о том просить, дабы изволили его сиятельство князь Юрья Юрьевич взять у нас купленные земли наши ис поселенными черкасы в том же Путивлском уѣзде в селѣ Глущцѣ, понежѣ оное село многоземельное, то вы на оное село на свои и на мои купленные земли изволтѣ дать купчею, а от его сиятельства требуйтѣ, дабы изволил нам отдать мануфактурѣ вышеупомянутые свои купленные земли ис

поселенными черкасы, того ради, что стало быть в близости к мануфактурѣ" [50]).

Цей лист багацько дає зрозуміти щодо обставин, в яких доводилося засновувати й розгортати мануфактуру.

6) Зборщики ж податків на Дубровського заперечували тому, нібито вони щонебудь збирали на Дубровського.

Третя скарга — з 12 листопада 1726 р. путівльського поміщика Єрмол. Дурова в тому, що „прошлого 720 году компанѣйщик Дубровский насилством своим в небытность ево завладѣл в Путивлском уѣзде в селѣх Званному, Глушковѣ, Корижe да в деревнях Козиревки, Понкратовке поселѣнными черкаси с 50 дворов і болш и оными черкасы всякою роботу работал и поборы денежные и столовые припасы брал и на подводах их посылал вино куфы и другой запас в Москву и в другіе мѣста, а жон их и детей держал на суконных заводах в прядильщиках".

Дубровський проти всіх цих обвинувачень заперечував. Дуров все ж таки твердив, що Дубровський заволодів в с. Званому — 31 черкасином, а в с. Глушкові черкасами з садибами — 24, в с. Корижі — 14, в д. Козирівці і Понкратівці — 14 — „і в тѣх селѣх он Дубровской построил шинки и корчмы и харчевые избы и бывают великие ярмонки і в каждой недѣли собираютца торги и бывает продажа всякому хлебу і вину і пиву і мѣду и табаку и соли і всякой скотинѣ и протчим товарам и те все доходы денежные и хлебные собирал он Дубровской на себя з 720 году і в том де он Дубровской запираетца напрасно, понеже во время переписного дѣла был он с ним Дубровским в Севску во дворѣ секретаря Івана Шагарова, гдѣ он Дубровской просил ево челобитчика, чтоб он в том насилном владѣніи не бил челом и договорился с ним і вмѣсто тѣх поселѣнных черкас и земли то ж число обѣщал ему купить за свои деньги в другом мѣстѣ, а ежели не купит, заплатит ему Дубровскому за то владѣнія 1.000 рублев, а при договоре были свидетели Остраханского драгунского подполковник Борис Федоров сын Воейков, подполковник Іван Васильев сын Подымов, Новгороцкого драгунского полку маэор Тимофей Іванов сын Павлов".

Дубровський проти цього казав, що двори в с. Званому і с. Глушкові він купив 1719 р. у брата позовника — Галактіона (Дурова) у Петербурзі, на що є кріпости в Корчміна, що в Корижі, Козирівці і Панкратовці дворами поселених черкасів він не володів, а у Дурових там „и дачи нет" — „а шинки и корчмы в тѣх же селах им Дубровским построены і с тѣх шинков откупные

[50]) Спр. № 1, ст. 22 — 23 зв.

денги платил он в Севской правинцыи тому четвертый год, а почему на год не упомнит, а до откупу ево тамошние черкасы шинковали по своему черкаскому обыкновению, а харчевых изб не строено, а ярмонки бывают и в каждой недѣли торги собираютца и продажа всякому хлѣбу, вину, пиву і протчему бывает, а доходов на него Дубровского с 720 году не збиралось, а черкасы всякую роботу в домѣ ево и на суконном дворѣ на ево Дубровского работали, также детей их на суконной двор в прядильщики брали"; крім того, Дубровський заперечував проти того, що він нібито умовляв Дурова погодитися з ним на певних умовах.

Дуров скаржився також, що Дубровський „насилством своим в селѣ Корыжи, Званом и Глушковѣ владѣет в дачах ево рыбною ловлею і Хитровским лѣсом і в тому же лѣсу рубили заповедное и незаповедное всякое дерево и было у него в том лесу пилованого дерева с пластинами брусов со 100 и болш, которое оных сел черкасы по приказу ево Дубровского перевезли к нему Дубровскому в с. Глушково и от того владѣнья что рубили в лесу дерево и побрали пилованной лес брусья і во владѣніи рыбной ловли учинилось ему исцу убытку на 725 рублей".

Дубровський проти цього всього заперечував. Дуров настоював на свому. Дубровський твердив, що він володів тільки рибными ловлями в своїх дачах, які купив у Путивльського поміщика Ісаї Вощекіна.

На слідстві Брянчанінова мешканці цих сіл подали до відому таке: що черкаси в с. Званому були поселені у 1666 — 1667 р. поміщиком Сем. Аладьїним, потім ними володів батько Дурова, а з 1720 р. 23 дворами черкаськими і 8 пустими садибами володів Дубровський, — „и оные черкасы на Дубровского всякою роботу работали і в 720 году никаких поборов не збирано, токмо на одной подводе мужицкой вино в Санктпитербурх он Дубровской посылал и на суконных заводах в прядилщиках мужицких детей мужеска и женска полу держал, а жен их не дѣржал, а в даче ево Дурова рыбною ловлею по обѣ стороны реки Семи подлѣ с. Званого на него Дубровского и того ж села жители на себя неводами, сетми, бредними рыбу ловили и Хитровским лесом он Дубровской владѣл и с. Глушкова, с. Корыжи, с. Сухиновки, д. Весѣлой, д. Козыревки, д. Худяковки обывателем, которые во владеніи были за ним Дубровским, сеч приказывал і всякое дерево на него Дубровского и на себя рубили, а пилованного в том же лесу дерева с 100 брусов и болш не брали, так же шинков, корчм и харчевенных изб он Дубровский не строил, а напитками шинковал, табаку, соли и протчих всяких товаров не продавал". Інші свідчили, що 15 чол. одвозили для

Дубровського 30 брусов розпилованого лісу в с. Глушкове „на мануфактурной суконной завод“... Теж підтверджували й з інших сіл мешканці.

Четверта скарга. Після цього розшуку Брянчанінова до Малор. Колеґії були подані ще скарги. В першій з них підпрапорний козак Сумського полку Іван Федоров скаржився, що в 1723 р. Дубровський підчас його відсутности заволодів в д. Веселівці у його батька більш ніж 20 дворами, які батько Федорова поселив на межі Жирового Засікина, — „и тѣ ево крестьяне на него Дубровского всякую работу работали и подати збирал он Дубровской на себя; и от того многие, оставя свои пожитки, пошли врознь, и тѣ пожитки он Дубровской взял к себе; да и за межею Жирового Засекина он Дубровской многие ево покосы покосил и распашную землю запахал и крестьянам своим похать и косить приказывал“.

Дубровський відповідав: 1) що цією деревнею Веселівкою володів він за листом свого компанійщика Корчміна, який володів землями, на яких були згадані двори, за купівлею у різних путівльських поміщиків; 2) що і сам Дубровський купив також у поміщика Суворова там 25 четвертей „с поселенными черкасы“, що ці селяни робили на нього роботу всяку, а податки на себе не збирав; 3) що тільки з 2-х дворів селяни розбіглися „сабою“ і „малые их пожитки“ він забрав на свій двір, а інші розходилися від Федорова „не стерпя“; 4) що покоси косили там, де і раніш це робили путівльські поміщики, „а распашную землю пахал он с позволения ево исца Федорова, потому что имѣл с ним договор делить пополам хлеб“; 5) що за межею Засікина він орати й косити селянам не наказував.

Федорів казав, що ґрунти до д. Веселівки виміняв у поміщика Бабарсова його батько у 1693 р. і 1694 р., де потім оселив селян і володів сам він і позовник „многіе годы“, не продаючи нікому. Поселень від інших поміщиків у цій деревні не було. „И с тѣх ево крестян денежные и хлебные подати и всякую крупу на подряд он Дубровской збирал и многие пожитки бѣглых крестьян к себе побрал и сенные многие покосы косил; и хотя наперед сего путивлские помещики кашивали, но тому лет 80 по указу путивлским помещикам владеть не велено. А чтобы с тѣх земель хлеб дѣлить напополам договору не было; толко де он Дубровской писал к нему в 726 году, чтоб такой хлеб делить напополам, — и он по тѣм писмам учинить не похотѣл для того, что он Дубровской распашными землями и сенными покосы владѣл самоволно и тѣ земли пахать и сенокосы косить приказывал; а что исцовых крестьян с тех земель збивали и били смертным боем и на тѣ земли присылал он Дубровской глушковского

жителя Михайлу Киселя да сухановского жителя Захара із многолюдством, которые по приказу ево Дубровского на тѣх землях учинили межи и покапали ямы и с поля ево загнали к нему Дубровскому всякого скота болш 3-х сот, которой держал 2 м-ца. Да оные ж присланные взяли к нему Дубровскому крестьян челобитчиковых болш 20 человек для приклону, которых он Дубровский бил дубем и из оных у одного глаза от того попортились и держал оных крестьян за караулом, пока утвердил их присягою, чтоб ево слушать..."

Дубровський на це відповідав, що ці ґрунта придбав купівлею у 1707 р. його компанійщик Корчмін і що сам Дубровський в д. Веселівці в 1720 р. купив у Суворова 25 четвертей і що взагалі цією деревнею він володів за листом Корчміна, — „и с тѣх крестьян денежные и хлебные подати збирал против других сел и деревень, а сено косил и распашные земли пахал с 722 году с позволения жены ево исцовой и детей, понеже многие годы ево исца в доме не было, а чтоб хлеб делить пополам он Дубровской писал". Проти всього іншого він просто заперечував,—„токмо в 722 году или в начале 723 году посылал за ними он Дубровской по прошению жены ево исцовой и детей для оборонения Сумского полку Корыжского сотника Степана Куколя, что он присылал многое число к нему исцу в дом и велел дом ево исцов разорить и деревню Веселовку и чтоб их от того оборонить, и в то время люди ево тех приезжих казаков ис той деревни выгнали; а что исцовых крестьян, которые оным приѣзжим были помогатели взяв привели к нему и, он видя такое их плутовство, под караулом у себя держал и за то их бил и отпустил к нему исцу по прежнему в том слался околных сел и деревень на обывателей [51]).

П'ята скарга. В другому чолобитті путівльського поміщика Ів. Меншого Масалітінова була скарга, що Дубровський силоміць заволодів 100 четвертями оранки в Залуцькій волості з покосами, рибними ловлями і пасічним місцем, в с. Комарівці 15 дворами поселених черкас і поміщицьким двором з усілякими будівлями і оранкою.—„И оные черкасы на него Дубровского всякую

[51]) Ці відомості трохи ширше є також у справі № 6. Цікаво, що Ів. Дубровський посилається ввесь час на купівлю цих ґрунтів у путівльських поміщиків і притім гостро зауважує: „что он истец сказал, якобы дерев. Веселовка поселена в Сумском полку, а не в Путивлском уезде,— и то неправда, а та деревня поселена в Путивлском уезде і в том он Дубровской шлетца на город Путивль и на всех путивлских помещиков" (ст. 5). Очевидно, Дубровський скористався тут негальною аґрарною інтервенцією путівльських поміщиків на територію коризької сотні Сумського полку. Якби він не одкупив у путівльських поміщиків їхніх сумнівних прав на ці маєтності, козаки мусили б позиватися не з ним, а з цими поміщиками.

работу работали и брал с них поборы денгами и скотом; оных же черкас мужск и женск пол брал на суконные заводы для суконной работы; также посылал крупу овсяную и грешневую и пшено и вино в Москву и в Санкт-Петербурх и в другие городы и от того учинились ему убытки на 300 рублев".

Дубровський від усього цього відмовлявся, зазначаючи, що в тих урочищах і в с. Комарівці він володів ґрунтами з поселеними черкасами, які він купив разом з Корчміном.

Шоста скарга. У скарзі від путивльського поміщика Ів. Васякова було зазначено, що в 1720 р. в с. Глушкові і Званому 122 четверті ґрунтів з угодьями і 10 дворами поселених черкас в с. Глушкові з його поміщицьким двором зі всілякими будівлями ціною у 350 карб. Дубровський „завладѣл насилно и, с того двора выбив ево, живет он Дубровской, а он де Васяков в селѣ Званом земли и черкас толко продал ему Дубровскому половину, на которую и купчею ему дал, а по договору взять было ему на нем Дубровском за ту землю и черкас денег 15 рублев да дву лошадей, чего он Дубровской ему не дал и завладѣл в том селѣ черкаских 20 дворов и двор ево помещиков (с) строеньем; и помянутых сел черкасы на него Дубровского всякую работу работали и для работы ж мужск и женск пол брал на суконные заводы и збирал всякие поборы денгами и хлебом и скотом, а крупу, пшено, вино посылывал в разные городы и старинные ево загоны близ с. Глушкова заселил новопостроєнными дворами. Да в 724 году взял купленного ево дерева 30 бревен ценою 12 рублев, 2 столба, 2 тесницы. Он же Дубровской, взяв сына ево Никиту на суконный двор, бил смертным боем и держал на цепи многое время. Да по приказу ево подданые Андрей Проценок, есаул Никита Синельниченок взяли грабежом кофтан новой сермяжной ценою 90 копѣяк. И всего де оного владѣния по цѣне на 500 рублев".

Дубровський же казав: 1) що володів він всією землею чолобитчика за купчими від нього у 1721 р. і від інших путивльських поміщиків; 2) що гроші й коней він за умовою чолобитчикові віддав; 3) що поміщицького дому там нема; 4) що рибну ловлю він взяв на одкуп у Сівської провінції; 5) що двором в с. Глушкові, який коштує 15 карб., а не 350 карб., він володіє за обміном, бо він уступив за це чолобитчикові в тому ж селі свій двір; 6) що „помянутые купленные черкасы на нево Дубровского всякую работу работали и на суконные дворы для работы бирал и всякие поборы с них против других черкас збирал и с крупою и с вином посылывал"; 7) що біля с. Глушкова він селив черкас на своїх ґрунтах, а не чолобитчика; 8) що дерева не брав; 9) що сина чолобитчика не бив; 10) що не наказував забрати кафтана;

11) „два столба тесницы взял для того, что рублены в общих дачах, а не купленные..."

Сьома скарга — поміщиці Орини Бурої; обвинувачувала Дубровського в тому, що він у 1720 р. „насилно отняв, завладѣл" в с. Кобилках і д. Мужиці її 670 четвертями з 51 дворами черкасів; в с. Комарівці — 130 четв. з 55 дворами, в с. Глушкові — 100 четв., в с. Званому — 20 четв. з 20 дворами, в д. Вишнівці — 175 четв. з 24 дворами та 14 „пустых усадиб з пасечными местами и с поданными черкасы и мельницею и с сенными покосы и лѣсными угодьи". (Цікаво, що Ор. Бура прираховує двори до землі, а не навпаки).

Дубровський цілком заперечував проти цього, кажучи, що „в тѣх селах и деревнях купя у многих путивлских помещиков земли с поселенными черкасы, которыми владѣли насилно Сумского полку обыватели, владѣл он Дубровской с компанѣйщиком своим бригадиром Корчминым... по челобитью прежнего мужа еѣ челобитницына Михайла Щекина поданном в Мануфактур Колегии о завладѣнии Сумскими обывателями, и он Щекин и протчие просили их, чтоб они о тѣх землях и деревнях от сумских обывателей отстояли и ісходатайствовали. На что он Дубровской с кампанѣйщиком своим имѣют от оных писменное свидѣтельство и к тому многих свидѣтелей".

Бура доводила, що такого прохання від Щекіна до Дубровського не було, а що Щекін з іншими поміщиками самі подавали скаргу до Мануфактур Колеґії, що був наказ до Курську до Надворного Суду їм все повернути, але „о тѣх деревнях опредѣленія не учинено".

Дубровський же пояснював, що коли у 1720 р. було наказано у Михайли Щекіна "за некоторые ево преступления помѣстья и вотчины отписать и (в) вышеозначенных деревнях с поселенными черкасы по описки за ним Щекиным не явилось, а показаны были за сумски(ми) черкасы и чтоб от сумских отстоять челобитье ево Щекина в Мануфактур Колегии имѣетца".

Крім того, Бура скаржилася, що „оные черкасы ему Дубровскому всякою работу работывали, с хлебом, с вином на их подводах в Санкт-Питербурх, в Москву и в другие городы посылал и всякой с них доход збирал он Дубровской на себя и оных черкас и других в собственные их помещицкие лѣса за реку Сейм посылывал и всякое дерево рубили и возили к нему Дубровскому... Он же Дубровской из села Комаревки с помещичья их хутора сломал строенья светлицу с сенми и с клѣтью ценою 30 рублев и перевез в село Кулбаки и построил себѣ двор, о чем вѣдают тамошней атаман". (Це цікаво не лише як скарга, а як свідчення за господарську діяльність Дубровського).

Далі Бура оповідала: „... в 722 году, в небытность их, оной Дубровской нарядным дѣлом многолюдством приѣзжал в село Кобылки на их помѣщичей двор и у хором збил дверные замки и разломал двери и чево искал, о том неизвѣстны, и людей их побрал и держал у себя многое время скованых безвинно и взял рубленого лесу 100 дерев по цене на 25 рублев". Бура посилалася в цьому на свідків і на постраждавших. Нарешті, Бура писала, що у 1723 р. Дубровський у с. Кобилки взяв „грабежем" 4 човни по 3 карб. кожен. Загальну ціну позову вона визнавала в 5.000 карб.

Дубровський підтверджував: 1) що черкаси все те на нього робили; 2) що він посилав рубати ліс у свому гаї та в гаї Бурої за дозволом її діверя Мих. Ів. Щекіна; 3) що будівлі Бурої він не перевозив (посилався в цьому на отамана, як на свідка); 4) що наїзду на її садибу в с. Кобилки не робив, „а людей дву человѣк бѣглых, которые жили за ним Щекіним в бегах курских посадцких, а кого имянно не упомнит, взяв к себѣ во двор, кованых держал и об'явил их в Севск у переписного дела"; 5) що дерева не брав — „толко взял дерев с 30 с пазволения ея челобитчицы". Щодо того, що серед цих арештованих один був не „кубченик", а кріпак Бурої, Дубровський виправдувався, що цього він не знав, а також, що тримав його лише 3 дні, а не 13 тижнів, як пише Бура. Щодо човнів, то Дубровський посилався на те нібито М. Щекін колись йому подарував 2 човни, аби був даремний перевіз для його кріпаків через перевіз у с. Корижському, що був на одкупі у Дубровського.

У восьмій скарзі службовець кн. Юр. Трубецького Леонтій Копитов скаржився на таке: у 1726 р. продали в Спб. жінці Юр. Трубецького деякі маєтки в Путивльському повіті поміщики Яким Марков, Федір Толчеников, — „а тѣми де землями и крестьянскими усадьбами, на которых строений 15 изб, том числе 3 светлицы з дворовым и хоромным и огородним і гуменным строением владел насилно компанѣйщик Дубровской, а цена де той владѣнной земли 130 рублев, строенью — 54 рубли".

Дубровський казав, що цим він не володів, що разом з Корчміном у с. Званому й д. Вишнівці володів своїми землями „с поселѣнными черкасы", що вони купили у путивльських поміщиків.

Крім того, було подано до Малор. Колеґії ще скарги на Дубровського, — проте Колеґія їх не розглядала, бо позовники кудись виїхали, а замісників собі не залишили.

1) Квартермістр Фед. Жеденов скаржився, що в 1720 р. Дубровський силоміць захопив його батьківщину — дер. Худяківку, де було 26 дворів та 170 четв. урочищ.

2) Путивльський поміщик Пет. Аладьїн скаржився, що „в 720 году он же Дубровской, приѣхав в село Глушково і стал строить суконные заводы і насилством своим завладѣл помѣстной і вотчинной отцовской ево земли в Путивлском уѣздѣ четвертной пашни 226 четвертей да купленой ево земли в селе Глушковѣ, Званом четвертной же пашни 72 четверти, и на оной землѣ поселеных черкас 12 дворов со всяким строением і с распашною землею і с рыбною ловлею із сенными покосы і со всеми угодьи, і всякою работу на него Дубровского работали, поборы денгами і хлебом і скотом также от воренія вина с винокуренных казанов брал в год по рублю і на свои винокуренные заводы брал насилно котлы, да оных же черкас мужеска и женска полу для работы бирал на суконные заводы, да в сѣлѣ Глушков на старинных загонах заселил внов построенными дворами і от того насилного владѣнія учинил ему убытку на 500 рублев. Он же Дубровской имѣл всякие подряды и брал с тѣх черкас крупу, пшено і посылал в разные городы на черкаских подводах, также і вино в Москву в Санкт-Питербурх і в Орел куф по 50 і болш. Да в разных ево урочищах вырубил дубу і всякого дерева ценою на 300 рублев, а ево людей і крестьян в лесные угодья не пускал і бивал смертным боем. Да из двора ево взяли 20 дерев бѣрестовых пятисаженных. Да в винницы ево трубню дубовую, да из двора ж крѣстьянина ево 3 дерева ценою на 15 рублев. Он же Дубровской в с. Глушковѣ со всех дворов якобы на строения церкви и на дѣло кирпича брал крупу, муку, сало, соль, и с оного кирпича построил себѣ на своем дворѣ два каменные погреба, а запас употребил на свои расходы . . .“

3) Рильський поміщик Онисим Ладигін скаржився, що в 1721 р. Дубровський захопив його ґрунта в різних місцях — 177 четвертей та на них в с. Глушці —18 черкаських садиб „и со оных черкас бирал всякие поборы і употреблял на всякую работу і посылки і в 723 году во время свидетельства душ написал за собою“.

4) Путивльський поміщик Микита Глушков скаржився, що в 1720 р. Дубровський „насильством“ заволодів батьківською його землею в с.с. Глушкові і Званому 72 четвертями „в поли, а в дву по тому ж“ з 10 дворами черкас і з різними угодьями, що ці черкаси робили на Дубровського, що він брав з них податки на себе, що посилав їх з різними припасами до Москви, Спбургу та інших міст, що заселив новими дворами загони, а старі загони черкаси Дубровського „пашут насилно“.

5) Була також скарга Сумського полковника Івана Кондратьєва з полковою старшиною в 6 пунктах. 1. У 1672 р. в Сумському полку було побудоване м. Білополлє

і було поселено багацько сіл в Коризькій сотні в устях р.р. Вижлиці і Снагості, де мешкають козаки. Ці козаки у 1696 р. були приписані до Слобідського полку, де несли ввесь час потім свою службу. На ці ґрунта козакам і підпомошникам був виданий підтверджуючий указ у 1708 р. з Київської Губ. Канцелярії. 2. „А в 720 году в ту Корыскую сотню приехал із Санкт-Питербурха Іван Дубровской будто для суконного заводу і купил в селе Глушкове спорной козацкой земли малую часть и, не об'явя в Сумскому полку никакого указу, отнял всю ту Корыжскую сотню во владѣния и выборным козакам і подпоможчиком службу служить і полковых інтересов исполнять не велел, а велел слушать в подданствѣ себя, і сотника Корыжского Івана Кохановского, забрав у него пожитки, без остатку выгнал вон. А руским всякого чина людям і протчим посторонним по указам и по жалованным грамотам между черкаскими городами спомѣщиватца запрещено. И Сумского полку старшинѣ і в той сотнѣ казакам і подможчикам і протчим обывателем починил разорения грабитѣльства и бои и грунта и протчие пожитки поотнимал силно". 3. Адміністрація Сумського полку подала в 1720 же році скарги до Київської Губ. Канцелярії, і до Спбургу, і до Білгородської провінції, що Дубровський перешкодив збиранню провіянтів й фуражу для полків, що стояли в Сумському полку на вінтер кватирях, що не пустив козаків на канальні роботи і на інші служби. Також у 1721 і у 1722 р. подавали скарги до Сенату і до Колеґій Військової та Мануфактурної,— в наслідок чого Дубровського допитували в Сенаті, а потім з Сенацьким приговором і указом відправили його під доглядом драгуна до Білгородської Провинської Канцелярії — „и он Дубровской от того посланого драгуна видя свою вину, тайно з дороги бѣжал". 4. За їх проханням з Білгородської провінції був командирований до Коризької сотні підполковник Вас. Залєський, щоб узяти для допиту прикажчиків і отаманів з тамошніх сіл та деревень і тих козаків, що не відбули канальних й інших повинностів. Залєський встиг допитати б. сотника Ів. Кохановського, наказного Ост. Барсука і козацьких отаманів с. Званого, Тіткина, Глущця, Дяківки, Ворожби, Білополки, козаків в м. Мирополлі та Суджі etc.,— „и какое от него и от прикащиков его кому учинено разореніе и насилные взятки в допросех показали и за руками подали..." „А другие той сотни сел і деревень за возмущеніем ево Дубровского согласники села Глушкова, Кабылок, Камаревки, Вышневой, Кулбак, Сухиновки, Худяковки, Козаревки обыватели учинились противны — к розыску не явились, и приѣхав к нему на заѣзжай постоялый двор в село Корыж русских людей со двести да черкас сот с шесть с ружем и с

копьи у постоялого двора отбив у ворот запоры въѣхали на двор. А которые с помянутым подполковником Залѣским были при розыске Сумского полку старшина и козаки тѣх били і Сумскому сотнику Михайлу Власову покололи копьем лѣвое руку. И в то ж число оной сотник Власов и протчие козаки признали и с тѣх приѣзжих людей из руских ево Дубровского шурина Федора да дворянина Івана Сафонова да путивльского помѣщика Тимофея Рубаного да означенных сел ослушников несколко человек. И за таким озарничеством оной Залеской и означенной сотник с козаками сидѣли в осадѣ двои сутки. А как оные и с того села выѣхали в то число приказчиков ево Федора Никифорова с товарищи, каторой тогда тою сотнею вѣдал и отнятую приезжающих к ним людей шаблю и той сотнѣ обывательские допросные речи помянутой Залеской взяв об'явил в Канцеляріи Бѣлогородцкой Правинцыи..." 5. За наказом вдруге козаки знову не явилися на роботу, — про це Білгородська Канцелярія писала до Сенату, — звідти був наказ вислати цих козаків і кашеварів на канальну роботу; щодо ґвалтовного наїзду, то вчинити розшук. 6. Крім згаданих порушень Дубровським казених робіт, він „.... подвод и людей и в Гилянской поход и в Бахмут для конвою крымского рубежа і в городок Покровское для объѣздов от крымской стороны и на форпосты козаков і работных людей и подвод в Ызюм к бударному тосканию высылать не вылел; всех в той сотнѣ козаков и обывателѣй болши 1.000 дворов, обнадеживая всякими волностями, привел к себѣ в подданство и тою насилно отнятою сотнею всеми селами и деревнями по се время владѣет и всякие корысти чрез многие годы себѣ умножает напрасно". Не вважаючи на всі скарги полчан на Дубровського — „по се время никакова решения не учинено", — оскільки ж доводиться на інших козаків Сумського полку перекладати всі ті обов'язки, що мусила виконувати Коризька сотня, старшина й козаки їх „пришли в послѣднюю нищету ..... и в конец разорились" (гіперболя, звичайно!).

З огляду всіх цих скаргових матеріялів можна впевнитися, що маєткова експансія Дубровського не була чимсь винятковим для звичайної поміщицької господарчої діяльности того часу. Маєткові суперечки його з сусідами також були типові на той час. Привернення козаків у підданство широко практикувалося тоді так на Гетманщині, як і на Слобожанщині. Експлуатація праці й досить жорстокі форми поводження з підданцями не виходили за межі звиклої дворянсько-кріпацької практики того часу.

З другого боку, наївно було б гадати, що імператриця, дозволяючи Дубровському збудувати велике промислове підприємство,

забула про те, що для цього потрібні будуть робочі руки й капітал для фундації й поточних витрат підприємства. Вільних найманих робочих було на Глушківській мануфактурі дуже мало (це вища кваліфікована сила, як побачимо далі) та й не доводилося в той час (перша чверть XVIII ст.) чекати на вільнонайманий ринок. Отже, цю робочу силу можливо було придбати лише шляхом притягнення до підданства й до праці на фабриці сусіднього населення — селян і козаків. Мабуть, не бувши сам дворянином і може не маючи тому права набувати „души", Дубровський використав для цього „компанійщика" Корчміна й надзвичайно швидко організував великий маєток. Треба підкреслити, що з боку самого населення (селяни й козаки) цей буржуазний культуртрегер користався певною симпатією, бо, як видко, вони озброєним загоном захищають його інтереси. На Дубровського нема скарг селян і рядових козаків, — скаржаться лише поміщики та козацька старшина, маєтки яких він надзвичайно швидко скорочував й витискав їх економічно з Коризької сотні Сумського полку.

Другу проблему — здобування для вкладів у будівництво основного капіталу — Дубровський також вирішував методами типовими для періоду первісного нагромадження (на Україні). Це було інтенсивне збирання грошових і хлібних податків з місцевого підвладного населення, продаж дорожчих сортів хліба (крупи, напр.) в одвіз, вигонка з зарезервованого хліба горілки й продаж її в одвіз, даремна праця селян щодо перевозки товару, рубка лісу тощо, заснування мережі допоміжних підприємств, шинків і т. ін., — все це давало Дубровському той капітал, що, крім кріпацьких рук, потрібний йому був для розгортання великого промислового підприємства. Проґресивним боком цього нагромадження капіталу й майна було те, що він використовувався на підприємство, а не йшов на розкіш та насолоди власника (Дубровський жив досить просто, як видко з опису його рухомого майна при конфіскаті).

До речі й прихильне ставлення до нього селянства тої місцевости можна пояснити тим, що праця на мануфактурі, хоч вона не була найманою, а примусовою, все ж таки сплачувалася, хоч в значній мірі натурою. Цей новий для поміщицького ладу принцип мусив дати велику перевагу господарству „фабриканта" Дубровського над звичайним поміщицьким господарством. Февдальна реакція після смерти Петра I відбилася на Дубровському розгромом його підприємства.

4. ЗАСЕЛЕННЯ КОРИЗЬКОЇ СОТНІ НАПРИКІНЦІ XVII — ПОЧАТКУ XVIII СТ.

Матеріяли слідства Брянчанінова [52]) дають цікаві відомості за те, як заселювалися села, що нарешті у 1720—1726 р. стали маєтком Ів. Дубровського. За цими матеріялами можна простежити відносно трьох сіл: Глушкова, Званого й Корижа.

1) Рух цього заселення хронологічно, 2) діяльність окремих поміщиків в цьому напрямі, 3) характер оселення зайшлих людей на землі.

Щодо першого, то з матеріялів можна зробити такі спостереження: а) заселення Глушкова починається з 1647 р., Званого — з 1656 р., Корижа — з 1657 р.; б) діграма руху заселення свідчить за невпинний зріст цих сіл, який особливо починає розгортатися з 70-х років XVII ст. і стає надзвичайно активним після 1715 р. (див. додаток 2-й); в) інтенсивність процесу залюднення цих трьох сіл не одноманітна й не рівнопоступова, — після років бурхливого осаджування десятків нових дворів спостерігаються роки майже повного спокою щодо цього; так, виділяються як роки інтенсивного осаджування: 1656, 1661, 1666, 1676—77; 1696—97, 1700—1702, 1706—1707, 1710—1711, 1716—1718 і особливо 1720—1726 (період діяльности Ів. Дубровського) (див. додаток 3-й).

Керівнича роля в цьому заселенні належала, природно, поміщикам-землеволодільцям цих місць. Навіть село Глушкове одержало своє ім'я, мабуть, від дворянина, що оселив тут перший двір у 1646 р. — Михайла Сидоровича Глушкова. На те, що здебільшого селяни осідали тут прийшлі (а не переведені з інших маєтків цих поміщиків), натякає й назва с. Званого, бо заклик новоселів грав у процесі заселення України видатну ролю.

Серед цих культуртрегерів, та залюднювали селянськими дворами цей край між р. р. 1646—1695, зустрічаємо такі імена:

двор. Михайло Сидорович Глушков (1 дв. у Глушкові)
„ Іван Васяков (4 дв. Гл.)
„ Філімон Петрович Суворов (6 дв. у Гл., 4 дв. у Званому)
„ Іван Іванович Щекін (4 дв. у Гл.)
„ Андрій Опанасович Глушков (2 дв. у Гл.)
„ Гнат Петрович Суворов (2 дв. у Гл., 8 дв. у Зв.)
„ Дмитро Андрійович Глушков (2 дв. у Гл.)
„ Тимох Васильович Трохимов (3 дв. у Гл.)
„ Сергій Іванович Буров (2 дв. у Гл.)

---

[52]) Відомості для цього розділу цілком за справою № 125.

двор. Семен Данилович Аладьїн (2 дв. у Гл., 16 дв. у Зв., 2 дв. у Корижі)
„ Олекса Клементович Дем'янів (2 дв. у Гл.).
„ Олекса Клементович Васяков (6 дв. у Зв.).
„ Михайло Іванович Воропанов (10 дв. у Зв.)
„ Гаврило Семенович Вощинін (1 дв. у Зв.)
„ Іван Васильович Вишневський (1 дв. у Зв.)

а також у Корижі:

двор. Іван і Микита Щечкови (16 дв.)
„ Василь Іванович Шечков (17 дв.)
„ Мартин Іванович Шечков (32 дв.)
„ Василь Головленків (13 дв.)
„ Гаврило Семенович Вощинін (4 дв.)
„ Афонія Данилівна Лихачова (6 дв.)
„ Денис Мужецький (17 дв.)

З 1696 р. починається колонізаторська діяльність Коризького сотника Івана Андрійовича Кохановського. Мабуть, він використовував свою службову владу й закликав селян на землю поміщиків своеї сотні: „Сумського полку за сотника Корыжского Івана Андрѣева Кохановского зашли в старое поселеніе на крепостную землю Филимона Петрова с-на Суворова"— фіксує слідство.

Таким робом за нього осіло дворів на ґрунтах таких поміщиків:

Філімона Петровича Суворова (4 дв. у Гл., 4 дв. у Зв.)
Олекси Клементовича Восякова (3 дв. у Гл., 6 дв. у Зв.)
Матвія Андрійовича Глушкова (2 дв. у Гл.)
Якова Олексійовича Бабарсова (3 дв. у Гл., 2 дв. у Зв.)
Дмитра Андрійовича Глушкова (2 дв. у Гл.)
Гната Петровича Суворова (2 дв. у Гл., 2 дв. у Зв.)
Тимоха Васильовича Трохимова (4 дв. у Гл.)
Михайла Івановича Дем'янова (6 дв. у Гл.)
Федора Сафоновича Страмоухова (1 дв. у Гл.)
Герасима Єгоровича Глаткова (1 дв. у Гл.)
Семена Даниловича Аладьїна (3 дв. у Гл., 10 дв. у Зв.)
Потапа Івановича Дам'янова (1 дв. у Гл.)
Сергія Івановича Бурова (1 дв. у Гл)
Михайла Сидоровича Глушкова (3 дв. у Гл.)
Івана Івановича Щекіна (3 дв. у Гл.)
Тихона Івановича Васякова (1 дв. у Зв.)
Потапа Івановича Васякова (2 дв. у Зв.)
Івана Васильовича Вишнівського (1 дв. у Зв.)
Андрія Опанасовича Глушкова (1 дв. у Зв.)

Під 1696, 1700 — 1701 р. зустрічаємо залюднення „Сумского полку за сотника Корыжского Степана Васильевича с-на Куколя" земель таких поміщиків:

Гаврила Семеновича Вощинника (1 дв. у Зв.)
Івана Васильовича Вишнівського (2 дв. Зв.)
Семена Даниловича Аладьїна (1 дв. Зв.)
Михайла Івановича Воропанова (1 дв. Зв.)
Якова Олексійовича Бабарсова (1 дв. Зв.)
Михайла Івановича Васякова (1 дв. Зв.)
Гната Петровича Суворова (3 дв. Зв.)
Потапа Івановича Васякова (1 дв. Зв.)

Між 1696 і 1719 р. зустрічаємо заселення „Сумского полку за сотника Корижского Тимофѣя Яковлева" (?) на ґрунтах таких поміщиків:

Гната Петровича Суворова (3 дв. у Зв.)
Олекси Клементовича Васякова (3 дв. у Зв.)
Семена Даниловича Аладьїна (4 дв. у Зв.)
Якова Олексійовича Бабарсова (1 дв. у Зв.)
Михайла Івановича Васякова (1 дв. у Зв.)
Івана Васильовича Вишнівського (1 дв. у Зв.).

Нарешті, розгорнув колонізаторську діяльність Ів. Дубровський, оселивши у р.р. 1716 — 1726 двори на ґрунтах таких поміщиків („за компанѣйщика Івана Матвѣева с-на Дубровского в старое поселѣніе зашли на крепостную землю"):

Тихона Івановича Дем'янова (4 дв. у Гл., 1 дв. у Гл., 10 дв. у Гл.)
Тихона Васильовича Трохимова (2 дв. у Гл., 10 дв. у Гл.)
Семена Даниловича Аладьїна (2 дв. у Гл., 2 дв. у Гл., 2 дв. у Зв.)
Матвія Андрійовича Глушкова (1 дв. у Гл., 7 дв. у Гл., 2 дв. у Гл.)
Олекси Клементійовича Дем'янова (1 дв. у. Гл., 8 дв. у Гл., 1 дв. у Гл.)
Філімона Петровича Суворова (2 дв. у Гл., 2 дв. у Гл., 3 дв. у Гл.)
Андрія Опанасовича Глушкова (4 дв. у Гл., 4 дв. у Гл., 1 дв. у Гл., 10 дв. у Зв.)
Івана Івановича Щекіна (1 дв. у Гл., 1 дв. у Гл.)
Гната Петровича Суворова (1 дв. у Гл., 1 дв. у Гл., 1 дв. у Зв.)
Михайла Сидоровича Глушкова (1 дв. у Гл., 5 дв. у Гл.)
Михайла Івановича Васякова (1 дв. у Гл.)
Потапа Івановича Васякова (10 дв. у Гл.)
Дмитра Андрійовича Глушкова (2 дв. у Гл.)
Якова Олексійовича Бабарсова (2 дв. у Гл., 1 дв. у Зв.)
Івана Васильовича Бурова (1 дв. у Гл.)
Сергія Івановича Бурого (2 дв. у Гл.)

Рух залюднення с.с. Глушкове, Зване, Кориж

ТАБЛИЦЯ 1

	1646	1656	1657	1658	1661	1666	1667	1670	1672	1674	1676	1677	1680	1686	1687	1692	1695	1696	1697	1700	1701	1702	1703
с. Глушкове	1	3	-	-	6	-	-	-	-	-	5	-	-	1	-	-	-	6	-	-	4	-	-
с. Зване	-	6	-	2	1	9	-	1	-	1	18	-	-	6	-	-	-	12	-	3	3	-	-
с. Кориж	-	-	1	-	1	-	2	1	1	-	2	8	-	-	2	1	1	1	10	4	-	8	1
Разом	1	9	1	2	8	9	2	2	1	1	29	8	-	7	2	1	1	19	10	7	7	8	1

	1705	1706	1707	1708	1709	1710	1711	1712	1713	1714	1715	1716	1717	1718	1719	1720	1721	1722	1723	1724	1725	1726	
с. Глушкове	2	9	2	3	-	1	5	1	2	-	1	7	1	5	-	44	9	3	9	3	7	10	=154
с. Зване	1	8	1	1	-	7	2	-	1	-	2	11	1	2	-	16	2	1	7	2	-	4	=151
с. Кориж	-	1	11	-	1	-	-	-	4	4	2	7	13	15	8	2	5	11	6	10	11	7	=162
Разом	3	18	14	4	1	8	7	1	7	4	5	25	15	22	8	62	16	15	22	15	18	21	=447

Олекси Клементовича Васякова (4 дв. у Зв.)
Михайла Івановича Воропаєва (1 дв. у Зв.)
Тихона Івановича Васякова (2 дв. у Зв.)
Гаврила Семеновича Вощиніка (3 дв. у Зв.)
Івана Васильовича Вишнівського (8 дв. у Зв.)

Всього Ів. Дубровським було оселено за 1719 — 1726 р. 177 двори, цебто 39,6% з загальної кількости дворів цих трьох сіл — Глушково, Крижа й Званого (447 дворів). З цього видко видатну ролю Глушківської мануфактури й Ів. Дубровського що до залюднення цього краю.

Характер оселення не був одноманітним. У Крижі, наприклад, 4 двори „на обчей земле селились вновь", 45 дворів „зашли в готовой двор на обчей землѣ", 1 двір „селился на усадьбѣ старой", решта дворів (105) оселилися на поміщицьких ґрунтах, або невідомий характер їх оселення (7 дв.).

У Глушкові на „крепостной землѣ" різних поміщиків осіло 30 дв., „зашли в старое поселеніе на крѣпостную землю" — 67 дв., Ів. Дубровським „поселены на старых площах та крепостной землѣ" різних поміщиків — 57 дворів.

У с. Званому „селились на крепостной землѣ" різних поміщиків 46 дв., „в старое поселѣніе на крепостную землю та „поселились на старых площах на крепостную землю" — 77 дв., „вновь поселились на крепостных землях" 2 дв. (невідомо—6 дв.)

Слідство нібито відрізняє, хоч дуже невиразно, момент хронологічний („за нѣго кампанѣйщика... на крепостную землю"... etc.) та власності („за ним же кампанѣйщиком... поселены на старых пляцах на крепостной землѣ"... etc.).

Таким чином за характером оселення двори можна разподілити на такі групи:

а) На кріпацьких поміщицьких ґрунтах 384 дв. — 85%
б) На вільних ґрунтах (козаки) 49 дв. — 12%
Решта 14 дв. — 3%

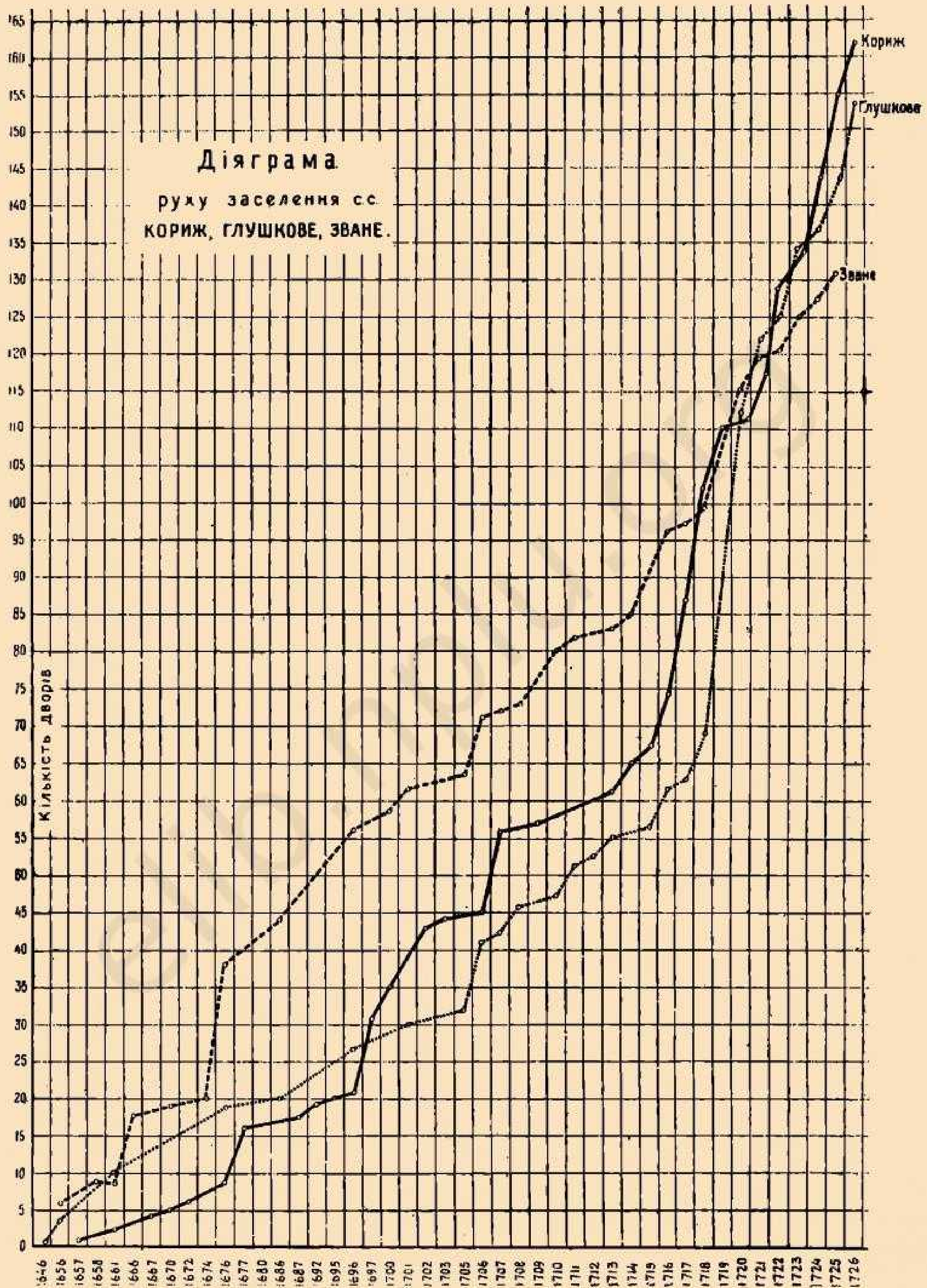
З'ясувати розподіл по інших ознаках — чи то новосели й на старих оселях, чи то в готових дворах чи самі будували і т. ін.— неможливо за непевністю відомостей.

5. МАЄТНОСТІ Й ПРИБУТКИ ІВ. ДУБРОВСЬКОГО [53])

Найповніше маєтковий стан Ів. Дубровського, а тим самим і господарчу організацію Глушківської мануфактури у 1726-27 р., описує слідство кап. Брянчанінова, що було переведено через недостатню повність першої ревізії (пор. Вєстова).

[53]) Відомості цього розділу подано за справою № 125.

ТАБЛИЦЯ II

Діяграма
руху заселення с.с.
КОРИЖ, ГЛУШКОВЕ, ЗВАНЕ.
Кількість дворів
Кориж
Глушкове
Зване
0
5
10
15
20
25
30
35
40
45
50
55
60
65
70
75
80
85
90
95
100
105
110
115
120
125
130
135
140
145
150
155
160
165
1646
1656
1657
1658
1661
1666
1667
1670
1672
1674
1676
1677
1680
1686
1687
1692
1695
1696
1697
1700
1701
1702
1703
1705
1706
1707
1708
1709
1710
1711
1712
1713
1714
1715
1716
1717
1718
1719
1720
1721
1722
1723
1724
1725
1726

9 березня Брянчанінов подає до Малор. Колеґії свій звіт, з якого видко, що Ів. Дубровський мав:

1) У с. Глушкові — 52 куплені двори і 86 "без поступок", та два двори з будівлями, в яких сам жив, крім того, „стаметной двор", винокурний завод 1 з броварем, солодовнею і олійнею, 1 шинок, 1 цегляний завод, 1 баню, 1 перевіз; все це він здебільшого придбав у 1720 р. коли й мануфактуру („мануфактурной суконной двор") тут побудував; в 1723 р. він побудував „стаметной двор" на купленому ґрунті на 4-х кріпацьких садибах; у 1720 р. чотири ями „на чем сукна сушат" на трьох кріпацьких садибах; в 1720 ж році він свій один двір побудував, а у 1723 р. другий, теж не селянських ґрунтах; винокурню з броварнею й солодовнею побудував у 1721 р., шинок у 1723 р., цегляний завод у 1725 році, баню у 1722 році, перевіз на р. Сеймі у 1721 році.

2) У с. Званому — 45 покупних дворів, 74 „без поступки", 1 шинок, 1 стаметний двір, 1 пасіка, 1 вапняний завод; з них шинок побудував у 1723 р., стаметний двір у 1725 р., пасіку у 1720 р., вапняний завод у 1725 р.

3) В с. Корижі — „по поступкѣ" — 20 дворів; „без поступок" — 89 дворів; „поселены на общих землях" — 47 дворів; крім того — двір стаметний 1, шинок 1, перевіз 1.

4) У с. Коров'яківці — „бѣс поступки" — 29 дворів; „на общих" — 12 дв.

5) В дер. Заболотівці — „без поступки" — 35 дворів, крім того, двір шинковий 1, млин сукновальний 1.

6) В дер. Вишнівці — „без поступки" — 35 дворів.

7) В с. Тіткіному — „без поступки" — 65 дворів, „на общей землѣ" — 4 двори; крім того, „двор со всяким строеніем", винниця 1, „в нѣй 3 казана медних, четвертой заторной мѣдной же, к ним по 3 трубы медное"; побудував цей двір сотник Ст. Куколь, а з 1721 р. володів вже Ів. Дубровський; шинковий двір побудований у 1723 р.; млин на р. Самарці сукновальний на три постави — теж побудував Куколь, а з 1724 р. володів Ів. Дубровський; млиновий амбар з 3 поставами „и ступних в нем 4 толчеи просяныя, 2 сукновальни".

8) В д. Мужиці — „без поступки" — 60 дворів, 1 „стаметной двор", 1 млин на два амбари, 2 постави, 4 жорнови, 1 „толчею сукновальну", що побудував Ів. Дубровський у 1725 р.

9) В с. Глущці — „без поступки" — 117 дворів; двір побудований на городищі, поміщиком Валиндовим, яким володіє Ів. Дубровський з 1721 р., шинок який Дубровський побудував у 1723 році, і гумно, що він же побудував у 1723 р.

10) В с. Кулбаках — 99 дворів, гумно, що побудував Дуб-

ровський у 1723 р., млин — 1 на 2 жорнови, що побудував Куколь, а Дубровський володіє з 1721 р.

11) В с. Куцівці — 10 дворів, 1 млин на 5 поставів, а 3 сукновальних побудував Дубровський у 1726 р.

12) В с. Дяківці — 47 дворів, 1 гумно, що побудував Дубровський у 1725 р., 1 млин, що побудував козак Іванів, а Дубровський володів з 1721 р., 1 хутор з 290 вівцями, що побудував Дубровський у 1724 р.

13) У д. Козирівці — 21 двір, 1 млин, що побудував Дубровський у 1726 р., 1 хутор, що побудував сотник Коханівський, а Дубровський володіє з 1721 р.

14) В д. Худяківці — 24 двори.

15) В с. Сухінівці — 96 дворів, 1 гумно, що побудував Дубровський.

16) В д. Веселій — 23 двори.

17) В с. Кобилках — 65 дворів, 1 стаметний двір („в котором нынѣ шинкует жид"), який побудував Дубровський.

18) В с. Комарівці — 63 двори, 1 „двор стаметной пустой", що побудував Дубровський.

Таким чином разом маєтки Дубровського були досить великі:

1) „Купленых компанѣйщиком Дубровським	. 172 дв.
Оной кампанѣйщик Дубровской владѣл без поступки	. 735 дв.
Поселенных на общих землях	. 63 дв.
По слѣдствию о завладѣнії не показано	. 308 дв.
	Итого 1218 дворов"[54]).

2) „Да собственных строеній его Дубровского:

двора — 4
стаметных — 6
винокуренных завооов (при них бровар, солодовня олейня) — 2

мельниц сукновальных	8
шинков	6
гумен	4
кирпичных заводов .	1
хуторов	2
бань	1
перевозов	2
пасека	1
известковой завод .	1".

[54]) За описом Вестова — 1209 дворів. Див. спр № 60, ст. 106 — 107 і спр. 125.

Крім того, Дубровський мав у м. Сівському „двор со всяким строением", що він купив у 1723 р.

Мешканці згаданих сіл не згадали більше майна за Дубровським „так и о худых его Дубровского поступках не знают; токмо показано, что отобрал он Дубровский у тамошних обывателей собою, а имянно: лошадей — 14, винокуренных мѣдных козанов — 15, труб мѣдных — 14, куф вина — 6, светлиц изб — 7, дворов купленых — 2, розпашной земли на 20 копен, дерева — 290 пластин, денег — 105 рублев, хлеба ржаного — 10 четвертей, рогатого скота, а какова не показано — на 10 рублей".

Дубровський пояснював, що цими селами він володів спільно з ген-м Корчміном, хоч кожен з них двох мав певну кількість дворів в кожному селі, а саме:

	Корчміна		Дубровського	
с. Глушкова	36 двор.	з 1707 р.	52 д.	з 1720 р.
с. Званого	48 „	з 1707 р.	29	з 1720 р.
с. Корижа	75 „	„	12	„
с. Коров'яківки	23 „	„	6	„
с. Заболотівки	5 „	„	23	„
с. Вишнівки	35 „	„	—	—
с. Тіткіна	42 „	„	23	„
с. Мужиць	42 „	„	18	„
с. Глушца	47 „	„	70	„
с. Кулбак	99 „	„	—	—
с. Слободки Куцівки			в 1721 р. одержав від поміщ. П. Трифонова	
с. Дяківки	„	„	47 дв.	з 1721 р.
с. Козирівки	21 „	„	—	—
с. Худяківки	24 „	„	—	—
с. Сухінівки			96 дв.	з 1721 р.
д. Веселої	23 дв.	з 1707 р.	—	—
с. Кобилки	62 дв.	„	3 д.	з 1721 р.
с. Комарівки	63 „	з 1707 р.		
	„а из иных сел и деревень под видом поступки ни на кого не укреплены".			
Разом . . .	645		379	

Всього . . . 1024

Як казав на допиті Ів. Дубровський, „С вышеозначенных сел и деревень с поданных с 1721 г. по сентябрь мес. 1726 г. имело быть в сборе: денег 506 руб., хлеба ржи — 400 четвертей, пшена — 400 чт., круп 376 чт., круп овсяних — 6 чт. и за оную крупу помянутым подданным плачены деньги из доходов шинковых, овец 916 да кабанов 6, с шинков за разные напитки 5.009 руб. $68^1/_2$ коп., а с мельниц помолного из гумна вымолочено то число, как о том означеных сел и деревень атаманы и протчие показали, о том сказать не упомнит, а записки не имелось, для того что оному хлебу приход был не разом, но врознь и в четвертях не мерен, а расход из оных доходов имел быть мануфактурных заводов мастеровым и работным людям и коликое число за оным расходом по взятью ево Дубровского в Малоросійскую Колегію имѣли быть в остатке сказать не упомнит“.

(Свідчення Ів. Дубровського за його власноручним підписом [55]).

Прибутки Ів. Дубровського складалися головним чином з:

а) податків грошевих та натуральних, що він стягав з своїх підданців селян;

б) помолного хлібу з млинів в с. с. Заболотівці, Тіткіному, Мужицях, Кулбаках, Куцівці, Козирівці;

в) грошового прибутку від вишинкованого вина в його шинках, що були в більшості його сіл.

Прибутки з цих галузей зведено по селах і щорічно в таблицях № 1 і № 2 („за сказками“ атаманів, асавулів і інших тамтешніх мешканців [56]).

Крім того, були такі дрібніші галузі прибутків, як ось:

а) з власних гумен Ів. Дубровського вимолоту четвертей та четвериків різного хліба (мабуть, у нього була власна запашка) (див. табл. на стор. 54):

б) з ступників грошової плати (з сукновальних ступ):

	1721 -- 1724 р.р.	1725 р.	1726 р.
у Заболотівці .	—	16—40	—
у Тіткіному . .	—	—	7 — 00
у Мужицях . .	—	—	0 — 80
у Куцівці . . .	—	—	9 — 00
у Козирівці . .	—	—	5 — 50
Разом .	—	16 — 40 + 22 — 30 = 38 крб. 70 коп.	

[55]) Є перелік того, що зібрав з сіл Дубровський у 1723 — 1726 р. р., за свідченнями отаманів цих сіл (спр. № 5, ст. 63—119), проте не варто заглиблюватися в ці дрібниці.

[56]) Див. це також у спр. № 60, ст. 86 — 89.

в) прибуток від меду: з 1720 до 1726 р. було вбито бджільних вуллів — 261; прибуток від вапна, якого випалили 100 четвертей [57]).

	жита	вівса	ячменю	проса	station конопл. насін.	круп греч.	круп. вівсян.
1. с. Глушці . . . 1724 р.	80^{0}						
1725 р.	127^{0}	24^{0}	52^{0}	5^{0}			
1726 р.	23^{0}	299^{0}	61^{0}				
с. Кулбаки 1724 р.	233^{4}	92^{0}	180^{0}	18^{0}	48^{0}		
1725 р.	67^{2}	113^{0}	80^{4}		46^{0}	40^{0}	25^{0}
1726 р.	40^{4}	41^{0}	23^{3}				
3. с. Дяківка . . 1724 р.	90^{0}			35^{0}			
1725 р.	10^{0}	54^{0}	15^{0}	16^{0}			
1726 р.							
4. с. Сухінівка . . 1724 р.		467^{0}	709^{0}				
1725 р.	31^{0}	273^{0}	25^{0}	22^{0}			
1726 р.							
5. с. Комарівка . . 1725 р.		70^{0}					
Разом . . . 1724	403^{4}	559^{0}	889^{0}	53^{0}	48^{0}		
1725	235^{2}	234^{0}	172^{4}	43^{0}	46^{0}	46^{0}	25^{0}
1726	63^{4}	340^{0}	84^{3}				
Усього . . .	702^{2}	1433^{0}	1145^{7}	96^{0}	94^{0}	40^{0}	25^{0}

Таким чином за ввесь час свого господарювання Ів. Дубровський зібрав з підвладних йому сіл 5.535 карб. грошима, 6.401 четвертей 1 четверик різного хліба, 916 овець (з яких на 1726 р. фактично залишилося 290 штук при с. Козирівці) та 6 кабанів.

[57]) За прибутки його див. також спр. № 52 ст. 2, зв 3.

Ів. Дубровський же казав, що він зібрав з підданців: у 1722 р.— 270 карб., у 1723 р.— 236 карб., у 1724 р.— жита по осмині з двору, а разом 400 четвертей, у 1725 р.— пшона „по разсмотрению по пожиткам подданых", а разом — 400 четвертей, у 1726 р. нібито жодних податків не стягувалося. Він твердив, що всі ці зібрані прибутки — 506 карб. і 800 четвертей — пішли без решти на утримання майстрів і чужоземців [58]). Як видко за таблицею прибутків по слідству, Ів. Дубровський рахував лише прямі податки з селян грошима і натурою (не ураховуючи помолне й шинкове); при тім у цій частині його відомості не дуже відрізняються від того, що з'ясувало слідство: грошей він визнав на 19 карб. 30 коп. більше, а хліба на 127 четвертей менше. Це могло легко трапитися тому, що Ів. Дубровський свідчив по пам'яті, між тим як слідство обраховувало все напевне до дрібниць.

З розгляду табл. І і табл. II прибутків Ів. Дубровського можна зробити такі спостереження. Прямий грошовий податок на селян найбільший у 1723 і 1724 р., у 1725 р. його майже нема, а у 1726 р. він зникає. Це цікаве явище треба зв'язати з швидким зрістом у 1725 грошових прибутків Ів. Дубровського з шинків (більше ніж удзічі, порівнюючи з 1724 р.). Мабуть, свою потребу в грошах готівкою для операцій мануфактури Ів. Дубровський знайшов за зручніше забезпечувати косвеним податком на селянство через шинки, ніж прямим податком — шляхом розкладки по дворах (останнє могло викликати невдоволення й бути важким для селян). Не можна не вбачати в такому явищі певного господарчого розрахунку. Щодо натуральних податків, то і тут помічаємо певні зміни, що випливали з господарської економії Ів. Дубровського. Зібравши понад 600 овець за перші два роки свого хазяйнування, Ів. Дубровський припинив надалі цей збір. Ця кількість, мабуть, з приплодом, цілком забезпечувала потребу мануфактури у вовні місцевих сортів, навіть скоротившися на 1726 р. до 290 штук овець.

Головними складовими частинами хлібного господарства його маєтку були: жито, крупи гречані, овес і ячмінь. Інше збіжжя,

[58]) Не досить ясними є відомості за грошові прибутки від млинів. Служник Дубровського Вас. Ушаков засвідчив, що був такий „оброк" з млинів: у с. Кулбаках на р. Мужиці — 1 карб. 50 коп.; у с. Мужицях на р. Мужиці — 2 карб.; у с. Заболотівці на р. Відьмі — 2 карб. 50 к.; у с. Куцівці на р. Вижлиці — 1 карб.; біля с. Дяківки на р. Дядиній — 50 к.; біля с. Козирівки на р. Відьмі спільно з Молчанським манастирем — 50 к.; під с. Званим на р. Мацковці — 25 коп.; у с. Тіткіному на р. Сейму і на міжині р. Самари — 45 карб.— „и тот де оклад плачивался в Путивль". Крім того, Дубровський взяв на одкуп перевози через р. Сейм у с.с. Корижі й Глушкові від Сівської Провінцької канцелярії (спр. № 129). Суму річного одкупу з 8 млинів — 53 карб. 25 коп. підтверджував і Дан. Кнецький (спр. № 5, ст. 41).

	Грошові й натуральні (прямі												
	Грошей				Овець		Жита		Круп гречаних		Пшона		
	1722	1723	1724	1725	2621	1722	1722	1723	1723	1725	1723	1724	1725
1. с. Глушкове			14^{80}		97					30^{0}		30^{0}	
2. с. Зване		30^{00}	10^{00}		120		44^{0}			40^{0}		42^{0}	10^{0}
3. с. Кориж .			92^{06}		70					40^{0}			
4. д. Заболотів.	.			12^{00}				45^{0}		40^{0}			
5. д. Вишнівка			23^{50}		19		14^{0}			20^{0}			
6. с. Тіткіне	10^{00}	13^{50}						15^{0}		20^{0}			6^{0}
7. д. Мужиці			35^{00}		20								
8. с. Глущі		45^{00}	16^{50}					40^{0}		34^{0}			
9. с. Кулбаки			25^{50}		75		100^{0}						
10. с. Куцівка													
11. с. Дяківка		30^{00}	6^{00}					20^{0}		15^{0}			
12. д. Козирівка		7^{00}	5^{00}			19	8^{0}			10^{0}			3^{0}
13. д. Худяківка		2^{50}	3^{75}			15		14^{0}		10^{0}			2^{4}
14. с. Сухінівка					101		25^{0}			55^{0}			22^{0}
15. д. Весела		16^{60}	6^{00}				33^{0}		10^{0}		4^{0}		
16. с. Кобилки			11^{00}		20		34^{0}						
17. Комарівка			39^{00}		70		40^{0}			26^{0}			
Разом .	10^{00}	144^{60}	320^{10}	12^{00}	592	34	298^{0}	134^{0}	10^{0}	340^{0}	4^{0}	72^{0}	43^{4}

мабуть, грало лише споживче значіння,— на харч родини й двору Ів. Дубровського. Тут спостерігаємо таке явище: житом оподатковує селян він лише у 1722 — 23 р. р. (це коли вже не було майже збору овець, а ще не було великих грошових податків, як у 1724 р.). Потім він зовсім припиняє збір жита, налягаючи у 1724 р. на збір грошима й на велику власну запашку й засів житом.

Одночасно з 1724 р. починається великий власний засів овсом і ячменем. Ніяк не можна вважати, що така велика кількість збіжжя потрібна була Ів. Дубровському для натурального забезпечення споживчих потреб свого господарства. Певно, деяка доля йшла на харч робітникам мануфактури й на ґуральництво.

З ПІДДАНИХ СЕЛЯН **Таблиця 1**

податки)		2 млинів помольного хлібу											
Круп вівсян.	Кабанів	Хлібу різного						1726					
1725	1722	1721	1722	1723	1724	1725	1726	Жита	Круп греч.	Гречки	Пшениці	Ячменю	Пшона
	6												
							598^{0}						
6^{0}								135^{6}		58^{4}	25^{0}	1^{0}	4^{0}
			60^{0}		108^{0}	141^{0}							
		24^{0}	239^{0}										
		45^{0}	39^{0}	37^{0}	15^{0}	17^{0}							
		46^{0}	98^{0}	61^{0}	83^{0}	51^{4}	51^{4}						
6^{0}	6	115^{0}	436^{0}	98^{0}	206^{0}	209^{4}		135^{6}		58^{4}	25^{0}	1^{0}	4^{0}

Але, мабуть, головним завданням було здобуття великої маси збіжжя для продажу. Що дійсно Ів. Дубровський дбав за товарові сорти хліба, видко з того, що в наступні роки, 1725 — 1726 р., швидко скорочується сума власного умолоту жита й ячменю без жодної компенсації дефіциту їх шляхом оподаткування селян, між тим запашка вівса знижається дуже повільно. При тім же Ів. Дубровський у 1725 р. рішуче накидається на добрий для продажу товар — на гречані крупи, яких він в цьому році зібрав у селян аж 340 четвертей. Несподіване припинення господарської діяльности Ів. Дубровського якраз перед осінню 1726 р., через арешт його, не дає змоги висловити якунебудь гадку про його господарські плани в цьому році. Також неможливо будь - що сказати

й про ролю помольного хлібу з млинів, бо відомості не розгалужують прибутку. Тут лише притягає увагу велика сума помольного хліба у 1722 р. Може це від того, що тоді Ів. Дубровський не мав великої власної запашки хліба і налягав на викачку жита з селян шляхом податків.

ПРИБУТКИ ІВ. ДУБРОВСЬКОГО ВІД ВИШИНКОВАНИХ РІЗНИХ НАПОЇВ У ШИНКАХ

Таблиця II

	1721	1722	1723	1724	1725	1726 до I. IX	
1. с. Глушкове . .			590^{00}	510^{00}	600^{00}	300^{00}	
2. с. Зване. . . .					105^{40}	85^{40}	
3. с. Кориж . . .					823^{60}	$537^{48\frac{1}{2}}$	
4. д. Заболотівка				30^{00}			
5. д. Вишнівка . .							
6. с. Тіткіне . . .			36^{00}	74^{00}	84^{00}	55^{00}	
7. с. Глущець, сл. Куцівка . .			32^{40}	180^{20}	173^{30}	92^{70}	невідомо за який рік
8. с. Кулбаки . .			36^{00}			168^{00}	невідомо за який рік
9. с. Куцівка . .						38^{40}	невідомо за який рік
10. с. Дяківка . . .				6^{00}	64^{80}	115^{00}	
11. д. Козирівка .							
12. д. Худяківка .							
13. Сухінівка . . .			35^{00}		62^{00}	76^{80}	
14. д. Весела . . .							
15. с. Кобилки . .			30^{00}	28^{80}	31^{20}	14^{40}	
16. с. Комарівка .				20^{00}	26^{40}	16^{60}	
Разом . .			727^{00}	849^{00}	1971^{30}	$1223^{58\frac{1}{2}}$	238^{80} невідомо за який рік

Таким чином, загальні висновки щодо господарства Ів. Дубровського на підставі аналізи його прибутків і інших спостережень можна зробити такі:

1) це господарство має ознаки не натурального, а торговельного, товарового господарства;

elib.nplu.org

2) планування поточного господарства розраховано в певній частині на обслуговання потреб мануфактури й для її розвитку, але ж може бути, що певна частина прибутків від сіл ішла на накоплення капіталу Ів. Дубровського;

3) керування господарством надзвичайно гнучке, швидко ураховуються його потреби й на них переорієнтовується план податків, тому не випадковим був швидкий зріст і наявний успіх підприємства й усього господарства Ів. Дубровського;

4) надзвичайно швидко розгортаються допоміжні частини господарства, особливо ґуральництво, що дає можливість майже зовсім припинити грошове оподаткування селян з 1725 р. й скоротити натуральні податки селян збіжжям (за винятком гречаної помолової кампанії 1725 р.), оскільки досить розгорнулась його власна запашка й помольний збір.

Отже в цілому це господарство можна вважати надзвичайно цікавим зразком господарства буржуазного типу, яке швидко почало в цій місцевості розкладати й перетворювати натуральні форми господарства на товарові, а февдальні форми відносин між поміщиками й селянами на форми найму робочої сили на підприємства. Чи не було це джерелом такої лютої ворожнечі до Ів. Дубровського з боку місцевих поміщиків та можновладного панства?

6. ГОСПОДАРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВ. ДУБРОВСЬКОГО [59])

Окремо маємо допит Ів. Дубровського про його промислово-господарчу діяльність:

1) в с. Глушкові на купленій землі у с. Мезенцова він побудував мануфактурний двір;

2) біля нього він побудував „статетной двор“ на садибах трьох поміщиків, у яких він їх викупив;

3) там же на кріпацьких ґрунтах, що придбав від поміщиків, він побудував 4 „рамы, на чем сукна сушат“;

4) також на придбаних від поміщиків ґрунтах побудував двір;

5) теж і ґуральню з броварнею, солодовнею й олійнею;

6) також і шинок.

7) цегляний завод „на общих того села землях“;

8) баню на кріпацькій землі „по поступке“;

9) „в том же селе перевоз на реке Семи, по обе стороны земля разных помещиков, построил на общих дачах и оной перевоз на откупу по отдаче из Севской Правинской канцелярии“;

---

[59]) Відомості цього розділу взято з справи № 125.

10) в с. Званому побудував шинок на землі свого компанійщика Корчміна теж „по поступке“;

11) „стометной двор на пустой земле“ теж „по поступке“;

12) пасікою сотника Ів. Кохановського володіє на кріпацьких землях „по поступке“;

13) двором в с. Корижі, що збудував сотник Тим. Яковлів, і стаметним заводом в ньому на землі „по поступке“.

14) шинок побудував на спільних землях;

15) в д. Болотовці двір будував на купленій землі;

16) млин збудував на землях Корчміна і інших „по поступке“;

17) в с. Тіткіному двором з вінницею, трьома казанами і четвертим до них заторним, що будував сотник С. Куколь, володів „по поступке“;

18) шинковим двором і млином володіє „по поступке“ Ф. Трифонова з братами;

19) побудував млин на плотині Ф. Трифонова „по поступке“ його;

20) в д. Мужицях побудував „стаметной двор“ на землі „по поступке“;

21) млин і сукновальня побудовані на ґрунті, що перепав „по поступке“ Корчмінові, а тому й Дубровський ними володіє;

22) в с. Глушці володіє дворами, що будував поміщик М. Волинцов, за його поступкою;

23) шинок побудував на землі „за поступкою“;

24) гумно теж;

25) в с. Кульбаках — гумно побудував на землі також;

26) млином, що побудував сотник Куколь на чужій землі, володів „по поступке“ Корчмін;

27) в слоб. Куцівці володіє млином за поступкою поміщика;

28) в с. Дяківці побудував гумно на поміщ. землі „по поступке“;

29) володіє млином, що будував сотник Козік на землі поміщиків за їх поступкою;

30) хутор побудував теж за поступкою поміщиків;

31) в д. Козирівці побудував млин на р. Вербі за поступкою від поміщиків, а амбари пополам з Софроніївською пустинню.

32) володіє хутором, що побудував сотник Кохановський на поміщ. землях за їх поступкою;

33) в с. Сухінівці побудував гумно на землі „по поступке“;

34) в с. Кобилці побудував „стаметной двор“ на поміщ. землі „по поступке“;

35) в с. Комарівці побудував двір на землі поміщика за його поступкою.

У розквіті своєї діяльности Дубровський почав втягувати до своєї компанії й капітали сусідніх господарів. Так, він придбав спільно з рильським піддячим Мих. Овчинниковим млин на р. Рилі в с. Кулигині (Рильського пов.), при чому сукняними ступами на ній володів Дубровський, а поставами й млином взагалі Овчинников [60]). Не нехтував він навіть дрібними підрядами: у с. Тіткіному він збудував для дворян Трифонових млин за 120 четвертей жита і встиг до свого арешту вже справити з них 42 четв. [61]). Базарні збори в с.с. Глушкові, Корижі й Глушці Дубровський віддав на рік до 9.III. 1727 р. у відкуп мешканцям с. Корижа Герас. Михайлову та Григ. Винді на таких умовах: „. . . с трех торжков збирать им пошлин с мелочных и с протчих товаров с продажи с рубля по пяти копѣяк, з гривны по одной денги. А в протчіих селѣх и деревнях во владеніи его ж Дубровского торжков не имѣетца. И во оных збирать же с продаж кто что продаст по тому ж с рубля по 5 копѣек. А по уговору за оной збор дать ему Дубровскому в год денег 100 рублей. И за оные деньги взял он Дубровской с них зборщиков гарелкою за сто рублей“. . . [62]) Збирали вони лише до 24.XI. 1726 р. і зібрані 30 карб. розподілили поміж себе. У Корижі базари бували по понеділках та один ярмарок 26.X., у Глушкові по п'ятницях, а ярмарки 6.VIII. та 24.XI., у Глушці — базари по четвергах та ярмарок 8.XI [63]). Єсавул Микита Ілляшенко засвідчив, що з 1721 р. „зачелись быть торжки и ярмарки, а именно — ярмарков по два в год августа 6 дня, да ноября 24 дня, торжки по единожды в недели по пятничным дням, а с оных ярмарков и с торжков с 721 году по 726 год никаких зборов не сбиралось, понеже оной Дубровской обѣщал как с ярмарков, так и с торжков никаких зборов не збирать“. . . [64]). Яке велике значіння надавав Дубровський розвиткові цих базарів видко з того, що він, збудувавши р. 1722 перевіз через р. Сейм біля с. Глушкова, не збирав той рік грошей за перевіз, лише щоб „собирались торги“ в с. Глушкові [65]).

Цікаво, як було технічно організовано грошові збори з базарів та перевозів. Перевізник с. Глушкова Степ. Шиян казав, що „при оном паромѣ бывал у него за печатью компанѣйщика Дубровского ящик для збору денег“. . . А зборщик Ол. Пинчук, що збирав гроші по базарах, свідчив, що для цього збору „дано

---

[60]) Спр. № 5, ст. 41 зв.; спр. № 60, ст. 79 зв.
[61]) Ibid., ст. 31.
[62]) Ibid., ст. 61.
[63]) Спр. № 31, ст. 89.
[64]) Ibid., ст. 23.
[65]) Спр. № 31, ст. 25.

было ему от Карижского жителя Григорья Винды за печатью ящик, а по каждом торжку и ярмарку отдавал оной ящик з деньгами ему гр. Винде"...[66]) Зборщики Мат. Стромоушенко, Мик. Черенок (1702 р.), Рад. Павлінко та Ів. Балаченко (1723-1724 р.р.) також не знали, скільки вони зібрали грошей з базарів та продажів, „понеже были у них для збору денег ящики за печатью отставного солдата Коз. Ильина, которой присылывался от него Дубровского из с. Глушкова. И оные денги с ящиками он Козма и отбирал времянно"... У 1725 р. таких податків вже не збиралося, „понеже запрещение было от Путивлской таможни"[67]).

Слід згадати також за важливе допоміжне підприємство - вапняний завод, що побудовано було під с. Званим за р. Сеймом у 1725 р. В цьому році було випалено вапни 14 пічок, а у 1726 р.— 6 пічок,— „а в каждой печи из шести быть имелось по 50 четвертей, и оную известь бирали в мануфактурные суконные и стаметные заводы и в дом компанейщику Дубровскому в с. Глушков и в другие села и деревни на стаметные ж заводы, а в продажу оной извести никуда не было"[68]). Крім того, в цьому заводі було 7.500 шт. цегли. Мабуть, Дубровський готувався до якоїсь будови. У великому господарстві XVIII ст. дуже важливим предметом був мед. Пасічники Дубровського Ом. Бурак (1720—25 р.) та Мик. Шолудька (1726 р.) подали такі відомості: у 1720 р. було 72 вулля, побито—25, у 1721 р.—побито 15, у 1722—20, у 1723—27, у 1724 р.—22, у 1725 р.—70, після цього залишилося ще 53 вуллі, у 1726 р. побито було 20 вуллів, мед з яких одвезли Дубровському до Глушкова, та залишилося ще 93 вуллі[69]).

Цікаво, що навіть дрібні суми, що потрапляли до Дубровського, оберталися ним на поширення виробництва. Про це знали також і його службовці. Отаман Лук. Лисий казав, що у 1724 р. було зібрано в їхньому селі 22 карб. 5 коп. „и за оные денги куплено пять волов рабочих"...[70]) Мик. Портяной свідчив, що у 1723 р. він збирав гроші для купівлі лісу з заможних людей по 60 коп., а зібрані гроші 6 карб. 80 коп. оддав Дубровському[71]).

Не дивно, що, витрачаючи майже все на виробництво, Дубровський провадив дуже простий спосіб життя,—опис його рухомого майна й одягу підтверджує це[72]). Дорогоцінних речей не зустрічаємо (хіба 1 ковтка, 1 золота обручка, 1 срібний стакан

---

[66]) Спр. № 31, ст. 33, 35.
[67]) Ibid., ст. 97.
[68]) Ibid., ст. 77, спр. № 60, ст. 77.
[69]) Спр. № 31, ст. 73—75.
[70]) Ibid., ст. 95.
[71]) Ibid. ст. 31.
[72]) Спр. 60, ст. 69 зв. 77 і спр. № 125.

під черню), є лише 5 ікон на полотні, 3 книжки, „оптечка малая с лекарством“, „погребец крашеной зеленой с склянками, в котором чернильница с песочницею деревянная“, досить мідяного посуду для самогону, залізний струмент, ріжна зброя для чотирьох коней Дубровського, вози, санки, шкіри, нарешті багацько овчин — 335. Проте різних господарчих харчових припасів було заготовлено на зиму 1726 - 27 р. не мало: меду — 6 п. 12 ф., воску — 20 ф., вишнівки — 8 неповних куф, вишень без горілки — 4 куфи, яблучного квасу — 5 куф, слив — барильце неповне, вишень у патоці — 2 барила неповних, уксусу — неповна кадка, огірків — кадка, трохи пастили, 3 шклянки з вишинням, залитим патокою, 100 лоєвих свічок, 2 пуди коров'ячого масла, 2 барила пива, неповне барило конопляної олії, 10 насадок горілки, муки жигньої — 27 четв., жита — 86 четв. 4 чтр., круп — 44 чтв. 4 чтр., гречки — 1 четв. 3 чтр., муки пшеничної — 7 четв. 6 чтр., ячменю — 2 четв., пшона — 2 чтр. 5 чтр., пшениці — 17 четв. 1 чтр., проса — 93 четв. 4 чтр., солоду — 9 чтв. 1 чтр., муки гречаної — 3 четв. 4 четв., конопель — 3 четв. й ін. (всього різного хліба — 371 четв. 4 чтр.); крім того — 157 скирт сіна, 12 п. 3 ф. льону, 46 п. пеньки. Живности у хатньому господарстві Дубровського було дуже багацько: 224 шт. свиней та кабанів, 8 робоч. волів, 34 шт. корів та підтелків, 2 бугаї, 311 овець та баранів (всього 579), журавель — 1, індиків — 32, гусей — 234, каплунів — 99, вуток — 147, курей — 131 (всього 644). З цього годувалися його родина, його родичі, що жили при ньому та всі дворові люди. Дивно, що в опису заарештованого майна згадки нема за конфісковані гроші: чи їх не було, чи їх взяв з собою Дубровський?

7. ШИНКАРСЬКА СПРАВА В МАЄТКУ ІВ. ДУБРОВСЬКОГО

По слідству Вестова за свідченнями шинкарів та отаманів Ів. Дубровський з своїх шинків за напої одержав: у 1725 р. — 2.249 карб. 60 к., а у 1726 р. — 1.490 карб. 10 коп., разом — 3.739 карб. 70 к. (за роки до 1725 р. не згадано).

Слідство ж Брянчанінова дало інші числа: у 1725 р. — 1.971 карб. 30 коп., у 1726 — 1.223 карб. 58½ коп., крім того, у 1723 р. — 727 карб. у 1724 р. — 849 карб., а невідомо за який рік — 238 карб. 80 коп. цебто разом — 4.770 карб. 88 коп. Таким чином загальна сума шинкового прибутку більше за слідством Брянчанінова, — проте річна сума за 1725 р. і 1726 р. більше за слідством Вестова. Причини такої непевности полягають, природно, в тому, що відомості збиралося за словесними свідченнями шинкарів та отаманів, а не на підставі рахункових записів (можливо, що їх не було). Якби трапилася третя ревізія, мабуть, ми мали б третю

суму, при чому, гадаємо, у бік збільшення числа шинкарського звороту (природна тенденція шинкарів зменшити суму свого торгу на допиті). Отже чи більша чи менша на декілька сот карбованців була б сума, від цього не змінилося б загальне враження про широкий розмах шинкових операцій Ів. Дубровського.

Ми можемо напевне зазначити, де були шинки, а саме:

1) в с. Глушкові (ш. Лейба Ізраїлев),
2) в с. Званому (ш. Ізраїль Волфов),
3) у с. Корижі (ш. Мойсей Забара),
4) у с. Корижі (?) (ш. Ілля Мойсеєв),
5) у с. с. Коров'яківці та Заболотівці (ш. „Есфирья Есъева"),
6) у с. Тіткіному (ш. Данило Назаріев),
7) у с. Попові Лежачі (ш. Олекса Бондар),
8) у с. Глушець (ш. Мойсей Берков),
9) у д. Куцівці (ш. Василь Федоров),
10) у с. Дяківці (ш. Савелій Брягило),
11) у с. Сухінівці (ш. Давид Ісаков, цей шинок у 1725 р. обслуговував також с. с. Веселу, Худяківку й Козирівку),
12) у д. Худяківці з 1726 р. (ш. Самойло Іванов),
13) у д. Козирівці (ш. Іван Скрипка),
14) у д. Кобилки (ш. Іван. Бур'яненко),
15) у с. Комарівці (ш. Прокіп Панамар),
16) у д. Мужиці (ш. Харитін Сосновський),
17) у с. Кулбаки (ш. Юда Маєр [73]).

За цим реєстром виходить, що напої Ів. Дубровського шинкувалися у 17 шинках. Між тим за ревізію Брянчанінова згадано лише за 6 шинків (див. розд. 5-й). Можна вважати, що причиною такої непогодженности відомостей могло бути утаювання свідків, а може й те, що частина шинкарів не мала справжніх шинків, а продавала напої у себе вдома за комісією від Ів. Дубровського.

У цих шинкових пунктах торгували напоями виробу винниць й броварень Ів. Дубровського, а саме: горілкою, пивом і медом. Носадка звичайної горілки відпускалася Ів. Дубровським шинкарям по 2 карб., по 2 карб. 20 коп., по 2 карб. 40 коп., по 2 карб. 60 коп. (мабуть, в залежности від кріпости горілки); за відро горілки брали 50 коп. Пиво відпускалося барилами по 1 карб. кожне (здебільшого). Барило меду звичайно оцінювалося в 3 карб.

Для характеристики окремих шинків можна подати відомості з свідчень. За свідченням отамана Глушківського Пархома Суховія 10. XII. 1726 р., Ів. Дубровський побудував у Глушкові новий шинок у 1723 р., а приміщення старого шинку оддав на житло своєму служникові Григору Портному, в цьому шинку торгував

[73]) Спр. № 60 ст., 81—83 зв.

Лейба Ізраїлев [74]). Останній на слідстві оповів, що у 1723 р. було продано в його шинку напоїв на суму понад 590 карб., у 1724 р. понад 510 карб., у 1725 р. понад 600 карб., а за вісім місяців 1726 р.— понад 300 карб. Разом понад 2000 карб., гроші він оддав Ів. Дубровському [75]). Це був найактивніший й найприбутковіший шинок Ів. Дубровського. Мабуть тому, що в с. Глушкові скупчувалася велика сила робітників мануфактури, тут був перевіз і ярмарки.

Шинкар с. Званого Ізраїль Вольфов свідчив, що у 1725 р. було вишинковано у нього простої горілки понад 90 карб. 50 к., пива понад 8 карб., меду понад 6 карб. (разом 105 карб. 50 к.); у 1726 р. до 1 вересня — горілки простої — на 80 карб. 40 коп., пива на 1 карб., меду понад 4 карб. (разом 85 карб. 40 коп.); всього на 190 карб. 90 коп. Ці гроші він оддав Ів. Дубровському у Глушкові [76]). У 1722 і 1724 р. шинкував якийсь „черкас" Марко Сметаненко „в поповом дворѣ, в котором по нынѣ шинкуетца". Гроші він також оддавав Ів. Дубровському [77]).

У с. Корижі Ів. Дубровський нових шинків не будував. Там залишився шинок від сотника Сумського полку Ів. Кохановського. В ньому горілкою шинковали у 1721 р. Федір Гончар та шинкарка — еврейка Афім'я, у 1722 р. Мойсей Іллін та Християна Бігла, у 1723 р.— Християна Бігла, у 1725 1 1726 р. шинковали горілкою, медом, пивом — Федора Забориха та Ілля Мойсеєв. Коли заарештували Ів. Дубровського, то ці останні шинкарі зникли [78]). Допитали лише останніх. Вдова Федора Забориха посвідчила, що вона вишинковала у шинку Ів. Дубровського у 1725 р. горілки понад 388 карб. 80 коп., меду 21 к., пива 12 карб., у 1726 р. горілки понад 264 карб. 40 коп., меду 18 карб., пива 3 карб., разом 707 карб. 20 коп., а гроші оддала Дубровському у Глушкові.

Шинкар Ілля Мойсеєв вишинкував за його словами: у 1725 р. горілки понад 311 карб. 80 коп., пива — 21 карб., меду 69 карб., у 1726 р. горілки понад 117 карб. 60 коп., пива 7 карб., меду 17 карб. 20 коп., разом — 543 карб. 60 коп. Гроші він також оддав Ів. Дубровському у Глушкові [79]). Таким чином головним шинковим напоєм була, безумовно, горілка.

Випадково згадують і про інших шинкарів. Єсаул с. Глушкова Микита Ілляшенко оповів, що у 1721 р. Ів. Дубровський побудував

---

[74]) Спр. № 31 ст. 27.
[75]) Спр. № 31 ст. 28.
[76]) Ibid. ст. 71.
[77]) Ibid. ст. 65,67
[78]) Ibid ст. 93.
[79]) Ibid. ст. 99,101.

тут шинок, де почав шинкувати горілкою й пивом „черкас" Осип Сірий, але в тому ж році він „сшел в другіе мѣста бѣзвестно". У 1722 р. шинкує тут „черкас" Федір Литвинов, але й він втік кудись. У 1721 р. в Глушкові Ів. Дубровський побудував винницю і незабаром призначив туди абшитованого салдата Кузьму Ілліна (помер у 1725 р. [80]). З травня 1725 р. і 1726 р. шафаром цієї винниці був Григор Кузьменко [81]). Останній про свою діяльність оповів цікаві подробиці: живучи у Глушкові шафаром при домі Ів. Дубровського, він „принимал от сел и деревен и мельниц всякой зборной хлеб, а колко того хлеба какова в год порознь принято, того он сказать не упомнить, того ради что записок у него не имѣлось, толко корбовали для памяти на древе каморы; скорбы отдавал он женѣ ево Дубровского; памянутый хлеб употребляли на винницу і в дом ево Дубровского і на хутор і на протчие расходы; також де был он Кузьменко у досмотру винниць в том же году і заваривалось вино на десять кубов, ис которых выхаживано на день три и по четыри и по пяти насадок, а в былое время и за неимением хлеба в той винниці вина й не варивалось, а сколько на оное вино хлеба изошло и что вина куф или насадок выварено, о том он не знает, понеже что было вина вываритця, то и отдавывали в дом его Дубровского, а записок у него никаких не имѣлось, а винники были переменные" [82]).

Нечипір Дмитрієв, який був ключником в домі Ів. Дубровського з 1720 р. і приймав з сіл, деревень і млинів різний хліб, не пам'ятав скільки всього цього було, бо не було записок „только карбовали для памяти на дереве, которые корбы отдавал он женѣ ево Дубровского и помянутый хлѣб употреблял в доме ево Дубровского на домовой расход, також де и с винокуренних заводов вино; а с 721 году по 725 год вино варивалось на 3 и на 5 котлов, а с 725 году по нынѣшний 726 год по сентябрь месяц варивалось вино на девять кубов, а из оных пяти котлов вываривалось вина в сутки по две и по 3 насадки, а из кубов выходило в сутки по четыре и по пяти насадок вина, токмо во оной винницы на показанные котлы и кубы варивалось вино временно, понеже за неимением хлеба в другие времена и не варивалось, а что в котором году выварено было вина, что принято было, о том он не знает, понеже записок у них о том не имѣлось, токмо в приемѣ оного вина бывали у него ключника карбы деревянные для щету и платежу винникам денег; иногда в приемѣ бывало насадок по тритцати и по сороку и по пятьдесят, тогда

[80]) Ibid. ст. 24.
[81]) Ibid. ст. 27.
[82]) Ibid. ст. 43.

за оные насадки заработаные винникам деньги плачевала помянутого кампанейщика Дубровского жена Пелагея Алексѣевна и оные деревянные карбы оная Дубровского жена отбирала к себѣ [83])".
Атаман с. Тіткіне Лавр. Хоружий свідчив, що у винокуреному заводі в цьому селі „от трех казанов виходит в сутки по одной носадки вина простова, а в носадку исходит на затор муки аржаной по одному четверику, муки овсяной по 2 четверика, солоду по одному четверику,— итого по 1 четверти по 3 четверики. А в насадку входит мерою вина по четыре ведра кабацких". Шафар Григор Касменний підтвержував ці обрахунки горілчаного виробництва: „с винокуренного ево Дубровского заводу от девяти кубов медных выходит в сутки по четыре насадки вина простова, а в насадку исходит на затор муки арженой по 7 четвериков, муки овсяной по 2 четверика, солоду — по одному четверику,— итого — по 1 четверти с $^1/_2$ осминою. А в насадку входит мерою вина по четырѣ ведра кабацких" [84]).

Федір Хрущ, який з 1724 р. по вересень 1726 р. теж був ключником при домі Ів. Дубровського й приймав зборний хліб, підтвержував, що хліб не записували,— „толко карбовали для памяти на дереве которые карбы", хліб він оддавав жінці Дубровського „на домовой расход", а прибуток горілки з винниці — „карбовала и щитала и винникам деньги за работу платила жена ево Дубровського" [85]).

Гнав горілку не лише Ів. Дубровський. Самогоном займалися також і мешканці. Антін Селюк, що був атаманом в одному з цих сіл (у с. Званому?) у 1723 р., казав, що в цьому році з мешканців його села (казаків?) „собрано с вынокуренных 23 котлов по одному рублю да з десяти винниць по одному кабану,— и оные деньги и кабаны збирал присланной от него Дубровского отставной салдат Козьма Ильин и отдавал ему Дубровскому в селе Глушкове". В цьому селі, хоч Ів. Дубровський тут корчми спеціяльної не будував, його напоями шинкував горілкою й пивом черкас Марко Сметаненко [86]).

Ці горілчано - шинкарські підприємства Ів. Дубровського мали дуже велике допоміжне значіння для його мануфактури й всього його господарства. Про це досить яскраво свідчить спеціяльне слідство й допит Ів. Дубровського в цій справі, що відбулося у квітні — травні 1727 р. [87]), коли слідство про нього все поширювало об'єкти своєї уваги, намагаючися відшукати „худые поступки"

[83]) Ibid. ст. 45.
[84]) Спр. № 5, ст. 57 — 59; Спр. № 60, ст. 85—85 зв.
[85]) Ibid. ст. 47.
[86]) Ibid. ст. 67.
[87]) Оп. 8 вяз. 3, Спр. № 129.

Ів. Дубровського. З цього допиту видко, що шинкарські заклади Ів. Дубровського вийшли далеко за межі тих сел, якими він володів сам, і вдерлися до сел інших поміщиків, його сусідів. Така експанзія, природньо, не могла подобатися останнім. Не управляючись сам з розмаїтим буйно зростаючим господарством, він навіть передоручав контраґентам деякі з шинків.

Асесор Ів. Неїлов, доглядач на той час Глушківської мануфактури, 14/IV—1727 р. подав до Малор. Колегії повідомлення, що у вересні 1726 р., підчас допиту поручиком Вєстовим, служник Корчміна Клецький, що був при Дубровському, засвідчив, „что во оном де уѣзде были на откупу у него Дубровского винные и протчие питейные продажи в селах Глушкове, Корыже, Званом, Глущцѣ 723 г. с июля 726 году по июль м-ц, за которые плачивалось по 219 рублев по 37 копеяк с половиною в год по третям года, а не плачено де толко за остаточную одну треть, а куда был платеж, також что с каторого села в год откупу того имянно не об'явил. Да в том же 726 году маия с 1 дня оной же Дубровской взял на откуп питейные ж продажи вперед на четыре года 11 кобачков, а имянно: в селах Кулбаках, Комаровки, Кобылках, Сухиновки, Коровековки, Теткинѣ, Дьяковкѣ, в деревни Мужицѣ, да оного ж уѣзду разных помѣщиков в селах Клепалах, Песках, в деревни Поповки за 137 р., а что с каторого села и деревни в год оброку поразнь не показано; и их оных сел оной Дубровской от себя отдал на откуп того ж уѣзду Семенову приказному человѣку Неплюева Федору Звѣреву село Клепалы, да путивльскому бурмистру Ивану Василеву сыну Курдюмову село Пески, а на сколько лѣт оным и ис какого оброку отдал того он же Клецкой имянно не показал“... [88])

Неїлов прохав Малор. Колегію допитати Ів. Дубровського:

1) де він взяв на одкуп у 1723 р. ці 4 кабаки, на який строк і за яку суму, чи є квитанції на уплату їм грошей і що не уплачено;

2) „совершенна л взял на откуп“ 11 кабачків у 1726 р., з якого міста та за яку платню, на який термін, чи є квитанції і що є недоїмки;

3) чи дійсно він оддавав на одкуп від себе іншим особам деякі кабаки, що з них брав і що є на цих в недоїмці.

Малор. Колегія допитала Ів. Дубровського. Той розповів таке:

1) „питейну продажу“ він дійсно мав у шинках (Глушкове, Зване, Кориж, Глушець) на одкупу з Сівської провінцької канцелярії строком з 1/VII—1724 р. по 1/VII—1726 р. і одкупні платежі за два роки по 215 кар. $3^1/_2$ коп. та за одну третину 1727 р., він заплатив

---

[88]) Див. також спр. № 5, ст. 41.

у цю канцелярію, за дві ж третини ще не заплатив, бо треба було гроші на видатки по мануфактурному заводу; цей питейний продаж він знову взяв на одкуп на три роки з 1/VII — 1727 р. „из наддачи, а сколько новой наддачи не упомнит", квитанцій на заплату одкупных грошей він не має;

2) 11 кабачків він взяв на одкуп у Сівській Провінцькій канцелярії у 1725 р. з серпня місяця на чотири роки за загальну суму 120 карб. на рік, цих грощей він ще не платив [89]);

3) що він дійсно кабачки у с. Клепали та Пески, оддав від себе на одкуп вищезгаданим особам у 1725 р. в серпні місяці на 4 роки, хоч не пригадає цієї одкупної суми, з якої платні йому ще не було.

При тім Ів. Дубровський додав у зв'язку з намаганням Сівської пров. канцелярії одібрати ці шинки, таке:

... „и ежели оные шинки отнимут, то манифактурные заводы работою остановятца того ради, что на оные шинки вино, пиво, мед давывалось из ево Дубровского двора, а оное вино варивалось из покупного хлеба, так же из эборного с мельниц, на которое часть и что за оной напиток имѣло быть прибыли, то из оных плачено откупные деньги, а за платежи оных откупных остаточные деньги той же прибыли давано манифактурным мастеровым людям годовая и мѣсячная плата" [90]).

2/V — 1727 р. Малор. Колегія розглянула цей допит і вирішила надіслати копію з нього Неїлову.

Відомості, що подала Сівська Провинська канцелярія до Малор. Колегії дають багацько цікавих подробиць для з'ясування того, як Ів. Дубровський опанував горільчаний ринок у Каризькій сотні [91]).

„Сѣвская правинция" 23/XI — 1726 р. надіслала до Малоросійської Колегії відомості про горільчаний одкуп. „Кабацкая питейная продажа в с. с. Глушкові, Корижі, Званому, Глушці була оддана на відкуп з 1 липня 1723 р. мешканцям с. Глушкова Марку Кирилову й Ісаю Павлову на три роки по 54 карб. $84^1/_2$ коп. за кожне село; разом — 219 карб. $33^1/_2$ коп. на рік. Ці гроші вносилися до Путівельського Комісарства за одну третину і за два місяці 1723 р., а за 1724 і 1725 їх платив Ів. Дубровський повностю, а за 1726 р. лише за одну третину, а за 2 місяці було боргу.

Наказом з Камер-Колегії (за челобиттям служника кн. Трубецького — Леонтія Копитова) було запропоновано здати цей одкуп на 4 роки з торгів. Отже, 13 червня цей Копитов у

[89]) Див. також Спр. № 48 ст. 8 зв. sqq.

[90]) Спр. № 48 ст. 9.

[91]) Далі відомості за справою № 48 ст. 9 — 11

Сівській Земській конторі вів торг за цей одкуп з служником Дубровського і Корчміна Данилом Клецькім. З цього торгу одкуп залишився в цих селах і деревні Заболотовці за Клецкім, який наддав всього з пошліною 14 карб. 18 коп. (Разом з 4 сел і деревні — 233 карб. $50^1/_4$ коп. на рік, а по третинах 77 карб. $85^1/_2$ $^1/_4$ коп.).

Не внесено за цим одкупом з 1/VII до 1 листопада 1726 рік. 77 карб. $85^1/_2$ $^1/_4$ коп. За ним же Дубровським по оддачі із Сівської провінції I/IV — 1726 р. в с. Кулбаках, Барановці, Кобилках, Сухиновці, Коров'яковці, Тіткині, Дяковці, Мужицах — „кабацкая продажа впредь на 4 года",— за кожен рік одкупу з кожного села по 3 карб. — 24 карб. 80 коп. + пошліни 4 карб. 60 коп. = 29 карб. 40 коп.

Йому ж Дубровському „отдано на откуп из наддачи прежние кабаки, которые наперед сего збирались на верѣ к путивлскому настоящему кабаку в том же Путивлском уѣзде с I/IV на 4 года с. Клепалы, Пески, др. Поповы, Лежачей — в которых селах збиралось верного збору по 96 руб. по $6^1/_2$ коп. на год. Оного Дубровского новой наддачи и перекупных и печати 11 р. $89^1/_2$ к."

Разом мусіло бути на Дубровському одкупних грошей — 370 карб. 80 коп. З цього одкупу „в доимке": 1) з с. Глушкове, Кориж, Глушець, Зване на 1726 р. з 1/I до 1/VII першого окладу було 109 карб. $68^1/_4$ коп. 2) З цих сел да з „внов прибулой" д. Заболотовки попереднього окладу й наддачі Количова й Клецького з 1/VII до 1/XI мусило бути разом за одну третину року — 77 карб. $85^1/_2$ $^1/_4$ коп. 3) Додати до цього треба те, що належало з нових 8 одкупних сел, та з 3-х сел „прежнего и вновь прибылого, которым отдача учинена с 1/IV по 1/XI". Разом за одну третину — 80 карб. $46^1/_2$ коп. Таким чином, усього до листопада на Дубровському було доїмки 267 карб. $99^1/_2$ коп.

„А по скаске оной суконной фабрики стряпчего Афанасья Абручева, который прежде сего от него Дубровского хаживал за делами, что оной Дубровской содержится в Глухове во оной Калегии, а оною фабрикою и показанных сел откупными кабаками ведает и зборные деньги принимает присланной от Калегии поручик Андрей Вестов. А ноября 12 д. в доношеніи ис Путивля от Камисарства во оную кантору написано, что оной поручик Вестов за показанные откупы без указу ис Калегій Малой Росіи платить не смеет, от чего с оных откупов оной интерес упущен в даимку и выше показанные доимочные за прошедшие м-цы, так же и впредь оной откуп на ком взыскивать требует указу".

Таким чином, Сівська Провінцька Канцелярія була дуже стурбована тим, що вона позбавилася прибутків разом з заарештовуванням Ів. Дубровського, хоч її прибутки від одкупу шинків були

значно менші, ніж прибутки Ів. Дубровського від експлуатації їх. Але на ці гроші Сівська канцелярія мабуть утримувалася.

Комісар Леонтій Самойлов доносив Малор. Колегії 15/XI — 1726 р. подібне ж: що 8/X — 1726 р. було відряджено з Путивельського Комісарства „розсылщиков" до с. Глушкова Путивльського повіту для того, щоб вони взяли „платеж" з шинків, перевозу й „питейной продажи". Вони довідалися, що Дубровського під арештом вивезли до Глухова, що Вєстов не хоче платити його зборів без наказу Малор. Колегії... „И в оному зборе Путивлского Комисарства учинилась немалая остановка. И поэтому комисар требует указу, чтоб за это не взыскивали с Севской провинции".

Проте Малор. Колегія не мала великої охоти одмовитися од цих прибутків. Заслухавши 28/II — 1727 р. екстракта з подання Вєстова, де йшла справа і про ці одкупні гроші, вона постановила „что же по доношениям ис Сѣвской правинской канцеляріи требовано: в неплатеже доходов с описных оного кампанейщика Дубровского к Путивльскому камисарству с мельниц, с перевозу и откупных с питейной продажи, и на оное требование в том же указе об'явить, что без указу Е. Им. В-ва Малор. Колегіи оные доходы отпустить невозможно, понеже по вышеозначенному Ея Им. В-ва указу велено деревни и протчим, чем оной Дубровский владел, описать и доходы збирать на Ея Им. В-во Малор. Колегіи" [92]).

8. РОБІТНИКИ МАНУФАКТУРИ ТА ЇХ ЗАРОБІТНЯ ПЛАТНЯ

Платня робітникам Глушківської мануфактури, як вона з'ясовується зі слідства Вєстова й допиту за ним Ів. Дубровського (§§ 7 — 37 допиту) [93]), була грошова й натуральна. Притім доводиться звернути увагу, що грошова платня посідала порівнюючи досить значне місце. Взагалі ж не було жодної посади, яка б не сплачувалася так чи інакше,— принципу панщинної повинности тут не було місця.

Загальна кількість робітників мануфактури 559 осіб; серед них: 1 „стригальний" майстер, 1 „красильний" майстер, 1 „стаметний" майстер, 1 коваль, 2 суконних майстра, 65 суконних ткачів, 21 „скроболщик" і „картовщик", 150 прядильщиків, 35 „стаметних ткачів", 13 „гребенщиків", 220 дівок-прядильщиць, 9 ворсальників, 1 писар, 2 плотника росіянина, 1 лікар, 1 шафар, 4 винника, 1 пивовар, 1 олійник, 1 солодовник, 1 пристав, 1 кухар, 2 кравці росіянина, 1 „мыльний" майстер, 4 службовця Корчміна, 1 службовець Ів.

[92]) Спр. № 48 ст. 14.

[93]) Спр. № 60 ст. 47—60.

Дубровського, 9 різних службовців при дворі Ів. Дубровського, 2 вдови, 3 дівки, 1 дворниця, 2 ключники, 1 вдова - салдатка. Таким чином, такий різноманітний склад працьовників при мануфактурі й її різних допоміжних закладах відповідав розгалуженості цього господарчого комбінату.

Цей перелік робітників мануфактури, що складено за свідченням Ів. Дубровського, де в чому різниться з реєстром їх, який склав Вєстов у 1726 р. 30/IX [94]). За цим другим переліком маємо: 1 „красильного“ майстра, 1 „ворсильного“ й „стригального“ майстра, 1 „стаметного“ майстра, 1 коваля, 1 „красилного работника, 64 „суконных“ ткачів, 35 „стаметных“ ткачів, 17 „скроболщиков и картовщиков“, 139 прядильщиків, 9 ворсальників і стриголщиків, 10 гребенщиків, 16 ткачів „которые ниченицы вяжут“, 2 бердника, 1 токар, 160 прядильщиць - дівок, 1 лікар, 1 писар, 1 мильник, 2 тесляри, 1 служник, „который посылаетца для всяких покупок по оным заводам“. Разом 476 осіб. Крім того, при дворі Ів. Дубровського: 1 пасічник, 1 винник, 1 двірник, 1 личман, 1 стадник, 2 вівчаря, 2 дворника, 1 служник Корчміна= =10 осіб. Чим можна пояснити цю ріжницю, хоч і не таку велику? Почасти сам цей другий реєстр це пояснює: „а при нем Дубровском в прошедших годах было [дівок - прядільниць] 220, і из оных вышли многие замуж і по другим мѣстам разбрелись“; а також—„да бѣжало с мануфактурных заводов — ткачей суконных 2, скроболщиков — 1, картовщиков — 3, прядильщиков — 2,“ разом — 68 осіб. Отже, як це урахувати,— буде на обліку — 554 особи. Ріжницю на 5 осіб можна легко пояснити недосконалістю обліку Вєстова. Що ж до того, коли розійшлися ці 68 робітників і дівок — чи за часів ще Дубровського чи лише після його заарештування, це питання залишається відкритим (на мою думку, скорше останнє).

Повстає друге більш важливе питання,— звідки взявся цей досить числений на той час робітничий колектив? З допиту Ів. Дубровського, а також з двох згаданих реєстрів робітників мануфактури (див. додаток 1 - й — реєстр перший) можна зробити деякі спостереження. Верхівку цього робітничого осередку складали 5 осіб чужинців: ворсильний і стригальний майстер Йоган Мейша, красильний майстер Генріх Майер з Кенізбергу, стаметний майстер — Христофор Троль, кузнечний майстер Юрко Криль, красильний робітник Юрко Андріїв, та два росіянина суконних майстра. До цієї групи можна віднести ще лікаря Федора Карпова, мильного майстра Аврама Антипного й писаря Федора

---

[94]) „Реестр коликое число обретаетца Путивлского уѣзду с. Глушково при мануфактурных суконных заводах мастеровых и работных людей“. Спр. № 5, ст. 43 — 52.

Свічникова. Крім того, один з суконних майстрів — теж чужоземець — Яган Штергерс. Крім згаданих п'яти осіб з верхівки апарату росіянами були ще такі: 10 суконних ткачів, 4 прядильщики— „русские однодворческие дѣти“, 2 тесляри, 1 служник Єлізар Максимов. Решта — це українці, звичайно, місцевого походження,— „черкаси“: 53 ткачі, 35 staметних ткачів, 17 скороболщиків і картовщиків, 135 „прядильщиків черкас“, 9 ворсальників і стригальщиків, 10 гребенщиків, 16 ткачів нитяних, 2 бердники, 1 токар, 160 або 220 прядильниць дівок, не кажучи вже про хатніх службовців. Отже, чужинців за цим обрахунком — 6 осіб, росіян — 22 чол., українців — 448 або 531 особа (якщо рахувати за першим реєстром). У відсотках це складає — 95% українців, 4% росіян і 1% чужоземців.

Отже, можна вважати, що в головній масі робітничий персонал Ів. Дубровський набрав в селах Коризької сотні, а обучили їх ткацькій справі й керували ними кваліфіковані закордонні й російські майстри з перевагою значіння перших, а прошарування російських робітників було дуже незначне.

Зарплатня робітникам була трьох типів: грошова, натуральна й мішана (грошово - натуральна). У залежності від комбінацій тих типів зарплатні — робітників можна розподілити на такі: декілька груп. Чисту грошову зарплатню одержували лише особи: 1) стригальний майстер Й. Мейша, якого Ів. Дубровський наняв за листовним контрактом на два роки з 1 травня 1724 року до 1 травня 1726 р. за 144 карб. на рік; 2) красильний майстер Г. Майер, якого Ів. Дубровський законтрактував з 1 вересня 1725 р. на три роки з оплатою по 15 карб. на місяць — (180 карб. на рік).

До другої групи за зарплатнею треба віднести тих робітників, що одержували частину її грошима, а крім того їм давався натуральний пайок (значить, вони не харчувалися при дворі Ів. Дубровського, а жили окремо). Ось їх зарплатня натуральна й грошова: (див. табл. на 74 стор.).

Стаметний майстер одержував крім того, пива й лойових свічок „сколко ему было потребно“. Один з двох суконних майстрів (росіянин) одержував ще за роблення „скробол“ і „карт“ від кожної пари їх по 12 копійок. Зарплатня ж грошима цим суконним майстрам сплачувалося одробітньо: від кожного аршину — по 2 копійки.

Також вісім суконних ткачів (росіяни й черкаси) одержували крім провіянту, платню одробітно: від кожного аршину по 3 коп. Два росіянина тесляри, крім платні й харчу, одержували також спецодяг на рік: по сермяжному кафтану, по шапці, чоботи й рукавиці. З 4 - ох дворових служників Кормчіна, що одержували платні на рік по 5 карб., лише одному давався ще й місячний провіянт.

	Кількість	Грошей на рік	Муки житньої	Муки пшеничної	Солоду	Крупи	Солі	Горілки	Сала	Гречаної муки	Вівса	Сіна	
1. Стаметний майстер .	1	100 крб.	12^0	4^0	3^0	3^0	3 пуд.	12 вед.					На рік
2. Коваль .	1	12 крб.	0^4	0^1		0^1	5 ф.	½ вед.	5ф.				Платня за рік, харч на місяць
3. Сукняні майстрі .	2	одробл.	0^4	0^1	0^1	0^1	5 ф.	2 порц.					
4. Сукняні ткачі . .	8	одробл.	0^4			0^1							
5. Тесляри	2	6 крб.	0^4	0^1		0^1	5 ф.	½ порц.		0^1			
6. Лікар .	1	84 крб.	30^0	10^0		5^0					30^0	50 возів	На рік
7. Солодовник . . .	1	5 крб.	0^4			0^1	5 ф.	1 порц.	5ф.	0^1			Платня за рік, харч на місяць
8. Служники Корчміна	1	5 крб.	1^0	0^1		0^1	5 ф.	3 вед.		0^1			

З розгляду заробітків цієї групи можна зробити спостереження, що основою їх заробітку були все ж таки гроші. Що ж до провіянту, то він давався, дивлячися на його різноманітність й невеликі порції, на споживання робітників та їх родин (а не як платня для продажу чи обміну). Що до лікаря, то може бути, що при встановленні норм провіянту ураховувалися потреби його двору, якщо у нього були свої челядники, та дворової худоби (коней, корів). Таку потребу харчування натурою — сировиною (при дворі Ів. Дубровського харчувалася невеличка кількість робітників ближче зв'язаних з двором, а не з мануфактурою) можна пояснити двома мотивами: а) чи ці робітники — були люди з віддалених місцевостей і тому не могли мати харч з власного господарства, б) чи це були хоч і тутешні люди, але вони віддаючи ввесь свій час праці на підприємстві й господарстві Ів. Дубровського не мали змоги вести своє господарство й тому для ліпшої їх роботи (щоб не одривалися за для харчів від роботи на підприємця), треба було забезпечити їх з цього боку.

До цієї ж групи можна було б також віднести ще й таких робітників: а) 4-х винників, що одержували по 7 денег від насадки, а харч з двору Ів. Дубровського; б) 1 пивовара, що мав за рік 5 карб. платні, а харчі й 1 порцію горілки в день з двору підприємця; в) 2-х кравців-росіян, що одержували грошима „сколко сработают", а також натурпайок на місяць кожен: муки гречаної 4 четверика, муки пшеничної — 1 четверик, муки гречаної — 1 четверик, круп — 1 четверик; г) 2-х ключників, з яких

кожен одержував за рік платні — по 5 карб., а також одежу, чоботи й щоденний харч з двору; ґ) 7-х ворсальників (з загальної кількости — 9 ос.), які крім звичайної одробітньої плати по 10 коп. від валяння однієї сукняної половинки і 50 коп. від стриження ворси й пресової різної роботи, а від миття стамету од штуки по 10 коп., ще одержували й провіянт: по 4 четверики житньої муки та по 1 четверику круп на місяць, звичайно; д) писаря, що одержував за рік зарплатні 25 карб. і харчувався при дворі Ів. Дубровського; е) мильного майстра, що одержував платні за контрактом 100 карб. на рік, а також харчувався при дворі Ів. Дубровського й одержував щодня по 2 порції горілки; ж) 3-х служників Корчміна, що крім зарплатні по 5 карб. на рік, мали ще харч з двору Ів. Дубровського; з) 9-ти чоловік службовців різних при дворі Ів. Дубровського, яким видавалося „платье и пища и денежная плата по разсмотрѣнію".

Таким чином, загальна кількість робітників другої групи, що одержували на годування провіянт, або готовий харч з двору, крім грошової плати, було 47 осіб. Разом з першою групою — 49 осіб. Про них можна з певністю твердити, що вони не мали свого господарства, а жили з дворового харчу чи провіянтської місячини.

Третя група робітників, а саме,— що одержувала виключно натуральне утримання, дуже нечисленна. Це:

1. Шафар при домі Ів. Дубровського, „которой у надсмотру на виннице", що одержував на рік 1 жупан, 1 шубу, 1 чоботи, 1 шапку, 1 пару рукавиць і харчувався з двору підприємця.

2. Олійник, що одержував на рік: 1 сермяжний кафтан, 1 шубу, 1 шапку, 1 пару рукавиць, а харчі й 1/2 порції горілки на день також мав з двору Ів. Дубровського.

3. Пристав, „который ѣздил по селам и деревням і по мелницям за хлебом", одержував на місяць провіянту: муки житньої, пшеничної, гречаної, по 1 четверику кожної, соли — 5 фунтів; а на рік одежу: 2 кафтани сермяжних, 1 шубу, 1 шапку, 2 пари чобіт, 1 пару рукавиць.

4. Кухар, що одержував на місяць: житньої муки — 4 четверики, пшеничної, гречаної й круп по 1 четверику, соли й сала по 5 фунтів, горілки по 1 порції в день.

5. Один службовець при Дубровському, що одержував на місяць: муки житньої, пшеничної, круп і солоду по 1 четверику, соли — 5 фунтів, горілки — 1 відро.

6. 2-м вдовам, 3-м дівкам, 1 дворниці при дворі Ів. Дубровського „платье и пища из дому давалась".

7. Вдова-салдатка одержувала на місяць: муки житньої 4 четверика, гречаної і крупи — по 1 четверику, соли 5 фунтів. Разом 12 осіб.

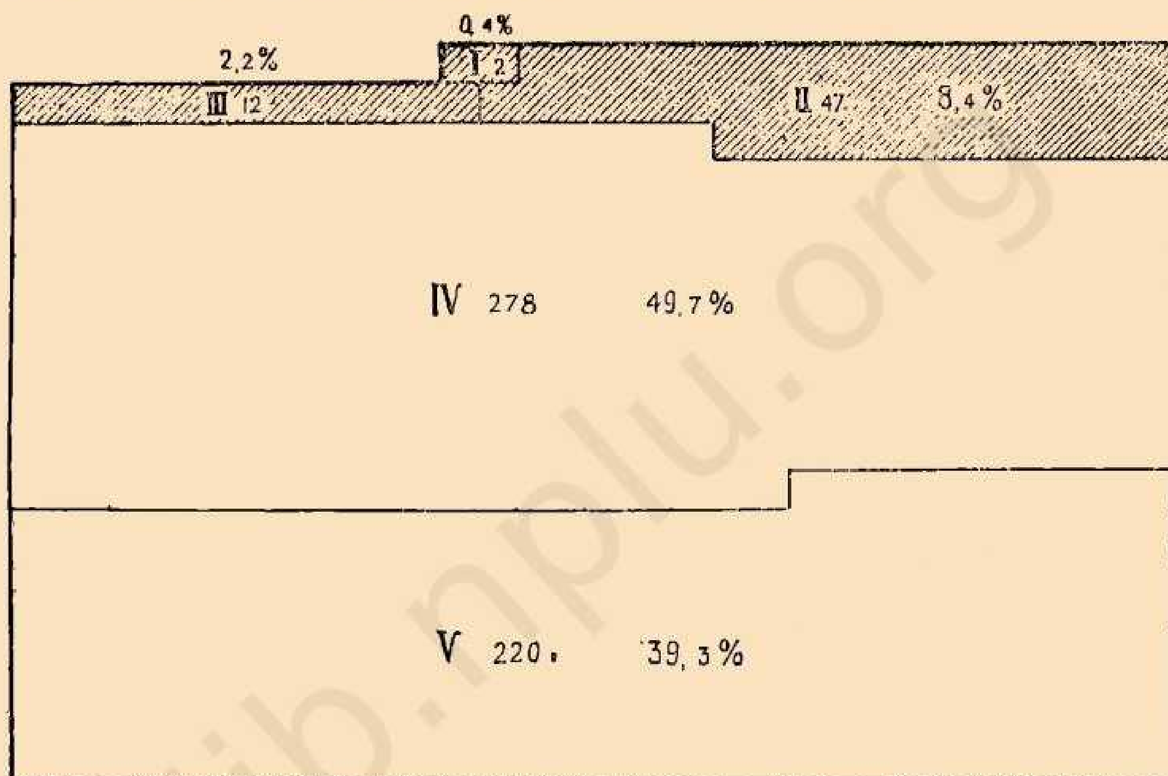
Можна вважати, що ця група також не мала свого господарства й тому одержувала годування чи харчами у дворі чи місячиною. Таким чином, всі три накреслених групи мали вкупі 61 особу, що до загальної кількости робітників господарського комбінату Ів. Дубровського складає 11%. Це цілком спролетаризована група робітників цього підприємства, яка не мала свого господарства, цілком залежала економічно від підприємця (від угоди з ним — листовної чи словесної), а складу була різноманітного — німці, росіяни й українці (черкаси).

Цілком відмінну, своєрідну групу складають ті робітники, що не одержували натурального годування від підприємця в жодній формі (ні харчу дворового, ні провіянту), а одержували лише грошову плату одробітно (закладно). До цієї четвертої групи треба віднести: а) 57 суконних ткачів, що одержували від аршину тканини по 3 коп.; б) 21 скроболщик і картовщик, що одержували від пуду начесаної вовни по 40 коп.; в) 150 прядильщиків, що одержували по 3 коп. від прядіння фунту пряжі основи, і по 3 деньгі ($1^1/_2$ коп.) від прядіння фунту уточної пряжи; г) 35 стаметних ткачів, що одержували від штуки довжиною в 40 арш. по 1 карб. 10 коп.; д) гребенщиків, які одержували від чесання гребнями вовни „на стамети“ по 3 коп. з фунту; е) 2-х ворсальників, що не одержували провіянту, а лише платилося їм від валяння одної суконної половинки по 10 коп. Таким чином, ця група складає разом — 278 осіб. Це, безумовно, робітники з підлеглих В. Дубровському сел (а може й з сусідніх деяких), що харчувалися з своїх господарств, а, можливо, й не працювали ввесь рік без перерви, а підробляли, заміняючися через деякий час іншими заробітчанами (малокваліфікована, не постійна частина робітників підприємства), а до роботи на мануфактурі вони йшли не стільки з адміністративного примусу (бо послушенство своє Ів. Дубровському села оддавали податками — натуральними й грошовими), скільки з бажання підробити у вільний більш-менш час (економічний стимул). Отже, ця група складає 49,7% всієї маси робітників цього підприємства.

До окремої — п'ятої групи з деяких міркувань [95]), треба віднести 220 дівок-прядильщиць, яким давалося від прядіння основи

[95]) Увага. Хоч дівки прядильщиці мали мішану зарплату — речами й грошима, що наближає їх до другої групи за нашою клясифікацією, але ж: 1) вони не одержували ні дворових харчів, ні провіянту, 2) лише одверта експлуатація відокремила їх від групи 4-ої, де є чоловіки прядильщики, що одержують зарплатню грошима урочно, 3) походили вони з тих же сел, що й 4-та група й живилися зі свого дому. Таким чином, їх не можна приєднати до другої групи, ні також до дуже близької їм четвертої групи. Доводиться виділяти в окрему групу.

й уточної пряжі: сермяжні жупани й кафтани, сорочки, юпки, запаски, бостроги, чоботи, серги, стрічки, а у свята й гроші по 6 та по 10 коп. Таким чином, платня їх була ненормована, а залежала від ласки господаря. У порівнанні зі 150 прядильщиками, які мали все ж таки певну договірну платню, цих дівок, що підробляли цим шляхом собі на придане, Ів. Дубровський одверто експлоатував. Від цього він мав, мабуть, здобув на зарплаті добру економію, бо ці дівки - прядильщиці складали 39,3% всієї кількости робітників його комбінату. Сам Ів. Дубровський в допиті засвідчив, що їх він набирав з тих сел, якими володів.

Розподіл робітників по групах:

I Одержують платню виключно грошову, нормовану.
II „ нормовану грошову платню, а також годування — чи місячним провіантом чи харчами з двору.
III „ утримання виключно натуральне місячним провіантом, харчами з двору, одежою.
IV „ виключно грошову платню одробітно
V „ ненормовану грошову платню, а також одежу натурою.
Разом 559 = 100%

Таким чином, ми бачили, що 95% всіх робітників були місцевого походження переважно з сел Коризької сотні, якими володів Ів. Дубровський. Це значе число — 531 робітник. Не маючи відомостей за кількість населення сел Ів. Дубровського, можемо лише

вважати, що на 1024 двори (за свідченням Ів. Дубровського) чи 1218 (за звітом Брянчанінова, див. вище розд. 5-й) така кількість дорослих робітників на наймах досить висока: це складає мінімум 12—13% до загальної кількости дорослого населення (беручи пересічно 4 дорослих робочих особи на один двір [96]). Це великий відсоток, беручи на увагу потребу витрачати повний день роботи на мануфактурі, протягом довгого часу. Треба звернути увагу на досить помітне значіння, яке відогравала горілка в зарплаті робітникам. Ів. Дубровський свідчив, що витрачалося „суконщикамъ кромѣ другихъ всякого званія мастеровых и работных людей — в день 1 ведро 3 кварты, а прочим мастеровым людем, которые работывали временно, оного вина на день имело быть в расходе по 3 ведра". Внесення в рахунок зарплатні горілки могло бути корисним для господарства Ів. Дубровського, зменшуючи виплату грошима й хлібом, за рахунок збуту горілки, яку великою масою виробляли в його господарстві. Але ж горільчане щоденне частування робітників могло бути й принадою для селян і козаків, притягаючи їх йти на роботу до мануфактури.

Взагалі, за рік на нормоване грошове й натуральне утримання робітників Ів. Дубровський мусив, як видко за підрахунком, витрачати: річної зарплатні (без одробітної грошової платні)—721 карб.; натуральної платні на рік:

муки житньої	258	четвертей	358 четвертей різного хлібу.
„ пшеничної	35	„	
солоду	12	„	
крупи	53	„	
гречаної муки	18	„	
соли	14	пудів	
горілки	до 350	відер	
сала	9	пудів	
сіна	50	возів	
вівса	30	четвертей.	

Вирахувати річні грошові витрати на зарплату тим робітникам, що одержували її поштучно, неможливо. Але ж, беручи на увагу, що до моменту заарештування Ів. Дубровського на мануфактурі вже було 2300 аршинів сукна (крім стаметів і каразеї)

[96]) Серед робітників і робітниць четвертої і п'ятої групи не могло бути багацько (а може й зовсім) селян, що зайшли звіддалеку, бо перебування на одробітній платі, яка сплачувалася, звичайно, через певний час, після прийому партії сукна, при відсутності харчування з боку підприємця, не припускає думки, що ці групи робітників не мали десь поблизу своїх господарств, звідки вони живилися.

можна приблизно вирахувати, що виробка їх ще коштувала таких сум:

суконним майстрам 2 коп. × 2.300 арш. . . .	46 карб.	
„ ткачам 3 коп. × 2.300 арш.	69 „	
	115 карб.	

Беручи ж на увагу, що „половинки“ сукна мали довжину в 19 — 30 арш.[97]) = пересічно 24 арш., вирахуєм, що ворсальники мали одержати

2.300 : 24 = біля 96 половинок × (10 коп. + 50 коп.) = 27 карб. 60 коп.

„Штука“ сукна дорівнювалася 38 — 40 аршинам [98]). Отже, стаметні ткачі мусили одержати:

2300 : 40 = 58,5 × 1 карб. 10 коп. = 64 карб. 35 коп.

За миття від „штуки“ по 10 коп., цебто:

58,5 × 0,10 = 5 карб. 85 коп.

Можна вважати, що на одну основу сукна йшло до $1^1/_2$ пуди вовни [99]), на уток на стан основи йшло по 1 пуду. Таким чином, для 2.300 аршинів сукна треба було (на 46 — 58 станів — штук-половинок сукна) 92 — 116 пудів відчесаної вовни. Отже, підготовка цієї вовни до ткання мусила коштувати:
чесання вовни по 40 коп. за пуд

40 × 116 = 46 карб. 40 коп.

прядіння по 3 коп. від фунта

40 × 40 — 1600 ф. × 3 коп. = 48 карб.

чесання вовни на гребнях для стаметів

40 × 40 = 1600 ф. × 3 коп. = 48 карб.

Отже за першу партію сукна мусив виплатити Ів. Дубровський одробітної плати десь біля 355 карб. одноразово.

На підставі цих частково певних, а почасти орієнтовних обрахунків витрат на зарплатню, зробити калькуляцію собівартости 1 аршину сукна неможливо (якщо зарплатню й вартість матеріялів — сировини й амортизації інструментів обрахували б напевне, то невідомо всеж таки за який час вони виготовили ці 2.300 аршин сукна й оскільки вони були вже закінчені остаточно обробкою).

[97]) Спр. № 31 ст. 21, ст. 3 etc.
[98]) Спр. № 32 ст. 21 зв.
[99]) Спр. № 32 ст. 17.

У зв'язку з заарештуванням Ів. Дубровського, а через це й невиплатою ним зарплатні по контрактам з майстрами в певний термін, виникли скарги їх й додаткове слідство що до цього [100])

20 вересня 1726 р. Йоган Мейша й Генріх Майер подали до Малорос. Колегії заяву, що Ів. Дубровський не виплатив їм всієї зарплатні й прохали за її виплату, посилаючися на свої контракти й словесні умови (в справі збереглися два контракти їх німецькою мовою). Й. Мейша заявляв, що „... в прошлом де 724 году мая с 1 числа по приему Дубровского для работы суконных дел и по договору по контракту в год жалованья по 180 рублев (!), да сверх того за излишние ево труды за воления сукна і за мытье штамету октября по 1 число сего 726 году по 30 рублев, которых он с помянутого Дубровского не взял = 279 рублев“ (!). Що ж до Г. Майера, то „... по контракту ево с 725 году ноября с 1 числа на год по 180 рублев надлежит взять. октября по 1 число сего ж 726 году 68 рублев“ [101]).

Ів. Дубровський підтвердив свій борг, але що до суми подав такі спростовання: „... означенных мастеров стригульного Єгана Меншика, красильного Гиндрика Мѣера для суконной работы принимал на урочные годы, а имянно: Меншика на 2 года мая с 1 числа 724 года мая по 1 число 726 году, а по контракту надлежало в год по 144 рубли і в оное число заплачено ему 128 рублев, затем надлежит дать на оные годи 160 рублев, да без контракту 726 году мая с 1 числа по октябрь м-ц по 15 рублей на м-ц — 75 рублев — итого 235 рублев..... Красилний Гиндрик Меер сентября с 1 — 725 году вперед на три года, а по контракту ево надлежало платы на м-ц по 15 рублев, итого в год 180 рублев; и оному Гиндрику сентября с 1 числа 725 году по сентябрь м-ц 726 году уплачено 112 рублев, а надлежит к тому ж на оной год дать 68 рублев; а помянутым мастеровым людям плата была из доходов шинковых, которые имѣютца в его Дубровского деревнях“.

Малорос. Колегія наказала 4/XI — 1726 р. Вестову оплатити ці гроші за розрахунком Ів. Дубровського з прибутків мануфактури майстрам: Й. Мейші — 235 карб., Г. Майеру — 68 карб.; разом 303 карб. 20/XII — 1726 р. Вестов сповістив, що цю зарплатню їм вже видано.

Ці майстри продовжували працювати на мануфактурі й після Ів. Дубровського. Отже, вони 21/I — 1727 р. прохали знову Малорос. Колегію видати їм зарплатню з 1/X — 1726 до 1/II — 1727 р. „на помянутые мѣсяцы по 60 р. „Малорос. Колегія не погоди-

---

[100]) Спр. 62; спр. 50, спр. 80.
[101]) Спр. 62.

лася з такою високою ставкою, але все ж таки 30. I. 1727 р. наказала Вєстову видати зарплатню з 1 жовтня до 1 січня 1727 р. лише по 45 карб. на майстра [102]).

Були й інші скарги до Малорос. Колегії з приводу невиплати зарплатні. Так [103]) 8 грудня 1726 року милний майстер Абрам Антипов подав чолобиття, що за контрактом з Дубровським йому за строк 20.IV. 1726 — 20 IV. 1727 р. належить 100 карб., цебто до 1.XII.1726 р. — 56 карб. $33^1/_6$ коп., крім 5 карб., що він вже отримав, що цих грошей йому не видано і він прохає їх видати. В той же день російські суконні майстрі Мирон Гашиїв, Герасим Башкирцов й інші майстрі й робітники подали теж чолобиття, що вони не одержали належної їм грошової платні за минулі місяці, додаючи такого реєстра:

1) російським сукняним майстрам М. Гашиєву та Г. Башкирцову за строк з 1.VII до 1.XI за 43 сукняних половинки, кожна по 22 аршини, цебто за 946 арш. по 2 коп. від кожного — 18 карб. 96 коп.;

2) М. Гашиєву з 14.III до 1.XI „за делання с кроси и карты за 33 пары" від кожної по 12 коп. — 3 карб. 96 коп.;

3) ткачам з 3.VIII до 1.XI. за роботу 27 половинок сукняних, кожна по 30 арш. = 810 арш., від кожного аршину по 3 коп. на чоловіка, а разом — 48 карб. 60 коп. Далі йде перелік: один іноземець — „Иван Андрієв"; росіян — 54 чол.;

4) з 14.V. до 1.XI „статеметным ткачам" за 30 „штук статеметных" від кожної по карбованцю і 10 коп., разом 33 карб. (далі перелік: 22 черкаси);

5) з 1.VII. до 1.XI. „скроболщиком и картавщикам" за чесання шерсти на основу й уток за 23 пуди по 40 коп. за кожен, — разом — 9 карб. 20 коп. (далі перелік 17 черкасів);

6) з 7.IV. до 1.XI. прядильщикам „за основную пряжу" за 30 пудів, по 1 карб. 20 коп. кожен — разом 36 карб.;

7) їм же за уточну пряжу за 26 пудів 35 фунтів, по 60 коп. з пуда, разом 16 карб. 12 коп. (далі перелік: росіян — 4; черкасів — 134);

8) з 3.XI. до 1.XI гребенщикам за чесання на гребнях „на стаметные основы и на уток" за 9 пуд. 12 фун. вовни, за кожен фунт по 3 коп., разом — 11 карб. 16 коп. (далі перелік 10 черкасів).

9) з 3.VIII. до 1.XI. ворсельникам за валяння 43 половинок сукна за кожну по 10 коп., разом — 4 карб. 30 коп.;

10) їм же за стриження ворсу, пресову роботу від кожної половинки по 50 коп., разом 21 карб. 50 коп.

---

102) Спр. № 50.

103) Далі за справою № 80.

11) їм же за 16 штук „стаметов от мытя, от стриження, от пресовой и разной работы“, від кожної штуки по 10 коп. — разом 1 карб. 60 коп. (далі 9 черкасів);

12) писару Фед. Свєчнікову за рік 25 карб., — з 25.IV. 1725 р. до 1.XI. 1726 р. належить йому — 32 карб. 58 коп. (сім карб. вже заплачено);

13) ковалю майстру чужоземному Юрію Кралю за рік 12 карб., належить же з 1.I. 1726 р. до 1.XII. 1726 р. — 11 карб. 30 коп. (70 коп. вже заплачено);

14) російським плотникам двом по 6 карб. щорічно „за платежом по 3 рубли“ належить з 1.I. до 1.XI. 1726 р. по 2 карб. кожному;

15) красилному робітнику чужоземцю Юрію Андрієву на рік 12 карб. (заплачено — 4 карб.), належить з 1.I. до 1.XI. 1726 р. 6 карб.;

16) пивовару на рік 5 карб. (заплачено — 2 карб. 20 коп.); належить з 1.VI. 1725 р. до 1.XI. 1726 р. — 4 карб. 85 коп.

17) солодовнику з 6.VIII. до 1.XI. 1726 р. за роботу 16 солодів від кожного по 15 коп., разом 2 карб. 40 коп. „да за одну печь извести рубль“;

18) дворнику, стаднику й овчарам з 1.I. до 1. XI. 1726 р. по 1 карб. $66^1/_4$ коп. (перелік 4-х черкасів). Разом — 6 карб. 65 коп.;

19) личману з 1.I до 1.XI. 1726 р. — 2 карб. 50 коп. Разом це складало 332 карб. $2^1/_6$. коп.;

19 грудня Ів. Дубровський на допиті пояснив, що Абраму Антипову він не виплатив належних грошей тому, що його взято до Малорос. Колегії; Гашиєву виплатив всі гроші, Башкирцову з 14.III до 1.IX також. Що до інших, Дубровський не памятав, скільки кому припадає зарплатні, але стверджував, що не заплатив їм до 1.IX, за взяттям його до Колегії. Він підтвердив, що все це їм належить виплатити. Раніш плата цим робітникам провадилася з прибутків з шинків, продажу хліба й інших „всяких промыслов, а не из деревенских доходов“;

4 січня 1727 року Малоросійська Колегія постановила: доручити Вестову видати ці зароблені гроші з тих прибутків, з яких і раніш робітникам видавали, за винятком грошей Гашиєву і Башкирцову, про яких довідатися, чи дійсно вони одержали, як свідчить Дубровський, гроші до 1 вересня 1726 р., про інших також довідатися, скільки справжнє кому належить. Наказа йому надіслали 8 січня. 6 лютого вже була відповідь з детальною відомістю, де сума заробітку була значно зменшена: Башкирцову — 9 карб. 46 коп., Гашиєву — 3 карб. 96 коп., а всім іншим 194 карб. 22 коп. Норми було взято такі; ткачам по 5 коп. від аршину; „штаметным

ткачам“ по 1 карб. 10 коп. за штуку; скробольщикам від пуду по 40 коп.; картавщикам від пуду теж по 40 коп.; прядильщикам по 3 коп. від фунту; за основну пряжу по 1 карб. 20 коп. за пуд; за уточну пряжу по 60 коп. за пуд.; за ворсенья 43 половинок „последнего разу“ 3 карб. 23 коп.; за те ж „первого разу“ — 1 карб. 73 коп.,; за валяння 43 половинок сукон — від 1 карб. до 1 карб 30 коп., за миття стаметів, пресову й різну роботу від 16 штук — по 26 — 27 коп. „Да за вышеписанные деньги надлежит оным ворсельником отработать пресовую и разную работу“.

Лікар Ф. Карпів на допиті 11.IV. 1727 р. заявив, що „был он в бытность с 720 году по словесному договору для лечения в домѣ ево Дубровского и при той мануфактуре мастеровых людей своими лекарствами, а за тѣ труды он Дубровской обещал ему лѣкарю денежной платы по 7 р. на м-ц, а чрез год по 84 р. да хлѣба муки ржаной 30, пшеничной 10, грешневых круп 5, овса 30 четвертей, сѣна 50 возов, а за лекарства обещал давать особливою плату что на кого лекарства издержано будет, толко де он лѣкар по вышеписанному договору платы как денежной, так и хлѣбной ничего не получал с вышеписанных окладов; ево лекарские слова стали быть несходны, чтоб он Дубровской показал имянно“... Проти цього Ів. Дубровський заперечував, тверджучи, що лікарю його зарплатню грошима та натурою сплачувалося, хоч і не пригадував за скільки років і посилався в цьому на записки, що вів Клецков [104]), службовець Корчміна.

Маємо деякі окремі свідчення за свою роботу у Дубровського майстрів. „Суконной ткач иноземец Иван Андрѣев“ оповів у кінці 1726 р., що “... был он оных заводов у Дубровского прошлого 722 году, с которого оние мануфактурные заводы и почелись по 725 год мастером; и в 722 году по 723 год ткал стаметы суконные, каразеи, байки, фризы, а с 722 году по 725 год ткач сукна“, — скільки таким робот він виготовив він не знав, бо у 1724 р. Дубровський забрав у нього його записку про це, сказавши, що йому про те „знать не надлежит“. Що дійсно Дубровський почав мануфактуру спільно з Корчміним видко з того, що Андрієв мав контракт за підписом Корчміна. Стаметний майстер Кришт. Трол свідчив, що з 1723 р. до вересня 1726 р. він ткав на Дубровського в с. Глушкові: у 1723 р. „трипы, каламинки“, а з 1724 до 1726 р. „стаметы“. У 1725 р. Дубровський побудував стаметні заводи у с. с. Званому, Корижі, Сухиновці, Кобилках, Комаровці, Мужицях — „и в вышеписанных заводах в Званом и в Корижи в Сухиновки ткал стаметы он же Трол, а в Кобылках, в Комаровки и в деревни Мужицы ткал

[104]) Спр. № 129.

иноземец Андрей Туров, а оной Туров в том же 725 году отпущен от Дубровського в Москву; а в нынешнем 726 году в означенных селѣх в показанных заводах стаметов и протчего ничево не ткалось; да в нинешнем же 726 году по сентябрь выткано фриз тринадцять половинок, а всего в тех половинках шесть сот десять аршин три четверти". Ці стамети, фризи й каламинки Трол оддав „в ворсалную и стругалную работу к отделки". Йог. Менши, а трипи оддавав Дубровському. Сукняні майстри Мир. Гашиєв та Гарас. Башкирцєв, яких Дубровський у 1724 р. призначив на цю роботу з ткачів, за 1725 р. зробили 43 половинки сукна та „каразейного сукна" 20 половинок. У 1726 р. до вересня виткали вони 20 половинок сукна та 35 полов. байки. Тканину цю вони передавали для обробки Й. Меншу. Менш же сказав, що до нього був стригальним майстром чужоземець Гарас. Галшар, а Менш робив з вересня 1723 р. до 1724 р. сукна каламинки, у 1724 р. сукна - стамети, у 1726 р. сукна - стамети, байки, фризи [105]).

9. УСТАТКУВАННЯ Й ПРОДУКЦІЯ МАНУФАКТУРИ

З опису нерухомого й рухомого майна, а зокрема інструментарія Глухівської мануфактури, можна досить докладно уявити собі її загальний вигляд і технічне устаткування [106]). Загальний вигляд мануфактурного двору в с. Глушкові досить накреслюється з такого інвентарю будівель: „в том селѣ на суконных заводах — в старом городищѣ двор, во оном строения 5 свѣтлиц: в 1-й станов суконных в делѣ — 5, навитых станов — 7; в той свѣтлици 4 печи мурованых бѣленых, окончин 26, на той свѣтлице на чердакѣ окончин 3, оправляны в дерево; в том чердакѣ самопрядок — 36, в том числѣ ломаных — 6; в той свѣтлицѣ пол тертишной; в 2-й свѣтлицѣ станов суконных в делѣ — 6 в той свѣтлицѣ—2 печи бѣлые, окончин стекляных—22, оправлены в дерево; в той свѣтлицѣ пол тертишной, в 3-й свѣтлице станов суконных в делѣ — 6; в той свѣтлицѣ 2 печи бѣлые, окончин стекляных — 22, оправлены в дерево, в той свѣтлицѣ пол тертишной; в 4-й светлицѣ станов суконных в делѣ — 6, в той светлицѣ 2 печи белые, окончин стекляных — 19, оправлены в дерево; в той светлицѣ 1 сновальня суконная со всем принадлежащим к ней инструментом, в ней пол тертишной; 5-ая светлица с сеньми рублѣными і с чердаком, в которой сукна стригут і ворсят" . . .

---

105) Спр. № 31, ст. 15, 17, 19, 21.

106) Крім опису інструментів у Спр. № 60 ст. 65 — 69 (див. додаток 2-й), є відомості за це в справі № 5, що містить в собі взагалі опис всього майна ім. Дубровського. Про устаткования мануфактури, зокрема ст. I зв. — 10 зв Далі відомості за цією справою.

В останній світлиці переховувалися й інструменти, якими користалися майстри для роботи, й різний матеріял для приладдя (див. додаток 2-й). З технічного устаткування мануфактури можна бачити, що вся робота велася вручную, бо жодного механічного приладдя й двигуна не було. Існував лише елементарний розподіл наявного кадру робітників по основних функціях суконного виробництва: прядіння ниток, ткання й фарбування (з допоміжними до них, як ось: чистка й чесання вовни, ворсування, пресування й стриження сукон і т. под.). В цілому виробництво не машинове, а звичайне кустарно-ремесницьке. Опис інструментів подає цікаві подробиці щодо вживання окремих прилादь. Він згадує: 472¹/₂ пари щіток „которыми сукно ворсят“, 840 аркушів „пресовой бумаги, которую в сукно и в стамет кладут“; 2 стани ворсальні дерев'яні; 1 велику щітку, „которою сукно чистят“, 1 кадку „шишек, ис которых ворсалные щетки делают, в ней по щету 1340 шишек“, 1 „мелница коломинковая, что пряжу сучет“, 18 пар гребнів і 1 гребінь „что на стамѣты шерсть чешут з желѣзными крюками, в том числе 2 пары и 1 гребень без крюков“; 18 фунтів залізного дроту тонкого, з якого „скроблы й карты дѣлают“, 1 шкіру волову, з якої „скроблы и карты дѣлают“; 1 ножик, що ним „трип чистят“, — 1 дошка чавунова „в которую бьют, как суконщикам надлежит итить обѣдать, також и с работы в вечер“, 3 „рамы на колѣсах, на которых клѣоные основы суконные сушат“ —; 4 „подушак полотняных, на которых сукна стрыгут“. Без пояснень згадуються такі інструменти, як 61 „берд суконных“, и 89 „берд стамѣтных и протчих робот в том числѣ ломаных“, 3 „челнока суконных“ и 14 „челноков стаметных“, 20 „кругов желѣзных к новым станам суконным“, 40 „щурупов желѣзных к оным же станам“; 1 „прес с щурупом деревянный испорченный“; 5 „пресов ломаных без щурупов деревянных же“; 34 „плиты пресовых желѣзных“ (вагою в 21 п. 30 ф.), „пресовых же блях желѣзных ломанных“ — на 4 пуди вагою, 27 дерев'яних пресових дошок. Крім того, згадуються: стани сукняні, стамети й ворсальні, самопрядки, сукновальня, сновальня, ножниці, й інше вже більш дрібне й загальне приладдя (див. додаток № 2).

Автор опису окремо від сукняного заводу описує стаметний завод (інвентар їх описано мабуть разом по наявності у склепі), а саме: „... подлѣ оных же суконных заводов на стаметном заводе в новом городище 1 двор, в нем строения 2 светлицы: в 1-й станов стаметных в делѣ 4, порозних — 11, оные с нитами и з бѣрдами, в той светлицѣ 15 окончин стекляных оправленных в деревѣ, 2 печи бѣлые; в той же светлице 1 сновальня стамѣтная со всем принадлежащим к ней струментом — 2 колеса

шпульные, 5 чолноков стаметных, в оной светлице пол вымощен тертицами; в 2-ой — станов суконных новых порозжих 10, окончин стеклянных 17 оправлены в дереве, 2 печи бѣлыя, пол вимощен тертицами... в том же дворе — 1 свѣтлица красилная с сенми рублеными, в той свѣтлице 3 куба деревянных, в том числѣ 1 куб. малинской, на оных внизу по одному обручу желѣзных, а протчие обручи деревянные .. 3 обруча желѣзных перевиты веревками, которые в тѣ кубы опущаются. В сенях — 2 котла мѣдных, 1 котел желѣзный, 1 іготь желѣзная, 1 решетка желѣзная, 4 сошки желѣзных, что решетку держат, 1 круг железной, что сукно іс куба вынимают, 4 крючка желѣзных, что сукно перебирают. При той красильнѣ 1 колодез...... На том же дворѣ 10 станов суконных новых.

„В тех же суконных і стаметных заводах:

прядильных колѣс в делѣ	110
„ „ не в делѣ	29
шпулных колѣс в дѣлѣ	14
при тѣх колѣсах вороб (?)	14
самопрядок	142
в том числѣ ломанных	18
у тех самопрядок веретен желѣзных	120
скробол с ящики	7
карт	$12^1/_2$
стаметных щипцов желѣзных	5

Перед оними заводами 4 линѣї рам деревянных, на чем сукна сушат и растягивают. Тѣ рамы убиты желѣзными острыми крючками; в тех рамах мерою в 1-ой — 35 саж. 1 арш., в 2-ой — 37 саж. 1 арш., в 3-ой 39 саж., 2 арш. в 4-ой — 3 саж. 2 арш. [107]).

Мабуть Ів. Дубровський збирався поширювати будівлі своєї мануфактури в Глушкові, бо тут у 1726 р. було припасено багацько стройового лісу:

„180 сосновых бревен 3-х саженных,
250 берестов по полу 3 саж.,
180 сосн. тертиц 3 саженных,
31 берест. по полутретья сажня тертиц
5 матичных дубов 5 сажених,
56 березовых 3-саж. кроков,
3.100 гонтов дубовых,
42 берестов. стовба 2- сажен" [108]).

[107]) Спр. № 5, ст. 8 — 10 зв.
[108]) Ibid ст. 9 зв.

Центр мануфактури був, звичайно, в с. Глушкові, але тут було лише головне підприємство й оселя адміністратора. Другорядні ж і допоміжні підприємства було осаджено й у інших селах володіння Ів. Дубровського. Чи не було до цього причиною бажання фабриканта використати робочу силу, переважно місцеву, в порядку максимального навантаження, аби не гаялося даремно часу й сил на щоденну проходку з дому на підприємство й назад? Це ймовірно ще й тому, що хоч частина робітників одержувала харч натурою, але ж жила, очевидно, по своїх хатах (нема жодных вказівок на житлові приміщення для робітників, крім суто дворових) отже, розуміється й по різних своїх селах.

Один „стаметной двор" є також у с. Званому. В ньому було 6 „станов стаметных", 2 „нита", 3" „берда стаметных", 1 „колесо шпульное", 1 „воробье, что пряжу мотают" 109). В с. Корижі був теж „стаметный завод, при нем одна светлица, в ней станов стаметных 8 с нитами і з бѣрдами; в том числѣ одного нита и берда нет; 1 колесо шпульное, 26 самопрядок, в том числе 1 без колеса; при оных самопрядных 20 веретен железных" 110).

У д. Мужицях „стаметной двор" має 2 світлиці; перша — на 4 вікна, в якій було: 3 „стана стаметных без берд і без нитов", 1 шпульне колесо; у другій: 2 стана „з бѣрдами і с нитами", 1 „шпулне колесо".

Але ж крім цього, Ів. Дубровський вживав системи здачі роботи ткалям на дім (одробітна потогонна система). У с. Сухинівці „...во дворѣ стаметного ткача Кондрата Кистенка в огороде стамѣтной завод; в нем строенія 1 светлица, в ней 5 станов стаметных, 13 самопрядок, 1 колесо шпульное без станка, 1 воробы, что пряжу мотают" 111). У с. Кобилки „... во дворѣ у жителя стаметного ткача Івана Лодченко 2 светлицы стаметных; меж їми сени дощатые; в тех светлицах, в первой — 4 окончины стеклянные оправлены в дерево, 1 окно малое без окончины, 1 печь бѣлая, во второй — 4 окончины стеклянные, оправлены в дерево, 1 окно малое без окончины, 1 печь бѣлая; оные светлицы покрыты соломой" 112). У с. Комаровці „... у жителя стаметного ткача Ефима Савченка на огороде 2 светлицы стаметных; меж їми сени рубленые; в тех светлицах и в сенях стаметных 6 станов без берд и без нитов; в тех светлицах 8 окончин стеклянных оправлены в дереве, 2 печи белые... З боку тех светлиц 1 светлица, в ней 12 самопрядок, на них

109) Ibid ст. 25.
110) Ibid ст. 26 зв. — 27.
111) Ibid. ст. 36.
112) Ibid. ст. 37 зв

12 веретен желѣзных; в той светлицѣ 2 окончины стекляных оправлены в дерево, 3 окна малых без окончины; оные светлицы покрыты соломой" [113]). У с. Мужицях, поруч з стаметным двором „... во дворѣ у жителя в ызбѣ самопрядок с веретенами 16; 1 баран, что пряжу мотает" [114]). Таким чином, ці філіали Глушківської мануфактури були досить великими, — не могло бути, щоб на них працювала лише одна родина, — до неї, без сумніву, приєднували ще певну кількість дівок прядильниць тощо. Вважати, що це були просто дрібні підприємства, що прилучилися так чи інакше до Глушківської мануфактури, не можна, бо їх інвентар переписують, як майно Ів. Дубровського. Отже, мабуть, він і був сам фундатором цих додаткових підприємств. Загальна кількість сукняних і стаметних станів досить велика для того часу — 85 [115]).

Продукція, що її розгорнула Глушківська мануфактура була не аби якою. Підчас ревізії Вестова було на склепах знайдено 2.796 арш. 1 верш. сукна в різних стадіях обробки (фарбованого, нефарбованого, неваляного, каразейного нефарбованого). Фарбоване сукно знайшлося трьох кольорів: червоного — 88 арш. 1 верш., василькового — 37 арш. 1 верш., блакітного („лазоревого") 25 арш. 2 четв. 3 верш.; зеленого — 16 арш. 3 вершки. Байки було 1.328 арш. 1 четв. 2 верш. (білої — 894 арш. 2 четв. 2 верш. і червоної 433 арш. 3 четв.). Стамету було: нефарбованого 1.647 арш. 3 четв., а фарбованого так: червоного 259 арш. 2 верш., василькового — 559 арш. 1 четв., темно-зеленого — 449 арш. 1 четв. 2 вер., світло-зеленого — 127 арш. 2 четв. 2 верш.; різних кольорів решток — 53 арш. 2 четв. 1 верш. Разом — 5.074 арш. 3 четв. 1 верш. Подбою каразейного нефарбованого — 531 арш. 1 четв., фарбованого — василькового — 20 арш. 2 четв., чорного — 49 арш. 2 четв. 1 верш. З цього видко, що вироблялися, крім власне сукна, ще такі тканини: стамет, подбой та байка [116]).

Різних фарб і хемікалей для пофарбовання сукон й інших тканин знайшли 26 пуд. $7^1/_2$ фун. Серед них були такі: поташу 3 пуд. 38 ф., вейту — 6 п. 32 ф., крану — 3 п. 34 ф., „красного винного камню" — 5 п. 7 ф., простого купоросу — 1 п. 15 ф., галесу — 34 ф., „красного сандалу" — $21^1/_2$ ф., „простого крану" 37 ф., орлияну" — $2^1/_2$ ф. „яри" — 10 ф., квасцов — 17 ф., білого

---

113) Ibid. ст. 38 — 38 зв.

114) Ibid. ст. 39.

115) Порівн. Казанську суконну фабрику, що у 1714 р. мала 40 станів при 587 робітниках (Кулишер „Очерк истории рус. промышленности" Пгрд. 1922, ст. 102).

116) Ibid. ст. 3 — 4.

винного каменю — 34 ф., жовтого сандалу — 3 ф. „кускомѣю“ — $12^1/_2$ ф., (к) „рейды“ $29^1/_2$ ф.[117]).

Є описання й інших, вже допоміжних підприємств, Глушківської мануфактури. Так ось винницю в с. Глушкові описано в такий спосіб: „... при оном дворѣ (Ів. Дубровського) одна винница плѣтневая; в ней 9 кубов мѣдных с шапками мѣдными ж, у тех кубов у 4-х по 6 труб, у 5 кубах по 5 труб, итого 49 труб мѣдных же. Под теми трубами 7 трубниц деревянных, 2 казана желѣзных заторных; 2 жолоба, что воду льют деревянных, 2 жолоба, что брагу льют іс кубов деревянных, 17 чанов заторных, 8 кадок приголовочных, 5 подставных кадочек под трубницами, 2 насадтки, в которыег орелка йдѣть, 8 конав больших, что работу в кубы наливают, 5 черпаков, 2 бочки, что райку наливают [118]).

Винниця в с. Тіткиному описана так: „... одна винница — в ней 4 казана мѣдных винокурных; в том числе 1 казан заторной; 9 труб мѣдных, 3 притрубка мѣдных же, 6 притрубков глинѣных, 7 чанов заторных деревянных; 4 кадки приголовочных, 4 трубнищ; 13 конов, что под раку подставляют; 1 жолоб деревянный, что в винницу воду льют; І куса, что раку льют, 1 насадка, что горелка ідѣт, 1 колодез“... [119]). Тут же в „амбарѣ“ були: „1 куѳа вина в 9 насадок, 5 казанов винокуренных мѣдных, 12 труб мѣдных же, 7 горшков глиненых винничных, 14 притрубков глинѣных же“ [120]).

Біля с. Званого був „... за рекою Семью на берегу в урочищѣ на горѣ Красной ізвѣстной завод, 1 печь кирпичная, в которой жгут ізвѣсть, іс которой нажжено 4 печи извѣсти і всыпано в одну кучу „... [121]). При с. Глушкове був „... один кирпичний сарай; в нем 1 печь, в которой кирпичи палят; во оной печи кирпича 7.500; оной сарай и печь крыто дранью и соломой“ [122]). Нарешті, треба згадати, що при с. Корижі була „тюрма рубленая, крыта дерном“ [123]).

10. МАНУФАКТУРА У ВІДАННІ МАЛОРОСІЙСЬКОЇ КОЛЕГІЇ [124])

Вєстову довелося не лише перевести слідство, а також на деякий час залишитися в с. Глушкові управителем тамтешньої ма-

[117]) Ibid. ст. 7.
[118]) Ibid. ст. 22 — 22 зв.
[119]) Ibid. ст. 30.
[120]) Ibid. ст. 29 зв.
[121]) Ibid. ст. 26.
[122]) Ibid. ст. 29 зв.
[123]) Ibid. ст. 28.
[124]) Відомості цього розділу за справою № 32.

нуфактури. Не маючи завдання й не збираючися заводити якихсь новин, він намагався лише зберегти підприємство й темп його продукції від занепаду. За стан мануфактури в останній третині 1726 р. свідчать його чотири рапорти до Малорос. Колегії. Їх відомості цікаві взагалі для уявлення про процеси виробництва на мануфактурі.

В першому рапорті за час з 4/IX до 1/X 1726 р. Вестов так записує про місячну продукцію й витрати матеріялів мануфактури: „В приходе с мануфактурных заводов. Из записных 23 станов в делѣ сукон: вышло з 10 станов 10 половинок в тѣх мѣрою в длину по 30 аршин, в ширину 3 аршина. А із оных валяно 5 половинок — в оных мѣрою явилось в 3-х половинках по 21 аршину, в 2-х половинках по 20 аршин. Из записных 4-х станов в дѣлѣ стеметных вышло с 3-х станов 3 штуки мѣрою в тех з длину по 39 аршин, в ширину 1 аршин с четвертью. А по мытью оных стаметов явилося мѣрою по 38 аршин в штукѣ.

Из записнова ж в расходе: на уток описным 23 станам шерсти шлѣнской 2 пуда 13 фунтов. На основы стаметные шерсти черкаской 2 пуда, на уток стаметам шерсти русской — 2 пуда. Вновь на суконные основы — шерсти руской — 15 пудов 10 фунтов. Да вновь навитых на станках 3 основы. На стаметы на мытье прежних сукон і стаметов мыла галанского —36 фунтов. Выдана 1 кожа говяж. из описнова ж, ис которой дѣлают скробы и карты[125]).

В другому рапорті з 1/X до 8/X—1726 р. Вестов повідомляє, що прибуток є такий: „... із описных 23 станов в делѣ сукон вышло з 12 станов 12 половинок; в тѣх мѣрою в длину по 30 аршин, в ширину 3 арш.“ На це з описных запасів витрачено „отдано для чесанья шерсти 2 пары скоробол, 2 пары карт; на уток прежним 3-м станам на витье стаметам шерсти черкаской — 2 пуда“[126]).

В третьому рапорті з 8/X. до 15/X—1726 р. Вестов подає такі відомості за стан виробництва:

Прибуток мануфактури: „из описных 23 станов в делѣ сукон вышла с I стана I половинка сукна в той мѣрою в длину 30 аршин в ширину 3 аршина; да вывалено сукон 16 повинок, которые с станов прежде сего сошли, в тех мѣрою явилось:

в 2-х	половинках	по 20	аршин
в 4-х	„	„ 21	„
в 5-х	„	„ 22	„

[125]) Ibid. ст. 21 зв.
[126]) Ib. ст. 10 - 10 зв.

в 2-х половинках по 20 аршин
в 4-х „ „ 23 „
в 1 „ „ 24 „

Да из прежде отданной шлѣнской шерсти на суконные основы 15 пуд: 10 фунтов — вновь навито на станы суконные 10 основ, в тех основах щетом ниток — в 2 по 2 000 ниток; в 8 по 1.900 ниток.

Из записного в расходе:

На уток ко оным вновь навитым на станы суконные 10 основам верболовской шерсти 10 пуд.

— На суконную работу масла конопляного 22 кварты на суконные станы 2 нита новые; 1 бердо суконное новое ж.

Н стамѣтную работу свинаго сала 10 фунтовъ, масла конопляного 2 кварты.

— Мыла галанского на мытье сукон 36 фунтов.

— На мѣлницу для валяния сукон 32 свѣчи салных [127]).

Нарешті, в четвертому рапорті за час з 12 листопада до 12 грудня 1726 р. він сповіщає, що: „В приходе. С мануфактурных суконных заводов — вышла з 12 станов 12 половинок сукна, в тѣх мѣрою в длину в 2 по 30 аршин, в ширину по 3 аршина по $^1/_4$, в 10 по 30 аршин в ширину по 3 аршина по 2 вершка. Из оных валяно 3 половинки, в них мѣрою явилось в 1 — 22 аршина, в 2 — 21 аршин; в 3 — 19 аршин. Да із прежних 23 станов описных сукна валѣно 2 половинки, в них мѣрою явилось — в 1 — 22 арш., в 2 — 21 аршин... (зотліло! В. Д.)... с 4 станов 4 штуки — стаметv, в тѣх мѣрою явилось в длину по 39 арш. в ширину по 1 аршину по $^1/_4$. А по мытью явилось по 38 аршин.

В расходе. Из прежде отдаточной шерсти на суконные основы вновь навито на станах суконных 12 основ; в тех основах щетом ниток в 4-х по 1.900 ниток, в 8 по 2.000 ниток. Да із прежде отдаточной же шерсти на стаметные основы вновь навито на станах стаметных 6 основ; в тѣх основах щетом ниток — в 6 по 1.720 ниток; на основы стаметные шерсти черкаской старичной 7 пуд; на уток стаметов шерсти шлѣнских поярков 2 пуда 5 фунтов; на каразейные основы шерсти черкаской 6 пуд. 21 фунт, к сукнам на кромки худой черкаской шерсти 1 пуд, из черкаской шерсти верху на кромки — 1 пуд, на суконные станы 2 нита 2 берда новые, к суконному стану 1 заклеп желѣзной, на стаметные челноки проволоки желѣзной толстой $^3/_4$ фунта. На стаметную роботу 1 колесо шпульное. Проволоки желѣзной тонкой 7 фунтов на дѣлание скробл и карт. На мытье и на валяние сукон мыла галанского 10 фунтов. На мелницу для валя-

[127]) Ib. ст. 17 — 18.

ния сукон свеч сальных 10. На мытье основные шерсти на стамѣты мыла галанского 4 фунта. На суконную работу масла конопляного 105 кварт. На суконную ж работу свечь сальных 162. На стаметную ж работу свечь салных 13. Мылнику на мыло галанское масла конопляного 177 кварт. Сала говяжего на мыло ж 1 пуд 30 фунтов. Из оного здѣлано мыла галанского 9 пуд. 36 фунтов. Свѣч салных — 2" [128]).

Вєстову на мануфактурі на перший час доводилося йти навпомацки, довідуючися за все у майстрів. Він природньо, розгублювався, за все питався у Малор. Колегії. Так вже 181. IX — 1726 р. він писав до Колегії: ... „ныне по описи имѣетца в мануфактурном суконном заводе навитых станов основами суконными десять да нѣнавитых 47 основ суконных ж, а по вѣдомости оного завода суконных мастеров Мирона Гашѣева, Герасима Башкирцева, что к оным основам способной шерсти на уток во оном заводе быть нѣ имѣетца; а при оном мануфактурном суконном заводе по описи явилось разных шерстей, а имянно шленской, черкаской, старичной верболовской і протчих 622 пуда 1 фунт, о которые шерсти оные ж мастера ведомостью своєю об'явили, что из оной шерсти сукна ткать возможно будет, толко против прежних проб не придут і із оной шерсти сукны ткать (ли?). Да при другом мануфактурном штаметном заводѣ при описи явилось, что производятца штаметы на четырех станах, а во оном заводе имѣетца 15 станов, а по ведомости штаметнова мастера Кристофора Троля ему об'явил, что оной Дубровской не повелѣл болше 4-х станов штамету ткать і повелел ему вместо оных штаметов в том заводе сукна ткать. Также к оному мануфактурному делу по ведомости оного ж штаметного мастера Троля надлежит на штаметную работу свинова сала, а и здесь при мануфактурѣ і при домѣ его Дубровского сала никаково не імѣетца, — того ради не повелит ли Малоросійская Колегія и из здешних шинковых денег купить велеть".

Далі Вєстов турбувався про те, що треба видавати робітникам гроші зарплатні, харчі, горілку тощо, — за це, а також — чи утримувати дружину, дітей й дворових Дубровського, — він писав до Колегії.

Побоювався він також, що якщо заберуть ті 11 шинків Дубровського, яким кінчився вже одкупний термін, то це пошкодить мануфактурі — „а ежели оные шинки отнимутця, то мануфактурные заводы работою остановятца, понеже оной Дубровской при определеніи в Глухов ему об'явил, что от оных шинков тѣ мануфактурные заводы производились". „Также ныне

---

[128]) Ib. ст. 3 — 4 зв.

надлежит во оных мануфактурных заводах ночью работать, а свечей во оных заводах никаких не имѣетца; также у винной завод давывалось по 4 свечи на ночь, понеже в оных заводах імѣютца винокурные избы, бѣз оных свечей в том заводе обойтитца невозможно. І из оных же шинковых денег для тех работ не купить ли свечей о том требует указу" [129]).

У іншому місці маємо детальні показчики наявности вироблених тканин і вовни на мануфактуру підчас ревізії Вестова, а саме: [130])

	аршини	четвер.	вершки
Сукна нефарбованого	1449	—	2
„ неваленого	924	1	—
„ корозейного нефарбованого	249	3	—
„ фарбованого різних кольор.	172	3	3
„ „байки бѣлой и красной" .	1328	1	2
Стамету нефарбованого	1647	3	—
„ фарбован. різн. кольор. .	1447	3	3
Разом . .	7220	—	2

„Одна половинка сукна кофейного купца Бреславского Загволта локоть 29"

„Шерсти:	пуди	фунти
„Шлейской	7	4
черкаской	358	12
черкаской старичной	41	17
верболовской	48	2
верх из черкаской	3	23
турецких виборков	—	30
худой черкаской	8	30
Поярчетой:		
русской	7	38
шлейской	32	—
черкаской	66	—
Охлопков:		
русской стаметной	1	32
черкаской	26	18

[129]) Спр. № 60 ст. 27—28 зв.
[130]) Порівн. Оглоблін op. cit. ст. 183—184.

Охлопков:		
шленской	4	35
„ же на уток суконной в дѣле бѣлой	15	—
Разом шерсті .	622	1
Основ 47 вагою	15	27
сукняной розходной пряжи для учеников у мотках і починках	1	8
„корозейной основной и уточной пряжи для учеников в мотках“	11[131])	5
„клупков шерстеных малых“.	4	

Зводка з рапортів Вєстова за виробництво мануфактури з 1/IX до 1/XII — 1726 р., що була зроблена в Малорос. Колегії давала таку картину стану її:

1) „. . . в деле сукна неваленого половинок мерою в длину по 30 аршин, в ширину по 3 арш. — 35, валеного половинок — 2; штамету штук мерою в длину по 39 арш. в ширину 1 арш. с четвертью — 8 штук“ [132]).

2) витрачено було за цей час вовни „на уток и на основу — членской — 37 п. 38 ф., черкаской — 30 п. 6 ф., русской — 17 п. 10 ф., верболовской — 10 п.“, витрачено „на мытье сукон и score стаметов мыла галанского — 2 п. 17 ф.“, крім того декілька шкіри волової на скробли й карти; [133]) Крім того, що до інших ділянок господарства:

3) хліба різного з млинів одержано — 238 четв. 4 четвр., витрачено на годування робітників і службовців — 697 четв. 4 четв ;

4) викурено 406 насадок горілки (кожна по 4 кабацьких відра), з них витрачено 45 насадок 34 відра й 4 кварти;

5) вибито 18 насадок конопляної олії (кожна по 24 кварти), з яких витрачено 544 кварти;

6) крім того, зроблено — пива 8 бочок, меду 4 бочки, мила голянського 9 п. 36 ф., здобуто воску — 29 ф., витрачено ж пива 6 бочок; крім того з попередніх запасів витрачено — соли 6 п. 25 ф., сала 5 п. 174 1/2 ф., свічок лоєвих 510, сала волового 1 п. 35 ф. і дещо інше [134]);

7) грошей було в прибутку всього 435 карб. 13 коп. (за вишинковану горілку 371 карб. 22 коп., з перевозів 35 карб. 79 коп., кунічних 16 карб. 10 коп., з ярмарків і базарів — 34 карб.

131) Спр. № 125, порівн. вище у 9-ому розділі за справою № 5.
132) Спр. № 52 ст. 6 зв.
133) Ib. ст. 7.
134) Ib. ст. 7 зв.—8

92 коп., з валюшні від валяння селянського сукна 11 карб. 20 к.), з яких було витрачено на зарплатню й на господарчі видатки всього 405 карб. 94 коп. Готівки залишилося в решті 29 карб. 19 коп.[135])

Таким чином, виробництво під доглядом Вестова по інерції точилося, хоч і було облишено широкі перспективи дальшого розгортання. Малорос. Колегія покищо могла бути спокійною: принаймні підриємство не занепадало.

Але наприкінці 1726 р. Вестов відчував вже брак матеріялів конче потрібних для дальшого виробництва сукон. Він про це ретельно 20 грудня рапортував Малорос. Колегії:

„...потребно к тем заводам материялов: к 56 основам суконным на уток: шерсти шленской 40 пуд., на кромки чорной шерсти 30 пуд., на стаметные основы шерсти черкаской сторичной — 80 пуд., на стаметный уток шерсти шленской — 40 пуд., на бѣ(р)ди суконные и стаметные тросинку 26 возов, на основы суконные и стаметные клею мездриннова — 36 пуд., на основы ж суконные и стаметные ножек бараньих надлежит несколько числом, на окладку челнаков суконных жести 20 листов, на основку челноков же и на протчие потребы к мануфактурным заводам железа — 5 пуд., на челнаки стаметные дроту железного толстова — 10 ф., на скробли и на карты юфтевых кож 5, на гребки для чесання шерсти и на самопорядочные колеса на веретена штапнова железа — 2 пуд., на самопорядки ж дроту средней руки — 20 фун.[136]).

Це на інструментарій. Але ж треба було подбати й за фарби. Вестов повідомляв за це в такий спосіб: „На крашения сукон разных цветов красок надлежит быть на 1 половинку — красного цвету: купоросу 5 фунт., красного винного камня — $2^1/_2$ фун., крону 9 фун., василкового цвету: кали $1^1/_4$ фун., вейту — 10 фун., крапу — 2 ф., поташу — 4 ф.; зеленого цвету: купоросу — 5 ф., красного винного камня — 1 ф., кали — 1 ф., вейту 10 фун., дроку — 40 фун., поташу — 6 фун. На крашение стаметов красок надлежит быть на 1 штуку — красного цвету: купоросу — 2 фун., красного винного камня — $1^1/_2$ фун., крапу — $4^1/_2$ фун., зеленого цвету: крапу — $^1/_4$ фун., купоросу — 2 фун., красного винного камня — $^1/_2$ фун., кали $^1/_4$ фун., вейту — 5, травы дроку 20 фун., поташу 4 фун.; василькового цвету: кали $^1/_2$ фун., вейту — 5 фун., поташу — 3 фун., крапу — $^1/_2$ фун.

А на оные цветы при манифактурных заводех имѣетца быть красок малое число, а имянно: красного винного камню 5 п. 7 ф., вейту 6 п. 32 ф., крапу — 3 п. 34 ф., которые краски прежде сего покупались в Пруском королевстве.

135) Ib. ст, 8 зв.
136) Спр. № 48 ст. 5 — 5 зв.

При той же манифактуре имѣетца краски поташу — 3 п. 34 ф., травы дроку несколько возов, а при манифактурных заводех красок имѣетца купоросу, кали — а подлинного числа сумою красок ведомости показать не возможно, понеже неизвесно, сколко з половинок краси (ть) и какими колерами потребно будѣт [137])".

Фарб у наявності, очевидно, було замало. Між тим підготованої до фарбовання тканини було багацько. Вєстов подавав підсумок всієї продукції 1726 р., залишаючи розв'язання цього питання на волю Малорос. Колегії: „А при манифактурных заводех приуготовленох кращению половинок целых и початых сукон.

	аршины	четверти	вершки
Старых описных 7 в них мерою . .	1444	—	2
внов зделаных 26 „ „ . .	558	—	—
каразейного сукна половинок			
старых описных 10 в них мерою . .	249	3	—
Итого . .	2251	3	2
Стамету штук			
Старых описных 48 в них мерою . .	1647	3	—
Вновь зделаных 8 „ „ . .	304	—	—
Итого . .	1951	3	—
Подбою корозейного			
Старого описного 11 половинок			
в них мерою	531	1 [138])	—

Вєстов продовжував вести всі інші допоміжні підприємства мануфактури, пильно ураховуючи всі грошові й натуральні прибутки й видатки за них. Так млини за цей час дали такі прибутки: [139])

	Мука житня	Жито	Пшениця	Пшоно	Мука пшен.	Крупа греч.	Мука греч.	Гречка	Разом
4. IX — 1. X. .	6.0	35.0	2.0	0.4	—	—	—	—	43.4
1. X.— 8. X .	—	24.4	4.0	1.2	—	—	—	2.0	31.6
8. X.— 15. X. .	22.2	—	—	0.1	0.4	—	—	1.4	24.3
12. XI — 12. XII	29.3	—	—	—	3.2	1.0	15.7	—	49.4
	57.3	59.4	6.0	1.7	3.6	1.0	15.7	3.4	149.1

[137]) Спр. № 48 ст. 6 – 7.
[138]) Спр. № 48 ст. 8.
[139]) Цілими числами зазначено четверті, частками — четверики.

Крім того, Вєстов зібрав „с помѣщиков за строение мелниц компанѣйщика Дубровского долгу — ржи 21. 0“ [140]). Беручи на увагу, що це прибуток лише від однієї третини року, хоч і найприбутковішої (осінь), можна вважати, що млинарська справа й прибуток від неї за часів Вєстова не підупали.

Продовжувалося витрачання хліба на гуральництво. За час з 4/IX. до I/X. витрачено на „винное курение“ — 117 чт. 3 чк. ріжного хліба. З нього вийшло горілки 93 насадки, кожна по 4 кабацьких відра. Винникам за їх роботу було заплачено: в Глушкові двом за 84 насадки по $3^1/_2$ коп. від насадки, а в Тіткиному одному за 9 насадок по 4 коп. Разом 3 карб. 30 коп. Вєстов уважно фіксує норми витрати матеріялу: „исходит от 9 кубов на 1 насадку вина муки ржаной по 7 четвериков, муки овсяной — по 2 четверика, солоду по 1 четверику. А на три казана исходит муки аржаной по 1 четверти, муки овсяної по 2 четверика, солоду по 1 четверику [141])“. За тиждень 1 — 8. X. на вигонку 44 насадок горілки було витрачено 56 четв. 1 чк. хлібопродуктів [142]). За тиждень 8 — 15. X. з 50 чт. 7 чк. хліба викурено 40 насадок горілки [143]). За місяць — 12/XI. — 12/XII. викурено 154 насадки з 197 чт. 6 чк. хліба [144]).

Хліб й інші продукти витрачалися також і на харчування робітників мануфактури за встановленими звичаєм нормами:

	Муки житн.	Муки пшен.	Муки греч.	Муки ситн.	Муки ове.	Круп греч.	Пшона	Круп овс.	Солоду жит.	Солоду ячм.	Соли	Сала
4. IX — 1. X . .	$97._2$	$0._6$	$0._1$	$0._4$	$21._0$	$0._3$	$0._2$	$2._0$	$8._6$	$0_1.$	$1._{22}$	$0._{3\ 5}$
1. X. — 8. X . . .	$1._0$	$0._1$	—	$0._4$	$0._2$	$0._2$	—	$0._1$	$0._1$	—	$0._{18}$	$0._9$
8. X. — 15. X . .	$2._0$	$0._2$	—	$0._4$	—	$0._2$	$0._2$	$0._4$	—	—	$0._{19}$	$0._{14}$
12. XI — 12. XII .	$162._2$	$1._5$	$1._3$	$2._0$	$38._4$	$1._0$	$0._1$	$4._6$	$9._2$	$0._7$	$3._2$	$1._{10}$

Бачимо за цими ж звітами Вєстова розход горілки для частування робітників: 5 насадок, 5 відер 4 кварти, $6^1/_2$ відер і 10 кварт, 6 насадок і 34 кварти [145]). Решта вишинковувалася в шинках Ів. Дубровського й давала добрий прибуток: за вишинковання 13 насадок і 2 відер — 32 карб. 40 коп., „а насадка

140) Спр. № 32, ст. 10 зв.
141) Ib., ст. 22 зв.
142) Ib., ст. 10 зв.
143) Ib., ст. 18 зв.
144) Ib., ст. 5.
145) Ib., ст; ст. 20, 7, 12, 24.

продавывались і нынѣ продаетца по 2 р. 40 к., а в насадкѣ мѣрою 4 ведра кабацких", недоїмки за 7 нас. $1^1/_2$ вед. зібрали — 14 карб. 90 коп., за вишинковання 58 нас. 3 вед. і 14 кварт — 141 карб. 52 коп., за вишинковання 4 барил горілки — 4 карб. 20 коп.; за вишинковання 14 насадок горілки — 33 карб. 60 коп., за 18 відер горілки, що продано було на весілля — 10 карб. 80 коп., за 8 вишинкованих насадок — 19 карб. 20 коп. [146]). Вєстов занотовує навіть те, що мусило потрапити, але не потрапило до його прибутку: „сверх того из тех же насадок до приезду моего отдали родственнику оные шинкари ево Дубровского денег 2 р.", да по приказу его Дубровского заплатили за мед — 2 р. 8 коп.", „не собрано с тех шинкарей за 2 насадки и за $^1/_2$ ведра" [147]).

Невеликий, але постійний прибуток за цей період дали перевози: [148])

	4. IX—1. X	1.X.—8.X	8.X—15.X.	12.XI—12.XII
Коризький .	5 карб. 30 к.	3 карб. $42^1/_3$	4 карб. 50	5 карб. 58 к.
Глушківський	— 63 к.	1 карб. $76^1/_4$	— 40 к.	— 38 к.

Грошовий податок збирався також і з базарів — „торшков" і з валюшень [149]).

З базару у Коризжі	— 2	карб.	70 коп.
„ „ „ Глушкові	— 1	„	75 „
„ „ „ Глушці	— 1	„	23 „
з валюшень	4	„	10 + 7 р. 10 к.

Крім того, з двох ярмарків 26. X. та 8. XI. було зібрано у Корижі 9 карб., у Глушці 44 коп. та у Глушкові — 3 карб. 78 коп. [150]).

Крім того несподівано зустрічаємо: „собрано куничных денег 2 р. 98 коп. [151]). Частину грошей доводилося витрачати на купівлю різних матеріялів, що потрібні були для мануфактурного виробництва: „на стамѣты куплѣно сала свиного 10 фун. дано 16 коп.; на расход куплѣно свиного сала 50 фунтов дано 70 коп.; на расход куплено соли 10 пуд. 37 фун. дано 1 р. 60 коп.; куплено бумаги пищѣй 14 дестѣ — дано 1 р. 6 коп., куплено 1000 гвоздей железных прибивать к станкам скроболы и карты —

146) Ib., ст. ст. 24, 7 зв., 20, 12.
147) Ib., ст. 25.
148) Ib., ст. 24, 7 зв., 12, 20 зв.
149) Ib., ст. 7 зв., 20 зв.
150) Ib., ст. 8 ст. 7 зв.
151) Ib., ст. 20.

дано 20 коп.[152]) „куплено пищей бумаги 13 дестей — дано 1 р. 44 коп., куплено говяжева сала на свечи и на протчие расходы 12 пуд. 35 ф.— дано по 60 коп. за пуд. . . . из оного свечей вылито из 2 п. — 480, куплено свиного сала на стамѣтную работу и на дворовой расход 1 пуд 10 фунтов — дано 68 коп., куплѣно желѣза на мелницы и на протчие расходы 8 батагов — дано 60 коп., куплѣно стали на мелницы 20 фунтов — дано по 10 коп. за фунт, куплѣно на расход 1 бочка соли весом з деревом 12 пуд. — дано 2 р. 3 к., куплено ножек бараньих на клей для клѣення основ суконных и стаметных на 80 коп., куплѣно меду на шинки 2 пуда 36 фун. - дано по 80 коп. за пуд . . . и из оного меду выпарено 1 бочка“[153]); „куплено на расход сала свиного 1 пуд.— дано 54 коп.,[154]) „куплено говяжего сала на свечи 20 фунтов — 25 коп., пищей бумаги 14 дестей — 1 р. 30 коп., овечего сала на мѣлницы 25 фун.— 36 коп., на мѣльницы стали 3 фунта — 36 коп., на шинки меду 4 пуда 28 ф.— 3 р. 66 коп., из оного меду сварено 2 бочки“ [155]).

Витрати цих придбаних матеріялів Вєстов записував дуже акуратно: „дано стали на мелницы — 2 фун., . . . желѣза на мельницы 5 батогов . . . желѣза на суконной двор на починку печ — 1 батог“ [155a]), „на суконную работу конопляного масла 21 кварта, на стаметную роботу конопляного масла 4 кварты, сала свиного $7^1/_2$ фунтов“ [156]), „лошадям и всякой скотинѣ сент. с 4 окт. по 15 сена 30 возов, лошадям и птицам овса — 10“. [157])

Записуються навіть такі дрібні операції, як „из 5 четвертей семя конопляного выбито масла 10 насадок, в них мѣрою в каждой по 24 кварты“ [158]), „из записного семя конопляного 1 четверти — из онаго выбито масла 2 насадки — в них мѣрою 48 кварт“ [159]).

Важливу статтю видатків складала грошова зарплатня, що довелося Вєстову за цей час виплатити робітникам: „видано 3-м человекам мастерам иноземцам заработных денег из доходов шинковых, а имянно: ворсельному мастеру — 235 р., красильному — 68 р., стамѣтному — 52 р.“ [160]), за работу заплачено с. Глушкова 2 чл. винникам за 35 насадок; от каждой насадки по 3 коп. і по $^1/_2$ к. . . . с. Теткина 1-му чл. виннику за 9 насадок — от

152) Ib., ст. 25.
153) Ib., ст. 8 — 8 зв.
154) Ib., ст. 12.
155) Ib., ст. 20 зв.
155a) Ib., ст. 7 зв.
156) Ib., ст. 11 зв.
157) Ib., ст. 19 зв.
158) Ib., ст. 4.
159) Ib., ст. 18 зв.
160) Ib., ст. 8 зв.

каждой насадки по 4 коп." [161]) і в другий раз 2 винникам з с. Глушкова за 33 насадки по $3^1/_2$ коп. та 1 виннику з с. Тіткина за 7 насадок по 4 коп. від кожної [162]).

Записується також видача лоєвих свічок для освітлення чужоземним майстрам та до солодовні [163]), переробку гречки на крупу [164]) і навіть втрату робітників: „померло... ворсельник 1 — Микита Гончаров, винокуренных заводов пристав — 1 — Максим Мачюленко" [165]).

Не зважаючи на канцелярські здібності поруч. Вєстова й найуважніший обрахунок ним всього до дрібниць, наприкінці 1726 р. йому довелося сигналізувати перед Малорос. Колегією небезпеку занепаду мануфактури. Повідомляючи 20/XII. 1726 р., що треба додатково утримувати ще 13 прядильщиків, яким давано було свитки, чоботи, заробітні гроші та двом з них ще й сорочки й портки, що треба давати місячне харчування ще одному сукняному ткачу росіянину, трьом „черкасам" та 6-ти гребенщикам (їх всіх не було описано у попередньому вересневому його реєстрі), Вєстов додає: „... а за умолением ныне в мануфактурных заводах ткачей, гребѣлщиков и прядилщиков — оные по тому ж на том хлебе содержатца" [166]). На жаль, він не визначає, скільки робітників втекло з під його керма. Скованість бюрократичними методами реґулювання всього діла з канцелярії Малорос. Колегії можна яскраво бачити з такого дальшого прохання Вєстова:

„Да в бытность Дубровского несколко числом прядильщиц девок, у каторых отцов і матерей не имѣется получали пищу из дому ево Дубровского, а протчие прядильщицы девки содержались на хлебѣ отцов и матерей своих, а нинѣ за умолением прядильщиц девок и, чтоб содержать их на прежней пище і давать годовое жалованье и платье, понеже ныне при мануфактурных заводах в станетной и в корозейной пряже чинится остановка"... [167]).

Вєстову було не мало клопіт, особливо коли взяти на увагу, що на кожен свій крок він мусив питати попередньо дозволу Малорос. Колегії. Регламентація доходила до найменших дрібниць. Виявивши, що дещо з майна Ів. Дубровського не потрапило чомусь до реєстру, він рапортує Малор. Колегії, що понад описом знайшлося: у Куцовці у шинкаря одна куфа горілки на

[161]) Ib., ст. 12.
[162]) Ib., ст. 20 зв.
[163]) Ib., ст. 6 зв.
[164]) Ib., ст. 17.
[165]) Ib., ст. 8 зв.
[166]) Спр. 48 ст. 1
[167]) Ib., ст. 2 зв.

9 насадок і 25 кварт; в с. Корижі у мешканців майстерових вироблених овчин 25 та 4 шкіри; на мануфактурному заводі знайшлося старих овчин 25; на тому боці Сейму поміж Глушковим та Званим виявилися ще ліс та сінокос Ів. Дубровського з двома скиртами сіна. Цікаво, що дехто з селян під той час збіг,— від них залишилося в с. Кобилках 40 кіп жита, 10 кіп пшениці, 5 ячменю, та 3 вівса, а в с. Комарівці 30 кіп жита та 10 гречки [168]). Служник бриг. Корчмина Дан. Клецков виказав, що крім того, в м. Сівському є двір, що купив собі Ів. Дубровський.

Вєстов дбав за сільське господарство маєтку: при ньому було висіяно озимого: у с. Сухинівці 104 четверти жита, у с. Глушці 40 четвертей жита та 2 четверти пшениці, у с. Дяківці 26 четверти 4 четверика жита, у с. Кулбаках 101 четверть та 4 четверика жита і пшениці 3 четверти. За це він також повідомляв Колегію [169]).

Турбували Вєстова й інші справи: треба було сплачувати винникам гроші за викурені насадки горілки,— він питав на це дозволу Малор. Колегії. Крім того несподівано приїхав з Путивлю дворянін Мосолітинів з наказом Камер-Колегії, щоб „обывателем винокуренных заводов не имѣть, а в тамошних описных селех и деревнях имѣютца несколко числом обыватѣ (лей), которые имеют толко от винокуренных заводов пропитание“ [170]). Вєстов розгублено чекав на це вказівок Малорос. Колегії. З 19 кабанів, яких записали до реєстру, на той час залишилося 15, і Вєстов прохав Малорос. Колегію за дозвіл побити їх на сало. На винокурні треба було зробити декілька дубових барил, але ж — писав Вєстов —„дуби запрещены и делать не с чего и за тем чинитца — остановка“ [171]).

Піклувався також Вєстов і про те, що треба було декілька пудів лою на свічки та на голянське мило. А на годування мастерових мануфактури, солодовні й дому компанійщика треба було теж — сала, солі, а в шинки треба було відпустити для варки меду [172]).

Треба було ремонтувати й устаткування винниць та млинів. Вєстов так обрахував це: „К винокуренным заводам: на починку кубов и труб - меди катловой 3 п., олова сухова — 10 ф., свинцу 20 ф. На мельницы: камней вѣтхих 3, камней исподних 2, стали полской крицы 35 ф., железа 26 батагов, сала говяжья 5 п. 20 ф. Дерева дубового: 2 вала — один в длину 6 сажен в отрубѣ ар-

---

[168]) Ib., ст. 3.
[169]) Ib., ст. 3.
[170]) Ib., ст. 3 зв.
[171]) Ib., ст. 4 зв.
[172]) Спр. № 48, ст. 8 зв.

шина, другой в длину 5 сажен в отрубѣ 10 вершков. На лопатки колесные и на протчие мелничные потребы надлежит дубового дерева несколько числом" [173])

Ліпше було щодо млинів. Вєстов повідомляв, що шинкарі, які за часів Ів. Дубровського „за шинки не плачивали" (очевидно, до казни), тепер всі, як раніше, так і „вновь пущенные", підписалися, що будуть платити до казни гроші „за уволнение" по третях року. Це складало з 27 жовтня 1726 р. таку суму: з с. Корижа з 2-х шинкарів — 91 крб., с. Тіткина — 26 карб., с. Кулбак і Мужиць — 50 карб., с. Кобилок — 20 карб., с. Сухинівки, Худяківки, Козирівки — 30 карб., з 6 грудня з с. Глушкова 100 карб., з с. Званого — 11 карб., с. Коровяківки, Заболотовки — 16 карб., с. Д'яківки — 13 карб. 64 коп., с. Комарівки та Вишнівки — 15 карб., а всього 392 карб. 24 коп. Виходила досить велика сума казенного прибутку. Притім в с. Веселому та Попових Лежачах ще не було здано шинки,— отже, сума ця мала ще збільшитися. Цим орендарям Вєстов запропонував — „напитками, чтоб шинковать так, как при нем Дубровском шинковалось [174])

Малоросійська Колегія не поспішала відповідати Вєстову. Насамперед, вона, очевидно, чекала, що приїде з Мануфактур Колегії асесор Ів. Степ. Нєєлов, що мусив приняти від Малорос. Колегії цю мануфактуру, як повідомила Мануфакт. Колегія 19/XI — 1926 р. Проте цей Нєєлов так і не приїхав, бо незабаром саму Мануфактур-Колегію було зліквідовано. 22 лютого 1727 р. помер Вєстов. Малорос. Колегія відрядила на його місце поруч. Степ. Арсен'єва. Проте Арсен'єв також потрібував реґламентації з боку Малор. Колегії. Остання, не добре знаючися на мануфактурних справах, звернулася за порадою до арештанта Ів. Дубровского - його познайомили зі запитанням небіжчика Вєстова і примусили його подати за власним підписом потрібну інформацію, а саме: „на помянутые мануфактурные заводы шерсть шленская покупывалась на разных Ея И. В-ва овчарных заводех, где имѣютца и у многих вотчинников, которым со оных заводов розданы овцы черные и черкаския сторичи (?) на великоросійских и малоросійских городов в селах и деревнях, где сыщитца; клей мездричный в Москве, а буде клею не будет, то по нужде покупывались бараньи ножки; на кладку и на обновку челноков и на протчея жесть и железо и дрот и на починку кубов и труб медь, також олово и свинец, и на починку мелниц камни, и стал железо, и сало говяжьи покупывалось в великоросійских и малоросійских

[173]) Ib. ст. 5 зв. — 6
[174]) Ib. ст. 4-4 зв.

городех, где можно достать; а на крашення красок разных цветов краски покупывались в Пруском королевстве и для покупки оных красок посылывал; и буде сказал ложно и за то указала б Ея Им. В-во учинить ему чего будет достоин. Иван Дубровский руку приложил". [175])

Нарешті, 28 лютого 1727 р. заслухавши екстракта з рапортів небіжчика Вестова, Малор. Колегія, яка теж доживала вже свій час, наказала:

„I-е. Тем мануфактурным и протчим тамошним заводам материалы и протчае пріискав в пристойных местех, гдѣ наперед сего при кампанѣйщике Дубровском имѣло быть в покупке, и приторговав, купить ис тамошних доходов, ис каких наперед сего бывало по настоящей цене без передачи, записав в расход с распискою, понеже по ведомости компанейщика Дубровского показано, что на ту мануфактуру материалы имѣли быть в покупке: шерсть шленская на разных овчарных заводех, которые розданы много вотчинным людем, черная и черкаская старичная в великоросійских и малоросійских городѣх, о селах и в деревнях, где сыщется, клей мездричной в Москве, а по нужде вместо клею бараньи ножки, жесть, железо, дрот и на починку кубов и труб олово и свинец, также на починку мельниц в великоросійских и малоросійских городех, гдѣ было достать можно, а краски в Пруском королевстве, а сколько, чего, по какой ценѣ, гдѣ, у ково именно приторговано и куплено будет— о том в Малоросійскую Колегію репортовать;

2-е. Прядилщиков и прядилщиць дѣвок и винников в пище і в̄ платеже заработных денег содержать против прежнего обыкновенія, как при Дубровском было, токмо смотрит, чтоб напрасно чего не происходило;

3-е. Что сверх описи ныне явилось, оное до указу содержать с протчим описным в добром присмотре і в произвождении тех заводов, также в зборе с тамошних деревень, с винокуренных и других заводов и с шинков и с протчего в казну Ея Им. В-ва даходов иметь ему прилежное радение и смотреть накрепко, чтоб оные ни в чем остановки не имели; ежели ж по силе данной инструкцыи и по посланным указом, что упущено будет, за то ответствовать будет пред военным судом, а что чинитца будет, о том в Малорос. Колегію писать, а о дворе купленном компанейщика Дубровского, о котором при описи никто не об'явил, послать указ в Сѣвскую правинцыю к воеводе с товарищи — велеть оной двор і всякое строеніе и імѣющие в нем евого Дубровского прожитки по силѣ присланного ис Кабинета Ея Им. В-ва

[175]) Спр. № 48 ст. 12—12 зв.

указу описать на Ея Им. В-во и приказать беречь до указу, а что чего по описи явитца, а кому будет приказано беречь — о том писать и ту опись прислать в Малорос. Колегію немедленно“ [176])

Отже, яскраво бачимо, як Малорос. Колегія тягнула бюрократичну одписку, у всьому намагаючися заховати лад компанійщика Ів. Дубровського, бо сама вона не спроможна була хоч щось вигадати. Власною її вигадкою була лише загроза суворою карою Арсен'єву за порушення попереднього ладу чи зниження виробничої норми підприємства. Малорос. Колегія тоді ще не знала за ліквідацію Мануфактур — Колегії, бо при тім ухвалила також: звернутися до останньої з проханням скоріше надіслати обіцяного Неєлова „даби за непрысылкою ево на той мануфактуре не учинилось какова упущения“. Далі Малорос. Колегія пояснювала причини, від чого могло бути це „упущение“, бо надіслано до Глушкова Арсен'єва, а той „требует разных многих материалов и ежели от того учинится какое упущение“... etc. Тут Малорос. Колегія розписувалася одверто у своїй бездарності, але ж натякала далі, що відповідальність за занепад мануфактури цілком паде на Мануфактур Колегію, що не надіслала досі Неєлова. В кінці було вирішено допитати Ів. Дубровського за його двір у Сівському та може ще яке є у нього майно. [177])

Не дивно, що за короткий час керування з боку Малорос. Колегії Глушківська Мануфактура мусила підупасти. Після ж ліквідації цієї Колегії не було навіть кому дбати за Глушківську мануфактуру навіть бюрократично-канцелярськими методами.

11. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД І ВИСНОВКИ. [178])

Отже з наведеної мікроскопічної аналізи відомостей за перші роки найранішої на Україні мануфактури можна зробити цікаві висновки й спостереження. Перше, що треба підкреслити, це те, що історія української фабрично-заводської промисловости XVIII ст. мало відома досі через недостатню розробку архівних джерел. Кожна спроба в цьому напрямі обіцає дати нові, не завжди сподівані факти.

---

[176]) Спр. № 48 ст. 12—14.

[177]) Спр. № 48 ст. 14—14 зв.

[178]) До цього питання див.: О. Оглоблін „Фабрично-заводські архіви України за кріпацької доби“ („Архів. Справа“ кн. 7), Рожков „К методологии истории промышл. предприятий“ („Ист. маркс.“ 1926. II ст. 210—224).

Пажитнов „О регламенте и работных регулах суконным и каразейным фабрикам (1741)“ „Труд в Рос.“ 1925 р. № 1)

М. Слабченко „До методології історії робітничої кляси“ („Черв. Шлях“ 1927 № 5 ст. 78—85).

Підсумовуючи ті відомості, щодо історії початку Глушківської мануфактури, якій пощастило розшукати, бачимо, що обставини ревізії її 1726 р. та конфіскати все ж таки залишаються таємничі. Але ж вони без сумніву свідчать за вперту боротьбу на місцях дворянсько-поміщицьких кіл зі культуртрегерством буржуазного типу. Загальні тенденції того часу — ліквідація заходів примусового насадження Петром І промислового капіталізму після його смерти та взагалі перехід від інтенсивної буржуазної політики першої чверти XVIII ст. до форм допетровського меркантилізму,[179]) — все це сприяло без сумніву погрому однієї з мануфактур, що виникла за попередніх умов державного протекціонізму. Місце міського торговельного посередника з цього моменту рішуче посідає поміщик-дворянин, який жадібно захоплює торгівлю продуктами сільського господарства в свої руки: в такому розумінні можна говорити за дворянську реакцію, що трапилася після доби петровських реформ. [180]) Отже промислово-капіталістичній інтервенції в Коризьку сотню й Путівльський повіт фабриканта Ів. Дубровського місцеві поміщики чинили не аби-який опір. Але ж перемога їх не могла випливати від злочинів чи порушення прав останнім: набуття до фабрик кріпаків та навіть цілих сел вже було дозволено наказом Петра 1-го з 18/I—1721 р. [181]) Ів. Дубровський, за цим наказом набуваючи кріпаків, дійсно, а не фіктивно (що було заборонено правом), використовував їх для фабричної роботи. Цівільні суперечки за ту чи іншу його власність та за спосіб набуття її не могли вважатися за державний злочин і підлягали б цівільному суду. Не можна також казати, що організація самої фабрики була позаправною, бо за реґламентом Мануфактур Колегії з 3/XII—1723 р. було дозволено всім, хто захоче і де захоче, без особливого попереднього дозволу, заводити мануфактури й фабрики, при чому вдруге підтверджувалося право цих фабрикантів („какого б чина и достоинства кто ни был“) „покупать к своим фабрикам деревни вместе с крестьянами“, вони ставилися під особливу юрисдикцію Мануфактур Колегії („особый суд, скорый и устный“) і їм надавалися

---

179) Покровський М. „Русская история с древ. врем.“ т. 2 Вид. 5-е М. 1923 ст. 266 — 274 та 340 — 599.

180) „Русское прошлое“ т. 2 Птр. 1923 Стат. С. В. Вознесенского „Дворянская реакция после смерти Петра Великого“ ст. 22 — 54; треба відзначити розбіжність думок поміж Покровським, що вважав політику Верх. Таємн. Ради за буржуазно-клясову (op. cit т. Ш ст. 345), та Вознесенским, що підставу реакції бачить у дворянсько-землевласницьких тенденціях (op. cit. ст. 51). Проте, незалежно від цього, ламання ладу й установ Петра І-го мусили взагалі відбитися й на підприємстві близької до нього особи — Дубровського.

181) Л. Н. Нисселович „История заводско-фабричного законодательства Российской Империи“ ч. 1 Спб. 1883 ст. 28 — 29.

всі ті пільги, що раніш було дано іншим фабрикантам персонально [182]) Тому не дурно чиясь владна рука через кабінет секретаря Макарова насамперед вивела фабриканта Ів. Дубровського з під відому Мануфактур Колегії (яка тоді вже доживала свої останні дні — її ліквідовано 24/II,— 1727 р.) — під владу Малоросійської Колегії, а потім остання вже розправилася з ним. Скарги сусідніх поміщиків на Ів. Дубровського не були остільки обґрунтованими, щоб їм повернули їхні ґрунти й кріпаків — це все було одписано на царське ім'я, а сама справа мабуть була остільки безпідставною юридично, що її не розв'язували майже до смерти Ів. Дубровського. Не могли бути тут і міркування про позаправне притягнення Ів. Дубровським до себе в підданство козаків Коризької сотні, бо скарги на нього від козаків (а не від козацької старшини — поміщиків теж!) не було і сплачував працю козаків на своїх підприємствах він напевне також, як і інших всіх. Навіть в самому слідчому матеріялі цей мотив — притягнення козацтва не висувається, як щось важливе. Тому є цілком певні підстави вважати, що крах Ів. Дубровського, як підприємця, вийшов не від його кривд (розуміється такі могли бути щодо майна його сусідів), а від загального звороту подій у боротьбі поміщицько-торговельного капіталізму [183]) з буржуазно-промисловим і буржуазно-торговельним в той час.

Переходячи до оцінки умов і місця виникнення Глушківської мануфактури, насамперед відзначимо, що загальна невпорякованість і суперечність землеволодіння у прикордонній смузі (Коризька сотня — Путівльський повіт) сприяли приверненню території цілої сотні в підлеглість цій мануфактурі, яка через це розгорнула не абияку господарську експансію. Що дійсно права місцевих поміщиків на володіння ґрунтами в Коризькій сотні були сумнівні видко з того, що вони уникали безпосереднього суду з Ів. Дубровським, передаючи свої права на спірні землі впливовим можновладцям—кн. Меншикову, кн. Трубецькому тощо. Наслідком утворення складного й різноманітного (допоміжні підприємства) господарства Глушківської мануфактури було: швидке заселення території її володінь у 1720—1726 р., господарче піднесення цієї місцевости, більша експлуатація праці селянського й козацького населення одночасно з заміною февдальних форм безпосереднього здирства буржуазними - економічно - посередніми. Це на-

---

182) Нисселович op. cit. ст. 34—39; І. М. Кулишер „Очерк Истории рус. промышл." П. 1922 ст. 109.

183) Справедливо зазначає Ніселович причину цього: „В то время как помещики пользовались трудом своих крепостных за ничтожное вознаграждение, фабриканты платили им весьма щедро. Не даром последние массами убегали от своих господ на фабрики" . . . etc. (op. cit. ст. 44)

дає великому господарству Глушківської мануфактури того часу в цілому ознаки не натурального, а промислово - торговельного, товарового господарства з певним уплануванням його і гнучким керівництвом, що було підвалиною незвичайного темпу його розвитку й успіху.

Робітники Глушківської мануфактури були здебільшого місцевого походження (українці),— це, природньо, тому, що не було на той час вільного найманого ринку робочих рук та й погані шляхи сполучення не припускали міґрації робітничого люду з місця на місце. Тому, очевидно, доводилося задовольнятися переважно місцевим населенням, поставивши його в залежність від себе й зацікавивши його заробітком. Робітники мануфактури працювали не в порядку панщини, а майже всі одержували зарплатню переважно грошима, а частково й натурутриманням. [184]) Це було головним стимулом, що притягав околишне населення до праці на мануфактурі й утворював для останньої значну перевагу над сусідніми поміщицькими господарствами.

Одержували :

У Дубровського	За реґляментом 1741 р.
Ворсальщики — 10 к. від валяння половинки сукна + 50 коп. за стрижку.	40 коп. за все за половинку сукна.
Скороболщики і картовщики — 40 коп. з пуда.	$1^1/_8$ коп. від фунта. основи 1 коп. від фунта уточи.
Прядильщики — 3 коп. від фунта основи + $1^1/_2$ коп. уточної пряжі.	$3^2/_3$ коп. основ. $1^3/_8$ коп. уточ.
Ткачі по 3 коп. за аршин.	2 коп. за аршин. за договором.
Красильний майстер — за договором.	
Сукняні майстри — одробітно від 1 арш. по 2 коп.	50 карб. на рік.
Стаметні ткачі від 40. арш. — 1 карб. 10 коп.	„?“
Гребенщики — по 3 коп. з фун.	— чесальщики $1^1/_2$ коп. за пуд.

Якою ж, нарешті, була ця мануфактура в цілому? Які ознаки її характеризують і як її можна визначити? З наведеного матеріялу можна бачити, що це не була ні вотчинна, ні посесійна, ні мануфактура з приписними кріпаками. В основу її ліг цілком інший

---

[184]) Цікаво порівняти ставки грошової зарплатні на мануфактурі Ів. Дубровського з тими, що було встановлено реґляментом і „работными регулами“ 2/IX — 1741 р. (див. Ниселович op. cit, ст. 63 — 73, А. Пажитнов „Очерки по истории рабочего класса на Украине“ вид. „Укр. раб.“ ст. 15). З порівнання видко, що не раз ці норми збігалися. Чи не використав Реґлямент 1741 р. фактичної практики зокрема й Глушківської мануфактури? Цікаво було б також в'ясувати причини розходжень в інших випадках.

принцип: вона живиться переважно вільнонаймоною робочою силою (хоч і не в зовсім чистій формі, бо є деяке примусове використання,— треба зважати на специфічність умов місця й часу). Це дає можливість твердити, що Глушківська мануфактура за часів Ів. Дубровського була підприємством капіталістичної форми, оскільки це було припустимо в умовах того часу. З прикладу цієї мануфактури можна бачити, яку форсуючу ролю відогравав торговельний капітал в економічних процесах XVIII ст. Зокрема в цій частині України кволість тубільного капіталу затримувала соц.-економічний поступ. Вкладання капіталу прискорювало соц.-економічні процеси й давало в результаті картину розвитку підприємства, що на багацько років вперед обганяло сусідні господарства. Прогресивна роля капіталу виявлялася не тільки в вищих формах організації виробництва, а також і в тому, що перехід на власну оранку землі з боку великих землеволодільців (що почало розповсюджуватися у кінці XVIII — XIX ст.) Ів. Дубровським був переведений протягом декількох років лише. Наслідком прогресивности цього господарства було й те, що сільсько-господарська продукція його збувається не на місцевому обмеженому ринкові, а масою вивозиться на північ. Капітал набуває тут не аби-якого торговельного розмаху. Але для нас найбільш важливі не торговельні ознаки господарства Ів. Дубровського, а сутобуржуазні, капіталістичні, як вище зазначено. В цьому напрямку для нас цікаво також і те, що мануфактура Ів. Дубровського виросла не довгим шляхом дрібного розшарування кустарного виробництва, а була організованою одразу шляхом вкладання досить солідного основного капіталу.

Другою важливою ознакою цього підприємства й господарства в цілому було те, що вона була українська. Хоч фабрикант — володілець його був одщепенцем російського торговельно-промислового грюндерства свого часу, але ж щодо самого підприємства ми бачимо: 1) засновано воно на українській території, хоч і на межі з Росією; це специфічна місцевість — тут вже досить близько до української („черкаської") вовни, тут сприятливі умови щодо можливості окупації земель, тут же район лісостепу, де досить будівельного й для опалення матеріялу, чого не можна було б сказати за південніші райони — хоч там було б ще ближче до вовни, але там рідше населення й могли більше заважати „вільності черкасів",— тому вибір території в межах України, як бачим, не випадковий; 2) робітники цього підприємства переважно українці, 3) капітал, що було вкладено в це підприємство, був українського походження: Ів. Дубровський накопичив його тут, на місці, шляхом форсованого безпосереднього визиску й торговельних операцій; що це так видко з того, що ніде в матеріялах

слідства, ніхто, ні навіть сам Ів. Дубровський не згадують про вкладання в цю мануфактуру його привезеного власного капіталу чи державної дотації (як тоді практикувалося), а напевне, як би це було так, то про це не забули б. Те ж саме можна зауважити й щодо можливості вкладання капіталу з боку Корчміна [185]).

Тому недивним для нашого розуміння мусить бути швидкий, буйний й реальний розквіт цього підприємства на фоні ледащіння російських фабрик того часу, не зважаючи на пільги й державні субсидії для них. Треба було міцного вітру поміщицької дворянської реакції другої чверти XVIII ст., щоб підірвати цю мануфактуру й звести її до загального злиденного стану.

---

185) Див. Оглоблін. op cit. ст. 178

СПИСОК СПРАВ

з Харківського Центрального Історичного Архіву (Фонд Справ Військ. Генер. Суду, що перевезено з Москви р. 1927), що використано було для цієї праці.

1) Опис 10-й, вяз. I, № 1 — „1726 года м-ця октября 11 д. Дѣло маіора кн. Трубецкого о завладѣнії полями компанѣйщиком Иваном Дубровским" на 48 арк.

2) Опис 10-й, вяз. I, № 5 — „1726 г. м-ця сентября 30 д. „Опись именію движимому и недвижимому компанѣйщика Ивана Дубровского" на 127 арк.",

3) Опис 10-й, вяз. I, № 6, — „1726 г. м-ця октября 10 д. „Дѣло Сумского полку подпрапорного козака Ивана Федорова о завладѣніи деревнею компанѣйщиком Иваном Дубровским" на 12 арк.

4) Опис 8-й, вяз. I, № 31 — „Дѣло Путивского уезду о Глушковской фабрики 1726 года декабря 22 д." на 109 арк.

5) Опис 8-й, вяз. I, № 32 — „1726 года м-ця декабря 20 д. Дѣло о приходѣ и расходѣ в Глушковской фабрике" на 20 арк.

6) Опис 8-й, вяз. I, № 48 — „1726[186]) года м-ця генваря 29 д. Экстракт об освидѣтельствованіи на Путивской фабрики сукна" на 14 арк.

7) Опис 8-й, вяз. I, № 50 — „1726[187]) года м-ця генваря 27 д." Экстракт по челобитью Путивских мануфактурных заводов мастеровых людей о выдаче им денег" на 8 арк.

8) Опис 8-й, вяз. I-а, № 52 — „1726[187]) года м-ця генваря 5 д. Экстракт об освидетельствованіѣ на суконной Путивлской фабрики сукон" на 39 арк.

9) Опис 8-й, вяз. 2, № 60 — „1726 года м-ця августа 29 д. Экстракт об освидѣтельствованіи на Путивской суконной мануфактурѣ сукон" на 107 арк.

10) Опис 8-й, вяз. 2, № 62 — „1726 года м-ця октября 27 д. Экстракт по челобитью Путивских мануфактурных заводов суконных мастеров иноземцев о выдачи жалованья" на 10 арк.

11) Опис 8-й, вяз. 2, № 80 — „1726 году м-ця августа 29 — Экстракт по челобитью путивлских мануфактурных суконных заводов мастеровых людей о выдачи заработных денег" на 30 арк.

12) Опис 8 — й, вяз. 2, № 125 — „1727 года м-ця априля 19 д. Экстракт по дѣлу и розиску капитана Брянчанинова о Путивлских мануфактурных заводѣх, которыми владѣл компанѣйщик Дубровский" без нумерац.

13) Опис 8-й, вяз. 3-я, № 129 — 1727 года мая 1 д. Экстракт по доношенію на Путивлских мануфактурных заводов асессора Ивана Неилова о допросѣ компанѣйщика Дубровского об откупных статях и о протчем" на 14 арк.

---

[186]) У заголовку справи помилка — треба „1727 р."

[187]) Теж

ДОДАТОК I

РЕЄСТР РОБОЧИХ ГЛУШКІВСЬКОЇ МАНУФАКТУРИ У 1726 Р.

Реєстр

Коликое число имѣется при Путивлской суконной мануфактуре мастеровых людей и при ево Дубровского дворѣ служителей так же і работных людей і что кому давывать денежной платы и провианту.

При мануфактурѣ мастеровых людей іноземцов 3 человѣка по контрактом, которым обѣщано волной стол і квартиру имѣть: 1 красильной мастер, 1 стриголной мастер; оные мастера платы получають в год по 180 рублев да им же давывалось: повседневная пища, також пиво. мед і водка, свечи сколко потребно было; 1 стаметной мастер оной ткать (?) получает в год 100 рублев, оному ж давывалось: провианту в год муки ржаной 12 четвертей, пшеничной 4 четверти, солоду 6 четвертей, круп 3 четверти, соли 3 пуда, вина простого 12 ведер, пива давано сколко ему было потребно, также й свечей.

Иноземцев без контрактов 3 члвкам — 1 кузнечному мастеру і оной платы получает в год 12 рублев, ему же давывалось провианту на м-ц: муки ржаной 4 четверика, пшеничной 1 четверик, круп 1 четверик, солоду 1 четверик, соли 5 фунтов, сала 5 фунтов, вина полведра.

2 русские суконные мастеры платы получают мастерской от каждого аршина по 2 копейки, оным же давывалось провианту на мц: муки ржаной 4 четверика, муки пшеничной 1 четверик, круп 1 чтк, солоду 1 чтк, соли 5 фунтов, вина по 2 порции на каждой день, да из оных суконных мастеров одному от дѣлания скробол і карт давывалось за роботу от каждой пары по 12 копѣек.

Суконным ткачам рускими черкасам — 8 члвком*), которые плату получали от дела 3 копѣйки от аршина, да оным же давывалось провианту: муки ржаной по 4 четверика, круп по 1 чтку.

Суконным же ткачам 57 чвкам, которые плату получали от дела по аршину, — от каждого аршина по 3 копѣйки.

Скороболщикам и картовщикам 21 члвку давывалось от чесания волны от каждого пуда по 40 копѣек.

150 члвком прадилщикам за работу от основой пряжи давывалось от каждого фунта по 3 копѣйки, от уточной — давывалось от каждого фунта по 3 денги.

Стаметным ткачам 35 члвком, которые плату получали от штуки по 1 рублю по 10 копѣек, в которой імѣеца в длину мерою быть 40 аршин.

Гребенщикам 13 члвкам от чесания на гребнях волны на стаметы давывалось от каждого фунта за роботу по 3 копѣйки.

Прядилщицам девкам 220 і оным давывалось от прядения основ и уточной пряжи за работу жупаны сермяжные, кафтаны, рубашки, юпки, запаски, бострики, сапоги, серги и ленты и по празникам денег по 6 и по 10 копѣяк.

---

*) З технічних причин над скороченими словами не поставлено знаку ~ (титла).

Ворсальникам 9 члвком, которые плату получают за работу от валѣнья одной суконной половинки по 10 копѣяк, і от оной же половинки от ворсы от стрыжения от пресовой разной работы по 50 копѣек.

За мытье от стамету от каждой штуки от пресавой разной работы по 10 копѣек, в том числѣ 7 члвком давывалось провианту: муки ржаной по 4 четверика, круп по 1 чтку.

1 писарю плата в год 25 рублев, а оный пищу имѣет у него Дубровского во дворѣ.

Плотникам руским 2 члвеком, которые платы получали в год по 5 рублев, оным давывалось провианту на мц: муки ржан. по 4 чтка, муки пшен. по 1 чтку, круп по 1 чтку, гречной муки по 1 чтку, соли по 5 фунтов, сала по 5 фунтов, да на каждый день по порцыи вина; да сверх вышеозначеного давывалось им в год по зипуну сермяжному, кафтану, по шапкѣ, по сапогам, по парѣ рукавиц.

При оной же мануфактурѣ імѣетца 1 лѣкар, каторому в год давывалось по 84 рубли, также провианту: муки рж. по 30 чет., муки пш. по 10 чет., круп. гречн. 5 чет., овса 30 чет., сена 50 возов.

При домѣ кампанѣйщика Дубровского каликое число обретаеца ево служителѣй і протчих работников:

1 шапор, которой надсматривает на винницѣ, і оному давывалось в год 1 жупан, 1 шуба, 1 сапоги, 1 шапку, 1 пара рукавиц, а пищу имѣет з двора ево Дубровского.

При оной винницѣ — 4 члвка винников, которым плата давывалась по 7 коп. от насадки, а пищу имели з двора Дубровского.

1 пивовар – оной плату получал в год 5 рублев, а пищу имел з двора Дубровского, вина по порции на день.

1 алейник і оному давывалось в год: сермяжной один кафтан, 1 шуба, 1 шапка, 1 пара рукавиц, пищу получал з двора Дубровского, вина по порции на день.

1 солодовник, оной платы получает в год 5 рублев, ему ж провианту на мц: муки рж. 4 чтка, муки гречн. 1 четв., круп 1 четвр., соли 5 ф., сала 5 фун., вина по порцыи на день.

1 пристав, который ѣздит по селам и по дворам и мелницам за хлебом,— оному провианту давывалось на мц: муки рж. 4 чтка, муки пш. 1 четк., муки греч. 1 четк., соли 5 фунт., сала 5 ф., ему же в год 5 кафтана сермяжных, 1 шуба, 1 шапка, 2 пары сапогов, 1 пара рукавиц.

1 кухар, оному давывалось провианту на мц: муки рж. 4 чтка, муки пш. 1 чтк., муки греч. 1 чтк, круп 1 чтк, соли 5 ф., сала 5 ф., вина по по порцыи на день.

Портным руским — 2 члвком, которые плату получают, сколко сработают, оным же давывалось провианту: муки рж. по 4 чтка, пшеничной по 1 чтку, муки греч. по 1 чтку, круп по 1 чтку.

1 мыльной мастер, каторому обѣщано в год по контракту платы 100 рублев, а пищу имел из двора ево Дубровского, вина по 2 порцыи на день.

4 члвком господина брегадира Корчмина, которые служат при домѣ его Дубровского, и оным в год платы давывалось по 5 рублев, пищу имѣют у него Дубровского, в том числе и давывалось провианту на мц: муки ржаной 1 четрть, пшеничной — 1 чтк., муки гречной — 1 чтк., круп — 1 чтк, соли 5 ф., ему же в год вина 3 ведра.

1 члвк который служит при нем Дубровском, — оному давывалось провианту на мц: муки рж. 1 черть, пшеничной 1 чтв., круп 1 чтк., солоду 1 чтк, соли 5 ф., вина 1 ведро.

Во дворѣ у него Дубровского разных служителей:

9 члвк, которым давывалось платья и пища и денежная плата по ево Дубровского расмотрению из двора ево.

2 вдовам жонкам, 3-м девкам, 1 дворнице платья и дневная пища давывалось из дому ево Дубровского.

2 ключникам, которые плату получали в год по 5 рублев, також им давывалось платья, сапоги, дневная пища из двора ж Дубровского.

1 вдова салдатка, которой провианту давывалось на мц: муки рж. 4 чтка, круп 1 чтк. муки гречной — 1 чтк., соли 5 фун.

На суконщиков и на протчих всякого рода людей вина простого разходилось в день 1 ведро кабацкое и 3 кварты" (Спр. № 60. VIII -- 1726 р. ст. 28 зв. -- 32 зв.)

ДОДАТОК II

ОПИС МАЙНА ГЛУШКІВСЬКОЇ МАНУФАКТУРИ У 1726 р.

„По описи порутчика Вестова показано у компанейщика Дубровского мануфактурных и протчих заводов и дрвень и пожитков, а имянно:

На Путивлских мануфактурных заводов в селе Глушково двор — 1; на том же дворе ево ж Дубровского мануфактурная контора — 1

в них станов: в деле — 23; навитых — 7; порозжых — 20

score станов: в деле — 18, порозжих — 11

к тем станам разных инструментов:

самопрядок добрых и сломаных — 220

веретен железных — 140

сукновальня с принадлежащими инструментами — 1

сновальня с принадлежностями — 1

ножниц пар — 18

подушак полотняных, на которых сукна стрыгут — 4

счеток пар — $472^1/_2$

пресовой бумаги листов — 840

прядильных колес в деле и не в деле — 138

станов ворсальных — 2

свинцу пудов — 3

пресов разных железных и деревянных — 71

кадка шишак ворсальных на щетки — 1340

мельница коломянковая, что пряжу сучат — 1

гребней, что шерсть чешут пар $18^1/_2$

суконных и стаметных бѣрд — 150

челнаков суконных и стаметных — 17

штаметных шпорут — 19

кругов железных к станам — 20

шурупов железных — 40

к тем станам гвоздей железных больших и малых и заклепов и петель — 1160

сабачак железных з гвоздми трещоток и бляшак — 123

крюков железных пожарных — 2

заслон и крюк от печи железных — 2

ломов и лопат железных — 4

скробѣл пар — 15

карт варсалных — 18

стаметных щипцов — 5

проволки разных железных фунтов 35

ниток суконных разных — 26

ниток стаметных — 2

клубков нитных — 7

обѣчаек к предилним колесам — 90

решот — 3

ведр стаметных — 3
кожа говяжа — 1
кож, которым трип чистят — 1
потников 20
веревок пар — 5
тхарей малых — 2
пил тертичных — 2
колес шпулных — 5
разных красок 26 пуд $7^1/_2$ фунтов
мыла галанского кадка весом 6 пуд. 18 фунтов
котлов чюгунных — 3
весы с принадлежностьми — 1
безмен — 1
доска чюгунная — 1
рам на колесах для сушенья сукон — 3
фонарѣй на столбах — 3
чернильница — 1
сщет двойной — 1
кубов деревянных — 3
котлов медных — 2
иготь железная — 1
решетка железная с сошками и с кругом — 1
воробов что пряжу мотают — 1
крючков железных — 4
шпулных колес в деле — 14
разного дерева и гонтов — 3807

При тех же заводах линѣйных рам деревянных на чем сукны сушат с крючками и железками — 4

чеп и желез ножных и кандалов — 3

Сукна	аршины	четверти	вершки
Некрашеного	1449	—	2
Неваленого	924	1	—
Корозейного некрашеного	249	3	—
Крашеного разных цветов	172	3	3

Одна половинка сукна кофейного мерою 29 локоть купца Бреславского Загволта.

Байки бѣлой и красной .	1328	1	2
Стамету			
Некрашеного	1647	3	—
Крашеного разних цветов	1447	3	3

Шерсти

Шлейской — 7 п. 4 ф., черкаской — 358 п. 12 ф., черкаской старичной 41 п. 17 ф., верболовской — 48 п. 2 ф., верху их черкаской 3 п. 23 ф., турецких выборков 30 ф., худой черкаской — 8 п. 30 ф.

Поярчетой

русской — 7 п. 38 ф., шлейской — 32 п., черкаской — 66 п.

Охълопков

русской стаметной 1 п. 32 ф., черкаской 26 п. 18 ф., шлейской — 4 п. 35 ф. шлейской же на уток суконной в деле бѣлой — 15 п.

Итого шерсти — 622 п. 1 ф.

Сорок сем основ весом — 15 п. 27 ф.

Суконной расхожей пряжи для учеников в мотках і в починках 1 п. 8 ф.,

Корозейной основной і уточной пряжи для учеников в матках 11 п. 5 ф.,

Клубков шерстяных малых — 4

На тех же заводех мастеровых и роботных людей иноземцев — 6, русских— 22, черкас — 288, прядилщиц девок черкасских — 160, Iтого — 476.

Да в селах Званом, Карыже, Сухиновке, Камаревке в дер. Мужицы: станов staметных — 24, станов з бёрдами и с нитами — 2, нитов — 2; ведр staметных — 3, колес шпулных — 5, вороб, что пряжу матает — 3, самопрядок — 67, веретен железных — 32.

Сел и деревень і в них дворового числа подданих черкас, которыми он Дубровский владел:

	церквей деревянных	дворов подданных черк.
в селе Глушкове . .	1	140
в „ Званом . . .	1	125
в „ Корыжи . . .	1	164
в „ Коровяковка .	1	41
в деревн. Вишневке .	—	30
в „ Заболотовке	—	36
в селе Теткине . . .	1	67
в деревн. Мужице . .	—	57
в селе Глушце . . .	1	118
в „ Кобылках . .	1	98
в деревн. Куцовки .	—	10
в селе Дьяковке . . .	1	47
в деревн. Козыревки	—	20
в „ Худяковки	—	21
в селе Сухиновке . .	—	87
в деревн. Веселовки .	—	21
в селе Кобылках . .	1	63
в “ Комаревке . .	1	64
Итого	11	1209

(Спр. № 60. VIII — 1726 р. ст. 65 — 69)

ЗМІСТ

Б2712475

